

RADNA VERZIJA

**Pregled napretka u provođenju Pekinške
deklaracije i Platforme za akciju za Federaciju
Bosne i Hercegovine
(2014-2019)
(Odgovori na Upitnik UN CSW)**

Mart 2019.g.

Sadržaj

Skraćenice.....	3
Uvod	4
Poglavlje 1: prioriteti, dostignuća, izazovi i neuspjeh	5
Poglavlje 2: Progres kroz 12 kritičnih oblasti interesovanja.....	21
Poglavlje 3: Nacionalne institucije i procesi	64
Poglavlje 4: Podaci i statistika	66
Izvori informacija.....	73
Aneksi	74

Skraćenice

Uvod

UN Komisija za status žena (CSW) je krajem prošle godine postavila pred zemlje članice UN, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, zadatku da provedu sveobuhvatnu analizu implementacije Pekinške deklaracije, uz poseban fokus na izazovima i preprekama za postizanje rodne jednakosti i jačanja uloge žena, kao i doprinos njene implementacije postizanju ciljeva održivog razvoja poznatih pod nazivom Agenda 2030.

Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, dobila je od UN CSW Uputstvo za izradu izvještaja koje sadrži upitnik i upute o principima izrade analize.

Aktom broj:10-37-2-2801-4/18, od 11.02.2019.g., Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, obratila se Generalnom sekretarijatu Vlade Federacije Bosne i Hercegovine sa zahtjevom da se dostave odgovori na pitanja u skladu sa dostavljenim Upitnikom UNCSW.

Aktom broj:03-45-207/19, od 20.02.2019.g., Sekretarka Vlade Federacije je Upitnik UN CSW dostavila Gender Centru Federacije Bosne i Hercegovine, radi pripreme Prijedloga odgovora na pitanja iz UN CSW Upitnika za Vladu Federacije Bosne i Hercegovine.

Budući da je ostavljen jako kratak rok za izradu Prijedloga odgovora na Upitnik, Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine je Radnu verziju odgovora pripremio na temelju:

- izvještaja podnesenih međunarodnim tijelima za praćenje ugovora o međunarodnim ljudskim pravima, naročito UN CEDAW Komitetu
- raspoloživih informacija u Gender Centru federacije Bosne i Hercegovine
- raspoloživih informacija na veb stranicama relevantnih federalnih institucija i civilnog sektora
- raspoloživih informacija iz relevantnih sektorskih izvještaja koje je ranije razmatrala i usvajala Vlada Federacije Bosne i Hercegovine
- raspoloživih informacija koje su dobijene od relevantnih federalnih institucija na temelju zahtjeva iz Gender Centra Federacije Bosne i Hercegovine

Radna verzija odgovora na Upitnik UNCSW je postavljena na www.gcfbih.gov.ba sa pozivom svim zainteresiranim stranama za učešće u izradi odgovora na Upitnik (organizacije civilnog društva, privatni sektor, udruženja, sindikat, mediji, akademska zajednica,...)

Radna verzija odgovora na Upitnik CSW je dostavljena i svim federalnim ministarstvima i drugim relevantnim federalnim institucijama na pregled sa mogućnošću intervencije. Na ovaj način se proveo proces internih konsultacija koji je Uputstvom UN CSW označen kao važan dio procesa izrade odgovora iz Upitnika.

Konsultacije u vidu radionica sa relevantnim predstavnicima „zainteresiranih strana“, uz podršku UNWOMEN, održat će se u procesu izrade Izvještaja/Pregleda napretka u provođenju Pekinške deklaracije i Platforme za akciju za Bosnu i Hercegovinu 2014-2019, u organizaciji Agencije za ravnopravnost spolova BiH.

Poglavlje 1: prioriteti, dostignuća, izazovi i neuspjeh

1. Koja su najvažnija dostignuća, izazovi i nastojanja u pravcu ravnopravnosti polova i osnaživanje žena u posljednjih 5 godina?

U odgovoru na ovo pitanje, molimo objasnite zašto ih vaša zemlja smatra važnim, kako je tretirala ova pitanja, kao i izazove i faktore koji su omogućili napredak ili doveli do nazadovanja u svakom od slučajeva (3-5 stranica).

Unaprijeđen je pravni okvir u svim sektorskim oblastima koje imaju direktnе implikacije na kvalitet života žena i djevojčica, kao što su: razvojno planiranje, finansije, obrazovanje, rad i zapošljavanje, pristup zdravstvenim uslugama, socijalna zaštita, zaštita od nasilja u porodici, itd.

Donošenjem Zakona o zabrani diskriminacije BiH (ZoZD)¹ upotpunjene su odredbe ZoRS BiH na način da su unaprijeđeni mehanizmi zaštite od diskriminacije u skladu sa direktivama EU. Za slučajeve direktnе i indirektnе diskriminacije, te poticanja na diskriminaciju prema odredbama ZoZD omogućeno je pokretanje parničnog postupak.

Uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje i djela kojima se vrši nasilje na osnovu spola su predmet tužbe tužilaštву i to prema standardima krivičnog zakonodavstva u BiH prema kojima se vodi postupak.

Zakonom o razvojnem planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH² (ZRPUR) uređuju se ciljevi i principi razvojnog planiranja i upravljanja razvojem Federacije BiH, kantona i jedinica lokalne samouprave, vrste strateških dokumenata, vrste dokumenata neophodnih u postupku implementacije strateških dokumenata, tijela odgovornih za razvojno planiranje i upravljanje razvojem, proces razvojnog planiranja i upravljanja razvojem u Federaciji, programiranje, monitoring, evaluacija i izvještavanje o implementaciji strateških dokumenata, finansiranje implementacije strateških dokumenata i nadzor nad primjenom ovog zakona³. Prilikom izrade dokumenta Procjene utjecaja ZRPUR⁴, Federalni zavod za programiranje razvoja (FZZPR) je, na osnovu urađenih analiza, definirao generalni problem kao „neadekvatan i neefikasan sistem razvojnog planiranja i upravljanja razvojem u FBiH, koji nije u stanju da odgovori potrebama i zahtjevima ekonomije i društva, te ga je potrebno unaprijediti u cilju povećanja efektivnosti i efikasnosti u stvaranju optimalnih prepostavki za ujednačeniji, održivi i ubrzani socio-ekonomski razvoj zasnovan na principima poštivanja rodne ravnopravnosti“⁵. Istovremeno, glavni cilj ove politike je „unaprijediti i održavati efikasnim sistem razvojnog planiranja i upravljanja razvojem koji doprinosi održivom socio-ekonomskom rastu i razvoju u FBiH“⁶. Jedan od osnovnih principa pri uspostavi i funkcioniranju harmoniziranog sistema razvojnog planiranja i upravljanja je poštovanje rodne ravnopravnosti. Ovaj princip podrazumijeva efikasno i efektivno poštovanje ravnopravnosti spolova prilikom uspostavljanja strukture sistema, ravnopravno uključivanje i tretiranje potreba žena i muškaraca, ravnopravno uključivanje u procese konsultacija, kao i rodno odgovorni nadzor i procjenu učinka javne politike na osobe ženskog i muškog spola⁷. Dakle, dosljedna primjena ZoRS BiH u procesu implementacije ZRPUR je preduvjet za efikasno, efektivno, izvodivo, pravično i održivo razvojno planiranje i upravljanje razvojem, odnosno, dosljedna primjena ZRPUR podrazumijeva dosljednu primjenu ZoRS BiH i vodi ka većem stupnju ravnopravnosti spolova u ključnim oblastima društvenog života i rada u Federaciji BiH.

Ratifikacijom Istanbulske konvencije Bosna i Hercegovina je postala jedna od zemalja koja se obavezala na primjenu ujednačenih standarda u oblasti prevencije, zaštite i postupanja u slučajevima nasilja u porodici.

Zbog komplikovanog administrativnog uređenja Bosne i Hercegovine, najveći izazov u ovom procesu je osiguranje mehanizma za vertikalno i horizontalno uvezivanje svih nadležnih institucija. Pitanje nasilja u porodici je pitanje koje zahtijeva, kako multisektorski odgovor (zdravstvo, obrazovanje, policija, socijalna zaštita, pravosuđe, nvo...), tako i odgovor svakog

¹ „Službeni glasnik BiH“, br: 59/09, 66/16

² Zakon o razvojnem planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH („Sl. novine FBiH“, broj 32/17)

³ www.fzzpr.gov.ba/docs/normativni-dokumenti/dokument.javne-politike

⁴ ibid

⁵ ibid

⁶ ibid

⁷ibid

od nivoa organizacije vlasti (od općine do državnog nivoa), ali i svake od vrsta organizacije vlasti (kako zakonodavne, tako i izvršne ali i sudske).

Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici osiguran je kontinuitet djelovanja i osigurana je održivost rada na prevenciji i borbi protiv nasilja u porodici, jer su zakonski definirane obaveze planiranja, realizacije i izvještavanja o provedenim aktivnostima na svim nivoima organizacije vlasti, te međusobnog povezivanja pojedinih sektora.

S tim u vezi formiran je Stručni tim za izradu i praćenje provođenja Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017) koji čine imenovani predstavnici/ce nadležnih institucija, jedan broj eksperata, te imenovana predstavnica Sigurne mreže koju čine nevladine organizacije koje djeluju u oblasti prevencije i borbe protiv nasilja u porodici. Na ovaj način, planiranje i realizacija aktivnosti u ovoj oblasti osigurava uključenost kako institucija tako i nevladinih organizacija u svim oblastima strateškog djelovanja (eduksije, izrada propisa, promotivne aktivnosti, prikupljanje podataka i slično).

Donesena je Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017), usvojen je izvještaj o implementaciji petogodišnje Strategije, te donesen Akcioni plan za provedbu Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za period 2018-2020.

Proces razvoja sistema planiranja, realizacije aktivnosti i izvještavanja prati u potpunosti razvoj oblasti strateškog planiranja i sastavni je dio implementacije Strategije. Na ovaj način je osiguran mehanizam za sveobuhvatno i usklađeno preventivno djelovanje, postupanje i zaštitu u slučajevima nasilja u porodici, te se prvo kontinuirano usklađivanje propisa, edukacije profesionalaca, unapređenje prikupljanja podataka, prevencija, te koordinacija svih subjekata u sistemu djelovanja i zaštite.

Nezaposlenost je jedan od najvećih izazova sa kojima se suočava Federacija BiH. Sve zemlje u tranziciji susreću se sa problemom nezaposlenosti, koji je izraženiji što je zemlja na nižem stepenu tranzicijskih reformi. U Federaciji BiH dvije petine nezaposlenih ne radi duže od pet godina, a samo četvrtina kraće od godinu dana, dok je učešće žena u nezaposlenosti konstantno veće u odnosu na muškarce. To se svakako može pripisati posljedicama globalne ekonomske krize i nepovoljnim privrednim prilikama u Federaciji BiH. Neophodan je sistematski pristup dugoročnom rješavanju problema nezaposlenosti u BiH, te ravноправnom tretmanu i učešću žena i muškaraca na tržištu rada i pristupu ekonomskim resursima.

Posljednjih godina Vlada Federacije BiH posredstvom Federalnog zavoda za zapošljavanje (FZZZ) sprovodi programe aktivne politike zapošljavanja, koje su bile usmjerene na obuku, stručno zapošljavanje i usavršavanje, dokvalifikaciju i prekvalifikaciju, pripremu nezaposlenih za tržište rada i stvaranje jednakih mogućnosti za sve u pristupu tržištu rada, u okviru kojih je podrška pružena ciljnim grupama nezaposlenih osoba koje su strateškim dokumentima utvrđene kao teže zapošljive, a posebno mladim osobama i ženama.

Tokom provođenja Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2013-2017 (GAP BiH) ostvareni su značajni rezultati, realizirani su brojni programi i mјere s ciljem ravноправnog uključivanja žena na tržište rada i pristupa ekonomskim resursima, te zaštite od diskriminacije na osnovu spola u radu i radnim odnosima.

U Federaciji BiH su učinjeni značajni napor na usklađivanju radnog zakonodavstva sa međunarodnim standardima za ravнопravnost spolova. Tako su donošenjem novog Federalnog zakona o radu (ZoR)⁸ ostvareni značajni pomaci u pogledu korištenja porodiljskog, odnosno, roditeljskog odsustva. Mogućnost da i muškarci koriste roditeljsko odsustvo doprinosi jačanju uloge i promoviranju očinstva, što je jedan od faktora za postizanje veće ravнопravnosti spolova u oblasti rada i ekonomskih odnosa.

U Federaciji BiH i dalje su prisutni ograničavajući elementi za razvoj preduzetništva žena, koji u sveopćoj vrlo lošoj ekonomskoj situaciji više dolaze do izražaja. U cilju promovisanja i razvoja preduzetništva žena Vlada Federacije BiH je usvojila Akcioni plan za razvoj preduzetništva žena 2018-2020 (AP RPŽ), kojim koordinira Gender Centar Federacije BiH (GC FBiH), a kojim se, među ostalim, predviđa unaprijeđenje analitičke podloge, prikupljanje i analiziranje podataka o trenutnom stanju preduzetništva žena i postojećim podsticajima za pokretanje biznisa, edukativna i mentorska podrška, razvijanje interaktivne e-platforme za komunikaciju preduzetnica, organiziranje regionalnih skupova preduzetnica.

Proces društveno-ekonomske i političke tranzicije u Federaciji BiH, osim što dovodi do demografskih promjena, dovodi i do drugih značajnih promjena koje utiču na zdravlje stanovništva. Zdravlje stanovništva je višestruko nepovoljno: nisu riješeni raniji postojeći zdravstveni problemi, a pojavili su se i novi (HIV, hepatitis C, ptičja gripa i drugo). Štetne životne navike su sve prisutnije, što doprinosi

⁸ "Službene novine Federacije BiH", br. 26/16 i 89/18.

većem učešću hroničnih i akutnih bolesti. Pored aktuelne socioekonomske situacije, postoje i brojne globalne prijetnje zdravlju - prirodne katastrofe (potresi, poplave, požari, globalno zatopljenje), nesreće (radiološko-hemijske, biološke i druge), te epidemije novih zaraznih oboljenja šire u regionu i u svijetu (SARS, ptičja gripa i druge). Učinjeni su značajni napor na usklađivanju zakona, propisa i strategija koje regulišu oblast zdravlja i zdravstvene zaštite sa domaćim i međunarodnim standardima za ravnopravnost spolova. Strateški plan za reformu zdravstvenog sistema u Federaciji BiH 2008-2018 usklađen je sa principima ravnopravnosti spolova, on daje strateški pristup i ciljeve reforme zdravstvenog sistema za Federaciju BiH, za period 2008.- 2018. Međutim, primjećeno je da pojedini kantonalni propisi iz oblasti zdravstva, nisu usaglašeni sa federalnim propisima, odnosno da u nekim slučajevima čak i suprotno uređuju ista pitanja. Nadalje, na nivou kantona često se sprovode kantonalne politike koje nisu usaglašene sa federalnim nivoom a da pri tom Federacija BiH nema mehanizama djelovanja prema nižim nivoima organizacije.

Vlada Federacije BiH, kao jedan od prioriteta unutar reforme javnih finansija, kroz programski budžet temeljen na rezultatima, podržava i inicijativu za uvođenje rodno odgovornog budžetiranja(ROB). U procesu pripreme preliminarnog nacrta Budžeta Federacije BiH za narednu budžetsku godinu i preliminarnih projekcija budžeta za naredne tri godine poduzimaju se određeni koraci u tom pravcu. Kroz primjenu metodologije programskog budžeta se uključuje i metodologija ROB-a, iz razloga što ROB prepoznaće one potrebe i afirmira one projekte i programe koji optimalno i istodobno realiziraju ekonomske i socijalne prioritete Vlade Federacije BiH, vodeći računa o praćenju utjecaja potrošnje na smanjenje rodnih nejednakosti, koje su kočnica održivom ekonomskom i humanom razvoju. Nakon što je Vlada Federacije BiH razmotrila i usvojila Završni izvještaj o postignutim rezultatima provedbe Strateškog plana za uvođenje rodno odgovornog budžeta u Budžet Federacije BiH 2013.-2015. sa preporukama, nastavak razvoja ove inicijative je osiguran donošenjem Odluke V. broj 547/2016⁹. Trenutno je fokus na budžetskim programima i projektima relevantnim za razvoj malog i srednjeg poduzetništva i obrta, inicijativa se razvija kroz provedbu Akcijskog plana za razvoj poduzetništva žena u Federaciji BiH 2018-2020.

Tokom proteklih nekoliko godina napravljene su velike promjene i postignuti značajni rezultati u smislu uvođenja GOB-a u procese planiranja i upravljanja budžetom na nivou Federacije BiH. Međutim, ovo se prvenstveno odnosi na institucije-budžetske korisnike koji su za to zaduženi sektorskim strateškim dokumentom. Kod većine ostalih budžetskih korisnika, kao i na svim ostalim nivoima vlasti u FBiH, primjena principa GOB-a u procesima strateškog planiranja i upravljanja budžetom je još uvijek na izuzetno niskom nivou, i pored dosadašnjih inicijativa preduzetih tokom proteklih nekoliko godina.

Prilikom izrade trogodišnjih i godišnjih planova rada još uvijek se nedovoljno sagledavaju obaveze iz važećeg pravnog okvira u oblasti ravnopravnosti spolova i nedovoljno se vodi računa o tome kakve efekte će određeni programi rada imati na postojeće odnose među spolovima u pojedinim oblastima. S obzirom na to da budžetski planovi proističu upravo iz planova rada, prilikom njihove izrade se nedovoljno vodi računa o efektu koji će ta potrošnja imati na odnose među spolovima. Tako čak i nastavak finansiranja na postojećem nivou, a posebno prijedlozi dodatne potrošnje često vode do daljnog produbljivanja već postojeće diskriminacije. Iako je ovo poseban problem u „rodno-osjetljivim“ oblastima, kao što su poljoprivreda, rad i zapošljavanje ili poduzetništvo, u koje se ulaze značajan dio budžetskih sredstava, on je evidentan i u svim drugim oblastima, uključujući socijalnu zaštitu, zdravstvo, obrazovanje, kulturu, sport saobraćaj itd.Ovakva situacija se može velikim dijelom opravdati nedostatkom stručnih znanja i vještina iz oblasti GOB-a unutar budžetskih korisnika odgovornih za izradu i provođenje politika, odnosno izradu budžeta, ali i nepostojanjem eksplicitnih i obavezujućih zahtjeva za poštovanjem principa GOB-a prilikom izrade budžeta, odnosno, utvrđivanje prioriteta potrošnje od strane Federalnog ministarstva finansija još uvijek nije uvjetovano rodno osjetljivim indikatorima očekivanih efekata potrošnje.

Mjere koje donose i provode nadležne institucije na svim nivoima organizacije vlasti u BiH, definišu se u skladu sa članom 24. ZoRS BiH, koji propisuje obaveze nadležnih institucija. U tekstu koji slijedi navedene su ključne mjere i primjeri provođenja u praksi:

-Prikupljanje i vođenje statističke evidencije razvrstane po spolu: na osnovu dostupnih podataka, Federalni zavod za statistiku BiH izdaje godišnji bilten „Žene i muškarci u FBiH“, koji sadrži statističke podatke neophodne za analizu stanja, te kreiranje politika i programa u prioritetnim oblastima.

⁹ „Sl. novine F BiH“, broj: 19/16

-Usklađivanje zakona, politika, podzakonskih i drugih propisa za ZoRSBiH: broj akata koje su institucije dostavile na mišljenje Gender centru FBiH a prije upućivanja Vladi Federacije BiH na razmatranje i usvajanje, povećao se oko tri puta u posljednje tri godine.

-Uspostavljanje kontakt osoba za ravnopravnost spolova: kontakt osobe za ravnopravnost spolova uspostavljene su u preko 90% institucija na državnom i entitetskom nivou nadležnih u prioritetnim oblastima GAP BiH.

-Kontinuirano provođenje obuka o ravnopravnosti spolova: obuke o ravnopravnosti spolova uvrštene su redovne programe obuka, odnosno nastavne planove i programe državne i entitetskih agencija za državnu službu, policijskih akademija i centara za obuku sudija i tužilaca.

-Saradnja sa nevladinim i drugim organizacijama civilnog društva je intenzivna u implementaciji aktivnosti iz oblasti nasilja u porodici, sigurnosti, zdravlja, obrazovanja, rodno osjetljivog budžetiranja i dr., u skladu sa prioritetima GAP BiH i sektorskih strategija i akcionalih planova.

2. Koje od navedenih stavki su bile u top pet prioriteta za ubrzavanje napretka za žene i djevojke u vašoj zemlji kroz zakon, politike i/ ili programe, u proteklih pet godina? (molimo provjerite relevantne kategorije)

- **Jednakost i nediskriminacija prema zakonu i pristupu pravdi**
- Kvalitetno obrazovanje, obuka i cjeloživotno učenje za žene i djevojke
- Iskorjenjivanje siromaštva, poljoprivredna produktivnost i bezbjednost hrane
- **Eliminisanje nasilja nad ženama i devojkama**
- **Pristup zdravstvenoj zaštiti, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje i reproduktivna prava**
- Političko učešće i predstavljanje
- Pravo na rad i prava na poslu (na primjer, jaz između plata, profesionalna segregacija, napredovanje u karijeri)
- **Preduzetništvo žena i preuzeća sa većinskim vlasništvom žena**
- **Neplaćena njega i rad u domaćinstvu/ rad u porodici (npr. plaćeno porodiljsko ili roditeljsko odsustvo, usluge njege)**
- Rodna socijalna zaštita (npr. univerzalna zdravstvena zaštita, gotovinski transferi, penzije)
- Osnovne usluge i infrastruktura (voda, sanitarija, energija, transport itd.)
- Jačanje učešća žena u osiguranju održivosti životne sredine
- **Rodno odgovorno budžetiranje**
- Digitalna i finansijska uključenost žena
- Rodno odgovorno smanjenje rizika od katastrofa i izgradnja otpornosti
- Promjena negativnih socijalnih normi i rodnih stereotipa
- Ostalo

Molimo da date ukratko razmišljanje o tome kako je vaša zemlja tretirala ove prioritete (3-5 stranica).

Jednakost i nediskriminacija prema zakonu i pristupu pravdi

Donesene su Izmjene i dopune ZoZD, koje je usvojila Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine 2016.g.¹⁰ Izmjene i dopune će žrtvama diskriminacije u praksi ponuditi bolju zaštitu, prije svega zahvaljujući unaprijeđenim i proširenim definicijama osnova diskriminacije, te poboljšanim pristupom sudskoj zaštiti, odnosno produženim rokovima za podnošenje tužbe nakon pretrpljene diskriminacije i proširenjem ovlasti na sudove na čijem području tužitelj živi ili gdje se slučaj diskriminacije dogodio.

Zakon je unaprijeđen u mnogim segmentima, a kao najvažnije možemo istaknuti¹¹:

- terminološki uskladene osnove po kojima je zabranjena diskriminacija (seksualna orijentacija i rodni identitet) te je navedena osnova "spolne karakteristike", čime BiH postaje prva država u jugoistočnoj Europi koja kroz svoj sveobuhvatni ZoZD BiH predviđa i zaštitu interspolnih/intersex osoba od diskriminacije u svim oblastima života;
- eksplicitno navođenje starosne dobi i invaliditeta kao osnova po kojima je zabranjena diskriminacija (članak 2.);
- zabranu diskriminacije po osnovi povezanosti s ugroženom skupinom (članak 2.);
- poboljšanu definiciju uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja (članak 4.);
- definiranje težih oblika diskriminacije (članak 4.);
- poboljšanje proceduralnih aspekata zakona, kada govorimo o žurnosti postupka (članak 11.), posebnim tužbama (članak 12.), mjerodavnostima sudova i rokovima (članak 13.), mjerama osiguranja (članak 14.), preraspodjeli tereta dokazivanja (članak 15), sudjelovanja trećih osoba (članak 16.) i kolektivnim tužbama (članak 17.).

Izmjenama i dopunama Zakona poboljšana je definicija diskriminacije. Proširena je lista osnova diskriminacije tako da one sada eksplicitno uključuju i dob, invaliditet i seksualnu orijentaciju. Osim toga, definirani su i teži oblici diskriminacije, tako da se u ovom rješenju uvode novi instituti, odnosno diskriminacija počinjena po više osnova – višestruka diskriminacija, diskriminacija počinjena više puta – ponovljena diskriminacija i diskriminacija koja postoji duže vrijeme – produžena diskriminacija, što nije bio slučaj u ranijem ZoZD.

Dopunjena je i definicija viktimizacije i postojeće zakonske odredbe na način da se i poticanje na diskriminaciju smatra oblikom diskriminacije, a izravnije je naglašena obveza Institucije ombudsmana u smislu promocije ovog zakona i informiranja javnosti od strane Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH.

Jedna od najvažnijih izmjena ZoZD su rokovi za ostvarivanje zaštite diskriminacije, koji su ranije – subjektivni rok od tri mjeseca i objektivni rok od jedne godine – bili suviše kratki i kao takvi nisu omogućavali adekvatnu zaštitu žrtava diskriminacije. Izmjenama i dopunama uređeno je da rok za podnošenje tužbe sada iznosi tri godine od dana saznanja o učinjenoj povredi prava, a najdalje pet godina od dana učinjenja povrede. Dodatno, rok se, u slučajevima kontinuirane diskriminacije, računa od dana posljednje učinjene radnje, dok se, u slučajevima sustavne diskriminacije, rokovi ne računaju. Prema ZoZD, sam teret dokazivanja je na tuženiku, te tako tužena strana treba dokazati nepostojanje diskriminacije, što olakšava postupak osobama koje podnose tužbe zbog pretrpljene diskriminacije, a novost koju donose izmjene i dopune ZoZD je i to što, pored suda opće mjesne mjerodavnosti, sada mjerodavnost za sporove ima i sud na čijem području tužitelj ima prebivalište ili boravište, te sud gdje se dogodila šteta ili je počinjena radnja diskriminacije. U kontekstu zaštite žrtava diskriminacije i olakšavanja pristupa pravdi, ova odredba eliminira potencijalne tehničke i finansijske prepreke pristupa sudu, što je posebice značajno za osobe koje pripadaju socijalno ugroženim i marginaliziranim skupinama.

Izmjenama i dopunama ZoZD unaprijeđeno je i podnošenje kolektivne tužbe od strane udruga i drugih organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava ili prava određene skupine, čime je eliminiran neodređeni i arbitrarni kriterij opravdanog interesa koji u ovom kontekstu potencijalno ograničava i domet kolektivne tužbe, a tu je i situacijsko testiranje, odnosno mogućnost da svjedok u postupcima za zaštitu od diskriminacije bude i osoba koja se svjesno izložila diskriminaciji kako bi provjerila primjenu pravila o zabrani diskriminacije.

Dopuštanjem situacijskog testiranja kao metode dokazivanja vjerojatnosti diskriminacije, kao i omogućavanjem dragovoljnim ispitivačima diskriminacije da podnesu tužbu za zaštitu od diskriminacije, eliminirane su dvojbe o dopuštenosti upotrebe ove tehnike koja može biti vrlo korisna u sudskoj praksi.

Pravo na rad i prava na poslu (na primjer, jaz između plata, profesionalna segregacija, napredovanje u karijeri)

¹⁰ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije ("Službeni glasnik BiH", broj 66/16).

¹¹ www.diskriminacija.ba; objava od 28. 9. 2016.g.

Oblasti zapošljavanja i rada, plate i naknade su regulisani su Zakonom o radu Federacije BiH (ZoR)¹² Ovaj zakon sadrži odredbe kojima se zabranjuje posredna i neposredna diskriminacija radnika, kao i lica, koja traže zaposlenje s obzirom na spol, spolno opredjeljenje, bračno stanje, te druge osnove diskriminacije, kao diskriminacija koja se odnosi na prava iz radnog odnosa.

Posredna i neposredna diskriminacija definisane su članom 8. ZoR na o radu FBiH čime su ovi zakoni usklađeni sa članom 3. i 4. ZoRS BiH.

U radnom zakonodavstvu regulisani su načini na koje se određuju plaće i naknade, kao i dodaci na osnovu plaću, posebna zaštita zaposlenim ženama za vrijeme prije i poslije rođenja djeteta, zaštitu majki koje doje, roditeljsko odsustvo nakon rođenja djeteta kao i porodiljne naknade za vrijeme trajanja porodiljnog/roditeljskog odsustva.

Također, ovaj zakon sadrže odredbe koje se tiču zaštite majki koje doje, te propisuju pravo majke da odsustvuje s posla jednom dnevno u trajanju po sat vremena radi dojenja djeteta, te da to pravo žena može koristiti do navršene jedne godine života djeteta. Od 2008. godine postepeno se uvodi i roditeljsko odsustvo odnosno, mogućnost da oba roditelja koriste odsustvo nakon rođenja dijeteta. Ovo pravo je prvo uvedeno na području Federacije BiH 2016. godine.

Porodiljne naknade za vrijeme trajanja porodiljnog/roditeljskog odustva zavise od prebivališta porodilje, odnosno od mjesta gdje se vrši uplata, te se isplaćuje u skladu kantonalnim propisima u Federaciji BiH.

Ustav BiH ne definiše posebno principe jednakе plate za jednak rad ili rad jednakе vrijednosti za žene i muškarce. Međutim, budući da se prema Aneksu I Ustava BiH, Konvencija o eliminiranju svih oblika diskriminacije žena (UN CEDAW) primjenjuje u BiH (Aneks I, tačka 9), posredno je zagarantovano pravo na jednaku nagradu, uključujući beneficije, kao i na jednak tretman za jednak rad i jednak tretman pri ocjenjivanju kvaliteta rada (Član 11. stav 1. tačka (d) CEDAW konvencija). ZoRS u BiH u članu 13. definiše kao oblik diskriminacije na osnovu spola neprimjenjivanje jednakе plaće i drugih beneficija za isti rad, odnosno za rad jednakе vrijednosti.

U istraživanju „Rodne razlike u iskorištavanju prava i mogućnosti koje nudi društvo u Bosni i Hercegovini“, koje je 2015. godine realizovano u saradnji Svjetske banke, Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, Zavoda za statistiku Federacije BiH i Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske, ističe se da postoje vidljive rodne razlike u satnici u korist muškaraca i koje su primjetne u svim nivoima obrazovanja, starosnim grupama, zanimanjima i industrijama.“

Konkretno, uzimajući u obzir stanovništvo koje radi za platu ili dnevnicu, i ograničavajući starost na raspon od 15 do 64 godine zbog homogenosti, rodne razlike u satnici se procjenjuju na 9% prosječne satnice muških radnika (3,9 KM za muškarce i 3,5 KM za žene). Ova razlika među polovima ostaje i tek se neznatno razlikuje u odnosu na najmlađe i najstarije starosne grupe koje su uzete u razmatranje (15-24 i 55-64). U svim privrednim granama i zanimanjima ponavlja se ista pojava u korist muškaraca, uz manje nijanse. Iako, po zanimanjima, muškarci uvijek zarađuju više po satu nego žene, u pojedinim privrednim granama se javljaju određeni izuzeci, kao što je slučaj sa poljoprivredom i rudarstvom, nekretninama i, u značajnoj mjeri, u administrativnim službama.

S obzirom da se u Bosni i Hercegovini još uvijek ne sprovodi Istraživanje o strukturi zarada (eng. Structure of Earning Survey) nismo u mogućnosti da izračunamo ovaj indikator u skladu sa metodologijom Eurostata – prema podacima o zaradama po času rada.

Eliminisanje nasilja nad ženama i devojkama

Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici (ZoZNO)¹³ osiguran je kontinuitet djelovanja i osigurana je održivost rada na prevenciji i borbi protiv nasilja u porodici, jer su zakonski definirane obaveze planiranja, realizacije i izvještavanja o provedenim aktivnostima na svim nivoima organizacije vlasti, te međusobnog povezivanja pojedinih sektora. S tim u vezi formiran je Stručni tim za izradu i praćenje provođenja Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017)¹⁴ koji čine imenovani predstavnici/ce nadležnih institucija, jedan broja eksperata, te imenovana predstavnica Sigurne mreže koju čine nevladine organizacije

¹² „Službene novine FBiH“, broj 43/99, 32/00, 29/03, 32/15, 26/16

¹³ „Službene novine Federacije BiH“, broj 20/13

¹⁴ „Službene novine Federacije BiH“, br. 73/11, 34/14 i 36/16

koje djeluju u oblasti prevencije i borbe protiv nasilja u porodici. Na ovaj način, planiranje i realizacija aktivnosti u ovoj oblasti osigurava uključenost kako institucija tako i nevladinih organizacija u svim oblastima strateškog djelovanja (edukacije, izrada propisa, promotivne aktivnosti, prikupljanje podataka i slično). Donesena je Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017)¹⁵, usvojen je izyeštaj o implementaciji petogodišnje Strategije¹⁶ te donesen Akcioni plan za provedbu Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za period 2018-2020¹⁷. Također, Vlada Federacije BiH je dala saglasnost i učestvovala u realizaciji državne Okvirne strategije za provedbu Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici za period 2015-2018¹⁸, odnosno Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici¹⁹ čime je proces rada na federalnom, kantonalnom i općinskom nivou usklađen sa državnim i međunarodnim dokumentima u ovoj oblasti.

Pristup zdravstvenoj zaštiti, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje i reproduktivna prava

Zdravstvena njega u Federaciji BiH osigurana je svim osobama bez diskriminacije po osnovu rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditet, starosna dob, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orientacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika. Pravo na zdravstvenu zaštitu iz osnovnog zdravstvenog osiguranja obuhvata primarnu, specijalističko-konsulatativnu i bolničku zdravstvenu zaštitu, u obimu utvrđenom Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o zdravstvenom osiguranju, kao i prava na lijekove sa Liste esencijalnih lijekova, stomatološko-protetsku pomoć i nadomjestke, ortopedска i druga pomagala, te korištenje zdravstvene zaštite u inostranstvu. Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH regulira prava na zdravstvene usluge standardne kvalitete i jednakog sadržaja, dok u okviru obavezognog pokrića zdravstvenim osiguranjem, žene imaju pravo na potpunu zdravstvenu zaštitu po pitanju trudnoće i materinstva, pravo na liječenje i medicinska sredstva, te pravo na umjetnu oplodnju. Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH svim ženama (državljanjkama BiH) garantira pravo na besplatan porod, post-porodačnu skrb za majku u narednih šest mjeseci i besplatnu zdravstvenu skrb za djecu do 18 godina starosti.

Strategija za seksualno i reproduktivno zdravlje i prava 2010 - 2019 Federacije BiH posvećena je unapređivanju zdravstvenih usluga i prava vezanih za seksualno i reproduktivno zdravlje i prava na području Federacije BiH. Strategija se bazira na osnovnim prioritetima u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, a to su: prijeporođajna, porođajna i poslijeporođajna zaštita; planiranje porodice uključujući i usluge u slučaju neplodnosti; prekidi trudnoće: sprječavanje širenja seksualno prenosivih infekcija uključujući i HIV; maligna oboljenja reproduktivnih organa; promovisanje seksualnog zdravlja i prava; promocija reproduktivnih prava; kontinuirana edukacija; uloga nevladinoga sektora.

Preduzetništvo žena i preduzeća sa većinskim vlasništvom žena

Preduzetništvo žena je i dalje uglavnom nedovoljno razvijen sektor u BiH, a samim tim i u Federaciji BiH. Naime, preduzetništvo žena nije u dovoljnoj mjeri prepoznato, ne samo u Bosni i Hercegovini, već i u zakonodavnem okviru cijelog regiona zapadnog Balkana, ono je prepoznato isključivo kroz provlačenje kroz strategije za razvoj MSP-a ili neke državne strategije za razvoj konkurentnosti i slične strateške dokumente. Osim činjenice da je broj malih, srednjih i mikro poduzeća po glavi stanovnika u BiH najniži u regiji Istočne Evrope, samozapošljavanje je među građanima BiH, posebno ženama, izuzetno nisko.

Činjenica je da za sve učesnike u biznisu, posebno one iz kategorije malih preduzeća, postoje određeni problemi, a za žene se smatra da prilikom osnivanja i razvoja svojih preduzeća nemaju iste polazne tačke u odnosu na postojeće društvene, obrazovne i tehnološke izazove, kao i pristup ekonomskim i finansijskim resursima. Socijalne vrijednosti u Bosni i Hercegovini su i dalje konzervativne, i većina muškaraca i žena izražava tradicionalno viđenje rodnih uloga. To utiče na zapošljavanja žena i njihovo napredovanje u hijerarhiji na tržištu rada, kao i njihove preduzetničke

¹⁵ „Službene novine Federacije BiH“, broj 22/13

¹⁶ „Službene novine Federacije BiH“, broj 29/18

¹⁷ „Službene novine Federacije BiH“, broj 102/18

¹⁸ „Službeni glasnik BiH“, broj 75/15

¹⁹ „Službene novine Federacije BiH“, broj 19/13

izglede. Preduzetništvo je i dalje uveliko nerazvijeno među ženama u BiH, između ostalih razloga, i zbog općeg preferiranja sigurnog, predvidljivog posla u javnom sektoru, nespremnosti za izlaganje riziku i nepostojanja usluga podrške, kao što su službe za čuvanje djece, i beneficija za samo-zaposlene. Žene općenito okljevaju da pokrenu vlastitu firmu zbog ograničene izloženosti poslovnom svijetu, ograničenih finansijskih vještina i teškog poslovnog okruženja. Sve ovo je dodatno otežano utjecajem ekonomске krize koja je dovela do oštijih uslova banaka za odobravanje kredita, i nemogućnosti žena da zadovolje te uvjete.²⁰

Premda pravni i institucionalni okvir za razvoj preduzetništva žena u Federaciji BiH još uvijek nije uspostavljen, usvojene su politike i strateški dokumenti koji podržavaju rodnu ravnopravnost i ekonomsko osnaživanje žena. Implementacija GAP BiH 2013-2017 doprinijela je ostvarivanju rezultata ravnopravnosti spolova u oblasti rada, zapošljavanja i pristupa ekonomskim resursima kroz provođenje promotivnih aktivnosti sa ciljem skretanja pažnje javnosti na važnost ekonomskog osnaživanja žena, te finansijsku podršku projektima usmjerenim na promociju preduzetništva žena, prekvalifikacije i samozapošljavanje u skladu sa potrebama tržišta rada.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je u 2018. godini usvojila Akcioni plan za razvoj preduzetništva žena 2018-2020, koji se oslanja na strateški cilj „Podsticanje preduzetništva ciljnih grupa“, mjera „Podsticaj ženama preduzetnicama“ iz strateškog dokumenta „Razvoj malog i srednjeg preduzetništva u Federaciji Bosne i Hercegovine 2009-2018“. Značajno je istaći da ovaj Akcioni plan predstavlja operacionalizaciju prvog SBA princip „Stvoriti stimulativan ambijent za razvoj preduzetništva“ u pripadajućoj pod-dimenziji koja se odnosi na preduzetništvo žena u okviru Akcionog plana implementacije SBA principa²¹ za Federaciju Bosne i Hercegovine 2017-2018.

Neplaćena njega i rad u domaćinstvu/ rad u porodici (npr. plaćeno porodiljsko ili roditeljsko odsustvo, usluge njege)

U Federaciji BiH je još 1999. godine usvojen Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom. Zakon je predvio da se naknada za vrijeme porodiljskog odsustva utvrđuje u odnosu na procenat plate zaposlene osobe, i da će procenat biti određen kantonalnim propisima. Zakon je, takođe, naložio kantonima da u roku od tri mjeseca donesu odgovarajuće propise kojima bi se uredili uslovi i način naknada za porodilje. Ovo, međutim, nije učinjeno u zakonskom roku. Proces je trajao nekoliko godina i danas imamo situaciju da je isplata naknada za porodilje veoma neujednačena u zavisnosti od kantona.

Nezaposlene porodilje su posebno pogodžene situacijom, jer pravo na porodiljsku naknadu ostvaruju u vrlo ograničenom obimu, koji zavisi od ekonomске moći kantona. U pojedinim kantonima (USK, BPK i ZHK) naknade za nezaposlene porodilje uključuju samo jednokratnu pomoć.

GC FBIH je više puta naglašavao da oni kantoni u kojima ovo pravo nije uređeno na pravi način krše Ustav BiH, Ustav FBIH i ustave kantona, te međunarodne standarde u ovoj oblasti - a posebno UN CEDAW, Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Evropsku socijalnu povelju. Kao odgovor na pitanje neujednačenosti naknade za nezaposlene porodilje u toku 2019. godine Predstavnički dom Parlamenta Federacije BiH usvojio je prijedlog Zakona o podršci porodicama s djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine kojim je napravljen je značajan iskorak ka ujednačavanju prava koje ostvaruju nezaposlene porodilje. Tekstom novog zakona bit će zadovoljeni međunarodni standardi a isti će ujednačiti uvjete za ostvarivanje prava - naknadu za nezaposlene majke „Novčana pomoć porodilji koja nije u radnom odnosu“ u iznosu od 30% prosječne plate u FBIH (cca 255 KM) tokom 12 mjeseci., vodeći računa o trenutnim finansijskim mogućnostima kako kantona tako i Federacije BiH. Pored ovog prava Zakon uređuje i pravo na dječiji dodatak.

Rodno odgovorno budžetiranje

Uz pomoć projekta FRJU „Rodno odgovorno budžetiranje-proširenje informacijskog sustava za upravljanje proračunom-BMIS softverskom komponentom za rodno odgovorno budžetiranje“, proširen je postojeći softver s komponentom za ROB. Izvršeno je testiranje nadogradnje softwera kao i obuka proračunskih potrošača, čime su se stekli uvjeti za njegovo korištenje u procesu popunjavanja programskih tablica. Odlukom Vlade Federacije BiH²², za

²⁰ Izvještaj Svjetska banka, Agencija za statistiku BiH, Zavod za statistiku FBiH i Republički zavod za statistiku RS (2015)

²¹ Akt o malim i srednjim preduzećima

²² Odluka V. broj 547/2016, („Sl. novine F BiH“, broj: 19/16).

čiju su realizaciju zaduženi Federalno ministarstvo finansija i GC FBiH, svako u okviru svoje nadležnosti, kao i rukovodioci odabranih budžetskih programa, utvrđena je odgovornost za namjensko i svršishodno planiranje i korištenje budžetskih sredstava, u skladu sa ZoRS BiH i GAP BiH. Prati se rodni utjecaj budžetske potrošnje na programima i projektima unutar Budžeta Federacije BiH iz nadležnosti Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta, Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, Federalnog ministarstva kulture i sporta, Federalnog ministarstva okoliša i turizma i Federalnog ministarstva zdravstva. Federalno ministarstvo finansija je, u poglavljju „Smjernice za izradu finansijskog zahtjeva“ Budžetsnih instrukcija 1 i 2 (BI 1 i 2), jasno utvrdilo obavezu budžetskih korisnika, da prilikom pripreme programskih tablica finansijskog zahtjeva za naredno trogodišnje i godišnje razdoblje, u iste, između ostalog, uključe: jasan zakonski temelj iz oblasti ravnopravnosti spolova, procjenu efekata uz sagledavanje dosadašnjeg učinka, analize troškova i koristi, jasna obrazloženja o opravdanosti potrošnje i očekivanim rezultatima, kao i uputu za obavezno korištenje aplikacije ROB, kao nadogradnje unutar BPMIS (softver za programsko budžetiranje u FMF).

U okviru poglavlja 5. „Budžetski prioriteti i gornje granice rashoda budžetskih korisnika za naredne tri godine“ Dokumenta okvirnog budžeta Federacije BiH, FMF u suradnji sa GC F BiH je uključio podpoglavlje 5.4.2. „Rodno odgovorno budžetiranje“. DOB FBiH u tom dijelu daje informaciju o: opredijeljenosti Vlade Federacije za realno i svršishodno planiranje i izvršavanje budžetskih sredstava u skladu sa zahtjevima ROB; zahtjevima iskazanim kroz BI1, te presjekom rezultata analize dostavljenih budžetskih zahtjeva sa aspekta uticaja budžetske potrošnje na ravnopravnost spolova, kao i poštivanja odredbi ZORS BiH i GAP BiH.

Zakoni o izvršavanju Budžeta F BiH, koji se donose svake godine, dopunjeni su odredbom kojom se obavezuju budžetski potrošači da uključuju načela ROB u odabrane programe utroška i izvještaje o utrošenim sredstvima Budžeta.

Federalno ministarstvo finansija je pojačalo napore za dodatna unapređenja procesa planiranja Budžeta Federacije BiH, sa ciljem postizanja veće budžetske discipline uključivanjem standarda ravnopravnosti spolova. Posebna pažnja je posvećena ovom pitanju kroz adekvatnu razradu principa ravnopravnost spolova i jednakih mogućnosti u procesu izrade i primjene Uredbe o metodologiji za povezivanje razvojnog, finansijskog i investicionog planiranja u Federaciji BiH, u skladu sa obavezama iz st. 3. čl. 32. ZRPUR.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je na svojoj 157. sjednici, održanoj 21. septembra 2018.g., donijela Zaključak kojim je usvojila Informaciju Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta o Akcijskom planu za razvoj poduzetništva žena u Federaciji Bosne i Hercegovine (2018-2020). Istim Zaključkom zadužen je Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine da u suradnji sa drugim institucijama Federacije Bosne i Hercegovine, koje sukladno zakonskim nadležnostima u svojim programima rada imaju nadležnosti razvoja poduzetništva, trebaju nastaviti aktivnosti na provedbi Akcijskog plana. Radi efektivne i učinkovite provedbe Akcijskog plana, uspostavljena je Radna skupina, koja je zadužena za provedbu, praćenje provedbe i izvještavanje Vlade Federacije Bosne i Hercegovine o postignutim rezultatima. Trenutno se radi na provedbi operativnog plana za 2019.g., kojim se između ostalog, dosadašnju inicijativu za ROB, proširuje i na budžetska sredstva Federalnog ministarstva energije, rudarstva i industrije, te relevantne projektne aktivnosti sa pripadajućim finansijskim sredstvima obrtničke i privredne komore FBiH, te Federalnog zavoda za zapošljavanje.

3. Tokom proteklih pet godina, da li ste preduzeli konkretne mјere da spriječite diskriminaciju i promovišete prava žena i djevojaka koje doživljavaju višestruke i ukrštene oblike diskriminacije? (molimo provjerite relevantne kategorije)

- **Žene koje žive u udaljenim i ruralnim područjima**
- Žene starosjedioci
- Ženska rasna, etnička ili vjerska manjina
- **Žene sa invaliditetom**
- Žene koje žive sa HIV / AIDS-om
- **Žene sa različitim seksualnim orijentacijama i rodnim identitetima**

- **Mlađe žene**
- **Starije žene**
- Migrantske žene
- **Izbjeglice i interno raseljene žene**
- Žene u humanitarnim okruženjima
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjera, ciljnu populaciju, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa dodatnim informacijama. Kada je relevantno i moguće, molimo da date podatke koji podržavaju vaše odgovore (maksimalno 2 stranice).

Žene koje žive u udaljenim i ruralnim područjima

Kreiranje ekonomskih preduslova za aktivnu i trajnu inkluziju žena i mlađih u poljoprivredni sektor predstavlja dodatni izazov u ostvarivanju održivog ruralnog razvoja. Naime, žene u ruralnom području su više izložene siromaštvu i teškoj ekonomskoj situaciji jer su na više načina ograničene u stvaranju prihoda. Glavni faktori koji utiču na šanse žena u ruralnom području na tržištu rada su: raspolažanje proizvodnim resursima (vlasništvo nad zemljištem), pristup tržištu, opterećenje kućnim poslovima i odgojem djece, kao i prosječna starosna dob i nizak nivo obrazovanja žena u ruralnom području. Zbog mnogih uloga koje žene imaju u poljoprivrednoj proizvodnji i ruralnom razvoju, njihov doprinos razvoju ova dva sektora je fundamentalan.

Važeći pravni okvir u Federaciji BiH doprinosi otvaranju mogućnosti i afirmacije žena i mlađih kao poljoprivrednih proizvođača, nosilaca porodičnog poljoprivrednog gazdinstva i učesnika u ostvarivanju strateških razvojnih ciljeva u poljoprivredi. Posebno je značajno što su uvedene mjere strukturne politike koje omogućavaju uvođenje specifičnih programa posebno u segmentu ruralnog poduzetništva, te novčano stimulisanje i poticaj uvođenja mlađih u poljoprivredu, stimulisanje dopunskih aktivnosti u ruralnim područjima i afirmaciju žena putem implementacije donesenih politika kroz akcione planove za ravnopravnost spolova i programe. Zakon o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju u F BiH daje niz mogućnosti da se definisu novčane i ostale podrške osnaživanju spolne, dobne i obrazovne strukture poljoprivrednika u cilju unapređenja njihovih gospodarskih mogućnosti u osiguranju dohotka kako sebi tako i članovima svog poljoprivrednog gazdinstva, odnosno, domaćinstva.

Vlada Federacije BiH za svaku budžetsku godinu na prijedlog Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva donosi Program novčanih podrški u kojem se navode pozicije i određuju opći i posebni kriteriji. Unutar Ministarstva, uspostavljen je Registar poljoprivrednih gazdinstava u Federaciji BiH. Registracija poljoprivrednih gazdinstava, koja je započela još od 2010. godine, napreduje i svakako poboljšava kako pristup podsticajima u poljoprivredi, tako i razmjeni dobrih praksi kroz prekograničnu saradnju, te ohrabruje žene da uzmu aktivniju ulogu u programima poticaja poljoprivrednim gazdinstvima, kao i kroz sektor okoliša gdje se poseban naglasak daje konceptu održivog razvoja koji je neposredno vezan uz unapređenje kvalitete turističke destinacije. (Vidi Aneks: Aktivnosti međunarodnih i domaćih nevladinih organizacija u ovom segmentu od velikog su značaja, a uglavnom su usmjereni na političko, socijalno i ekonomsko osnaživanje i podsticanje umrežavanja ženskih grupa. Lokalne akcijske grupe (LAG), također, imaju značajnu ulogu, a djeluju kao je pravno tijelo osnovano s ciljem podrške razvoju ruralnih regija. Objedinjuje predstavnike malih i srednjih preduzeća, lokalne samouprave, neprofitnih organizacija i drugih lokalnih aktera iz različitih područja djelatnosti, koji se zajednički dogovaraju o jedinstvenom pristupu u cilju razvoja njihove regije.

U izvještajnom periodu, u okviru FIGAP programa, podržani su projekti u oblasti ekonomskog osnaživanja žena koji su bili usmjereni na promociju poduzetništva žena, prekvalifikacije i dokvalifikacije za zapošljavanje i samozapošljavanje u skladu sa potrebama tržišta rada. Ovi su projekti uključivali i brojne oblike neformalne edukacije (pokretanje biznisa, pčelarstvo, plastenički uzgoj voća i povrća, informatička edukacija), u cilju izgradnje vještina žena za sudjelovanje na tržištu rada i za pokretanje samostalnih biznisa.

Kontinuirano su provođene promotivne aktivnosti koje su intenzivirane u okviru obilježavanja značajnih datuma kao što su: Međunarodni dan žena, Međunarodni dan poduzetništva žena i Međunarodni dan žena na selu, koje uključuju radionice, okrugle stolovi, sajmove, izložbe i edukacije, pri čemu se

pokušava usmjeriti pažnja na probleme unaprijeđenja znanja i svijesti o položaju najugroženijih grupa žena i izazova za poboljšanje kvaliteti njihovog života.

Osnovne barijere za bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom su: pristup finansijama, zatim neusklađenost edukacija sa potrebama, nedostatak adekvatne poslovne podrške i infrastrukture, ograničen angažman žena i mladih u kreiranju politika itd. Pri tome žene u odnosu na muškarce se više suočavaju sa barijerama koje se tiču poslovne podrške i infrastrukture, vladinih regulativa i ograničenog pristupa tzv. Eko poslovima. Mladi se u odnosu na odrasle više suočavaju sa barijerama vezanim za obrazovanje, vještine i trening, poslovnu podršku i infrastrukturu, vladine regulative, ograničene mogućnosti za plasman, ograničen pristup sirovinama i resursima za proizvodnju i ograničen pristup eko poslovima. Najveće odstupanje u stavovima između mladih i ostalih, vezano za barijere, je u ograničenom angažmanu mladih i žena u kreiranju politika.²³

Žene sa invaliditetom

U decembru 2016. godine, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine usvojila je Strategiju za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2016. – 2021. godina. Cilj Strategije je omogućavanje uključivanja i sudjelovanja osoba s invaliditetom u svim oblastima društva na ravnopravnoj osnovi sa ostalima, omogućavanja najvećeg mogućeg nivoa nezavisnosti i sloboda izbora u skladu sa usvojenim međunarodnim standardima. Kroz implementaciju Strategije posebna pažnja treba biti posvećena osjetljivim i potencijalno višestruko diskriminisanim grupama, kao što su osobe s invaliditetom koje su uslijed kulturoloških predrasuda i stereotipa vrlo često suočene s višestrukom diskriminacijom (npr. žene i djevojke). U novembru 2017. godine imenovano je Interresorno i intersektorsko Koordinaciono tijelo Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za praćenje, usmjeravanje i izvještavanje o realizaciji aktivnosti Strategije za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u FBiH (2016-2021.). Strategijom za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine (2016.-2021.) predviđeno je da se integrišu programi prevencije nasilja u porodici za osobe s invaliditetom u postojeću Strategiju prevencije i borbe protiv nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine. S tim u vezi su u Akcioni plan za provedbu Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za period 2018-2020. uključene tri programske aktivnosti vezane za pitanje položaja osoba sa invaliditetom.

GC FBiH je u izbornoj 2018. godini uputio Centralnoj izbirnoj komisiji BiH i političkim strankama u Federaciji BiH obavještenje o Zaključnim razmatranjima UN Komiteta za prava osoba sa invaliditetom o inicijalnom izvještaju Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom od 12.04.2017. godine i aktivnostima predviđenim Strategijom za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine (2016-2021), a vezano za oblast ravnopravnog učešća u javnom i političkom životu.

Žene sa različitim seksualnim orijentacijama i rodnim identitetima

U pogledu prava lezbejki, gejeva, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih (LGBTI) osoba, Krivični zakon je usklađeni na način da su uvršteni zločini iz mržnje na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Osim toga, usvajanjem Izmjena i dopuna ZoZD u 2016. godini, Bosna i Hercegovina je poboljšala svoj pravni okvir time što je zabranjena diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Uvođenjem seksualnih karakteristika kao osnove za diskriminaciju u Zakonu, interseksualne osobe sada su izričito zaštićene. Potrebno je učiniti još kako bi se promovisalo njihovo socijalno uključivanje. Transrodne osobe su i dalje marginalizovane i diskriminisane.

Tokom izvještajnog perioda nastavljeni su programi obuke za policijske i pravosudne službenike. Kako bi podigli svijest javnosti, redovno se održavaju događaji s ciljem povećanja vidljivosti. U 2016. godini održana je edukacija o pravima LGBTI osoba, za policijske službenike/ce Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, Federalne uprave policije, Policijske akademije i 10 kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova. Obuka o pravima LGBTI osoba održana je i za predstavnike institucija Federacije BiH, a koje su zastupljene u Koordinacionom odboru za praćenje GAP BiH.

²³ Dijagnostička studija o genderu i omladini u okviru projekta koji se odnosi na Program razvoja ruralne konkurentnosti (RCDP) koji provodi Međunarodni fond za razvoj poljoprivrede (IFAD).

Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (ARS BiH) Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (MLJPRI), u skladu sa Zaključkom Doma naroda PS BiH i Programom rada Vijeća ministara BiH za 2017. godinu, koordinirala je izradu Nacrt Akcijskog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u BiH za period 2018-2020. u okviru Radne grupe koju su, pored predstavnica ARS BiH, činile i predstavnice GC FBiH, GC RS, Vlade Brčko Distrikta i nevladine organizacije Sarajevski otvoreni centar.

Nacrt Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini prati strukturu Preporuke CM/Rec(2010)5 Odbora ministara Vijeća Europe državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i njenog Dodataka. Cilj Akcionog plana je smanjivanje homofobije i transfobije, te poboljšanje kvaliteta LGBTI osoba u BiH. Nacrt sadrži pregled stanja, mjere i očekivane rezultate u Bosni i Hercegovini i naslanja se na provedbu GAP BiH. Vlada Federacije BiH je, u 2018. Godini, dala saglasnost na Nacrt Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini, proces usvajanja na državnom nivou je u toku.

U cilju realizacije konkretnih mjera za promociju i zaštitu LGBTI osoba, gender institucionalni mehanizmi u BiH uključili su ovu oblast u svoje godišnje operativne planove za provedbu GAP BiH. Na osnovu i u okviru ovih operativnih planova provode se značajne aktivnosti usmjerene na analizu i unapređenje položaja LGBTI populacije.

Kroz pomenute operativne planove predviđene su sljedeće aktivnosti:

- Rad na usaglašavanju zakonskih i drugih akata sa pravnim standardima za sprečavanje i suzbijanje svih oblika diskriminacije i nasilja prema LGBTI osobama;
- Rad na usklađivanju krivičnog zakonodavstva uključujući regulisanje krivično - pravne zaštite u vezi sa krivičnim djelima podsticanje na mržnju i nasilje koje uključuje spol, seksualnu orijentaciju i rodnji identitet;
- Uvođenje rodne perspektive u program obuka policijskih akademija i drugih agencija za školovanje policijskih službenika/ca, s ciljem povećanja znanja o ravnopravnosti spolova u sektoru sigurnosti, zločina iz mržnje i nasilja nad LGBTI osobama, te koncepta ljudske sigurnosti;
- Edukacija zaposlenih u institucijama Federacije Bosne i Hercegovine o pravima i potrebama LGBTI zajednice;
- Organizacija Regionalne konferencije povodom 17. maja, Međunarodnog dana borbe protiv homofobije;
- Pored svega navedenog, koordinirano se pratiti stanje ljudskih prava LGBTI osoba u BiH u svrhu uključivanja ove teme u Godišnji izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u BiH.

GC FBIH u saradnji sa ARS BiH i GC RS, realizirajući gore navedene aktivnosti i uvrštavajući mјere za otklanjanje neravnopravnosti LGBTI osoba u operativne planove za realizaciju GAP BiH usvojenim od strane vlada na svim nivoima, po prvi put uvrstila pitanje LGBTI populacije u programe izvršne vlasti u BiH.

Vlada Federacije BiH je, također, u 2018 godini, usvojila informaciju Federalnog ministarstva unutarnjih poslova o zahtjevima za upis podataka u matične evidencije koji se odnose na životne zajednice istospolnih parova, kao i prijedlog da Federalno ministarstvo pravde formira interresornu radnu grupu, koju imenuje Vlada Federacije BiH, a čija će zadaća biti analiza propisa u okviru kojih istospolni parovi iz životne zajednice mogu ostvarivati prava koja proizilaze iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i izrada prijedloga propisa koje je potrebno donijeti u tu svrhu na području Federacije BiH.

U cilju inkriminisanja zločina iz mržnje prema pripadnicima/pripadnicama različitih vulnerabilnih grupa građana/gradanki u 2016. godini usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona Federacije Bosne i Hercegovine. Ovim zakonom je propisana definicija krivičnog djela iz mržnje, kao svakog krivičnog djela učinjenog zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjerskog uvjerenja, nacionalnog ili etničkog podrijetla, jezika, invaliditeta, spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta druge osobe. Propisano je da će se takvo postupanje uzeti kao otežavajuća okolnost, ako ovim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje za kvalificirani oblik kaznenog djela učinjenog iz mržnje.

Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine u okviru prikupljanja statističkih podataka od pravosudnih organa traži informaciju o tome da li su sudovi postupali povodom krivičnih djela iz mržnje učinjenih zbog seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Prema dostavljenim odgovorima sudova, u 2016. i 2017. godini nije bilo postupanja povodom krivičnih djela učinjenih iz mržnje zbog seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Izbjeglice i interno raseljene žene

GC FBiH iz sredstava FIGAP programa dodjelio je grant sredstva u okviru kojih je 41 žena sa statusom raseljene osobe zaposlena kao njegovateljica. Ove korisnice su odranije smještene i korisnice su kolektivnih centara Tuzlanskog Kantona, dok je 6 osoba nakon završetka projekta dobilo radni angažman u inostranstvu. Pored stečenih znanja i vještina polaznice su i psihološki osnažene;

4. Da li sve veći broj humanitarnih kriza - izazvanih sukobom, ekstremnim vremenskim prilikama ili drugim događajima - utiče na implementaciju BPfA u vašoj zemlji?

DA / NE

Ako je odgovor DA, molimo da date konkretne primjere uticaja humanitarnih kriza na napredak žena i djevojaka u vašoj zemlji i preduzete mjere za sprečavanje i reagovanje na humanitarne krize na rodno odgovoran način (maksimalno 1 stranica).

GC FBiH, uz podršku Misije OSCE-a u BiH, u periodu oktobar – decembar 2014. godine, proveo je rodno osjetljivu analizu stanja nakon poplava u maju 2014. godine. Analiza je bila fokusirana na tri od sedam najugroženijih općina Federacije BiH: Žepče, Maglaj i Orašje. U ovim općinama već su postojale gender analize urađene tokom 2013. godine, koje su činile polazište za ocjenu gender uticaja poplava. Veliki izazov za ovaku vrstu analize je nedostatak gender statistike na općinskom nivou, kao i nedovoljna ažurnost u evidentiranju specifičnih promjena izazvanih poplavom, kao što je, recimo, gubitak radnih mesta po spolu.

•Analiza specifičnosti gender potreba i uticaja prirodne katastrofe, provedena u tri navedene općine u Federaciji BiH, pokazala je nepovoljan socio-ekonomski položaj žena u ovim lokalnim zajednicama, posebno imajući u vidu da se radi o uglavnom ruralnom stanovništvu (oko 80%) i velikom broju izuzetno siromašnih zajednica.

•Analiza je pokazala da su, u toku i neposredno nakon katastrofe, žene poduzetnice i poljoprivrednice pretrpjеле velike ekonomske gubitke u vidu uništenog zemljišta, stoke i proizvoda u Žepcu i Maglaju (npr. nasadi malina u općini Žepče), kao i štete uzrokovane poplavljениm frizerskim salonima, stomatološkim ordinacijama, trgovinama u vlasništvu žena u Orašju. Ustanovljen je rizik da žene ne dobiju prioritet u rekonstrukciji privrednih objekata i naknadi štete, jer se njihov prihod smatra sekundarnim u porodici. Međutim, na zahtjev Gender centra FBiH, u 2015. godini, u pozivu za dostavljanje zahtjeva za finansiranje iz Fonda za pomoć i oporavak od poplava Vlade FBiH u sektoru poljoprivrede, kao jedan od kriterija je bio i kriterij uključivanja žena.

•GCFBih izradio je Smjernice za interventno djelovanje Vlade FBiH u uslovima prirodnih katastrofa, kako bi osigurao da interventna reakcija u najvećoj mogućoj mjeri bude rodno senzitivna.

•Preporuke za institucije Federacije proizašle iz ovog dokumneta su ukazale na važnost senzibiliziranja osoblja uključenog u programe rekonstrukcije i oporavka prema ranjivim grupama, kao što su žene na selu, osobe s invaliditetom, starije žene, samohrane majke, Romkinje, koje su najčešće žrtve višestruke diskriminacije.

Tokom obilježavanja Sedmice ravnopravnosti spolova, u martu 2015. godine, Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova PD PS BiH i ARS BiH, MLJPI BiH organizovale su tematsku sjednicu „Rod i katastrofe“ tokom koje su predstavljeni rezultati intervencija i analiza gender institucionalnih mehanizama i nevladinih organizacija tokom poplava 2014. godine u BiH. Glavna poruka je bila da rodni pristup ima snagu da unaprijedi odgovor na posljedice katastrofa, jer je upravo neravnopravnost spolova uzrok veće ranjivosti žena u ovim uslovima. Žene pokazuju iznimne vještine i sposobnosti u neposrednom odgovoru na katastrofe, ali su često percipirane kao bespomoćne žrtve, te njihovi kapaciteti ostaju nevidljivi i nedovoljno iskorišteni.

5. Koja od navedenih stavki u nastavku važe za pet prioriteta u vašoj zemlji važnih za ubrzavanje napretka za žene i devojke u narednih pet godina kroz zakone, politike i programe? (molimo provjerite relevantne kategorije)

- Jednakost i nediskriminacija prema zakonu i pristup pravdi

- Kvalitetno obrazovanje, obuka i cjeloživotno učenje za žene i djevojke
- Iskorjenjivanje siromaštva, poljoprivredna produktivnost i bezbjednost hrane
- **Eliminisanje nasilja nad ženama i devojkama**
- **Pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti koja se može priuštiti, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje i reproduktivna prava**
- Političko učešće i predstavljanje
- Pravo na rad i prava na poslu (na primjer, jaz između plata, profesionalna segregacija, napredovanje u karijeri)
- **Preduzetništvo žena i preuzeća sa većinskim vlasništvom žena**
- Neplaćena njega i rad u domaćinstvu/ rad u porodici (npr. plaćeno porodiljsko ili roditeljsko odsustvo, usluge njege)
- **Rodna socijalna zaštita (npr. univerzalno zdravstveno osiguranje, transferi gotovine, penzije)**
- Osnovne usluge i infrastruktura (voda, sanitarija, higijena, energija, transport, komunikacija itd.)
- Jačanje učešća žena u osiguranju održivosti životne sredine
- **Rodno odgovorno budžetiranje**
- Digitalna i finansijska uključenost žena
- Rodno odgovorno sprečavanje, smanjenje i otpornost rizika od katastrofa
- Promjena negativnih socijalnih normi i rodnih stereotipa
- Ostalo

Molimo da date ukratko razmišljanja o tome kako planirate da se bavite ovim prioritetima (3 -5 stranica).

Eliminisanje nasilja nad ženama i devojkama

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je donijela Akcioni plan za provedbu Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za period 2018-2020²⁴kojim je garantovan kontinuitet strateškog i sveobuhvatnog djelovanja u oblasti prevencije, borbe i postupanja u slučajevima nasilja u porodici. U skladu sa članom 37., stav 1. ZRPUR²⁵ u Federaciji BiH postojeći strateški dokumenti ostaju na snazi za postojeći ciklus planiranja do kraja 2020. godine kada će se u skladu sa novim ciklusom planiranja, te u skladu sa članom 36. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici²⁶ pripremati novi strateški dokument u ovoj oblasti. Nosioci pojedinih aktivnosti iz Akcionog plana za provođenje Strategije u okviru Dokumenta okvirnog budžeta (DOB), kao i godišnjih planova rada institucija, planiraju aktivnosti za realizaciju ove strategije. U skladu sa programskim trogodišnjim planiranjem nosioci aktivnosti u svojim budžetima detaljno planiraju sredstva za realizaciju aktivnosti za narednu godinu, dok se za naredne dvije godine radi okvirno planiranje. Na ovaj način planirane aktivnosti su dio javnih politika, osigurana je usklađenost sa drugim relevantnim propisima, te je uspostavljen sistem održivosti i kontinuiteta djelovanja. Također, kroz implementaciju Strategije se osiguravaju donatorska sredstva za podršku realizaciji pojedinih aktivnosti u skladu sa programima međunarodnih organizacija koje su u skladu sa strateškim djelovanjem Vlade Federacije BiH.

Pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje i reproduktivna prava

U segmentu zdravstva, u okviru GAP BiH (2018-22) planiran je dalji rad na identificiranju prioritetnih zakona, strategija, akcionih planova, programa i drugih akata u oblasti zdravstvene

²⁴ "Službene novine Federacije BiH", broj 102/18

²⁵ „Službene novine Federacije BiH, broj 32/17

²⁶ „Službene novine Federacije BiH, broj 20/13

zaštite i prevencije, s ciljem uvođenja i primjene međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova u ovim oblastima; provođenje gender analize strategija, politika, programa i projekata u oblasti zdravstvene zaštite s ciljem utvrđivanja nedostataka, prednosti, stvarnih potreba i mogućnosti sa aspekta ravnopravnosti spolova; redovno prikupljanje, analiza i objavljivanje podataka razvrstanih po spolu o učešću, pristupu i korištenju zdravstvenih usluga; izrada i provođenje programa mjera i aktivnosti za ostvarivanje jednakih prava i jednakog pristupa zdravstvenoj zaštiti, uključujući jačanje profesionalnih kapaciteta za primjenu domaćih i međunarodnih standarda u navedenim oblastima, uvođenje rodno odgovornih budžeta, te uspostavljanje odgovarajućih institucionalnih mehanizama za koordinaciju provođenja ovih mjer; provođenje obuka o ravnopravnosti spolova za zdravstvene radnike kako bi se osiguralo pružanje zdravstvenih usluga kojima se uzimaju u obzir različite potrebe i interesi žena i muškaraca; podrška istraživanjima o ravnopravnosti spolova u oblasti zdravstva, kao i programima usmjernim na unapređenje zdravstvene prevencije i zaštite, zaštite mentalnog zdravlja muškaraca i žena, zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja s posebnim naglaskom na vulnerabilne grupe; provođenje promotivnih aktivnosti, informativnih i kampanja podizanja svijesti javnosti o zdravlju, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje, te potpuno informiranje o opcijama porodičnog planiranja, putem medija i zdravstvenih i obrazovnih ustanova; praćenje napretka i izvještavanje o zastupljenosti žena i muškaraca u oblasti zdravstva, pristupu i korištenju zdravstvenih usluga, prevencije i zaštite.

Preduzetništvo žena i preduzeća sa većinskim vlasništvom žena

Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima je jedna od prioretetnih oblasti predviđenih GAP BiH 2018-2022 gdje su definisane mјere za unaprijeđenje položaja žena i postizanje ravnopravnosti spolova sa osnovnim ciljem eliminisanje diskriminacije na osnovu spola, osiguranje jednakih mogućnosti ženama i muškarcima u pristupu ekonomskim resursima, uključujući i smanjenje siromaštva putem novih makroekonomskih i razvojnih strategija.

Neke od ključnih mjer predviđenih GAP BiH za oblast rada i zapošljavanja i pristupa ekonomskim resursima su sljedeće: Uvođenje međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova u relevantno domaće zakonodavstvo; Provođenje gender analize politika i strateških dokumenata radi procjene stvarnih potreba i mogućnosti; Redovno prikupljanje, analiza i objavljivanje podatka razvrstanih po spolu, izrada i provođenje programa mјera i aktivnosti za oticanje diskriminacije o ravnopravnoj spolnoj zastupljenosti na tržištu rada i ekonomskom životu; uvođenje rodno odgovornih budžeta i dr.; Podrška istraživanjima i programima za povećanje učešća žena u radnoj snazi i smanjenju nezaposlenosti, razvoju preduzetništva, ekonomskog i društvenog osnaživanja žena, kao i organiziranje programa obuka za žene; Unapređenje mјera za usklađivanje poslovnog i privatnog života te provođenje promotivnih aktivnosti i kampanja za podizanje svijesti javnosti o pravu žena i muškaraca na jednak pristup zapošljavanju, tržištu rada i ekonomskim resursima, te preduzetništvu.

Predviđeno je da nadležni organi provode navedene mјere u okviru svojih redovnih djelatnosti i budžeta, te kroz Finansijski instrument za provedbu GAP BiH (FIGAP), čiji ukupan budžet iznosi 2.9 miliona KM.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je u 2018. godini usvojila Akcioni plan za razvoj preduzetništva žena 2018-2020, kojim se operacionalizuje prvi SBA princip „Stvoriti stimulativan ambijent za razvoj preduzetništva“ u pripadajućoj pod-dimenziji koja se odnosi na preduzetništvo žena. Akcioni plan je kreiran kroz intenzivan javno-privatni dijalog sa ključnim akterima koji mogu da doprinesu razvoju preduzetništva žena, nakon čega su usvojena tri cilja: Unaprijeđenje analitičke osnove za praćenje i podsticanje razvoja preduzetništva žena; Osiguranje sistemske podrške razvoju preduzetništva žena i Jačanje promocije i povezivanje preduzetnica. Očekuje se da će se uspješnom implementacijom Akcionog plana za razvoj preduzetništva žena 2018-2020, u značajnoj mjeri doprinijeti poboljšanju u oblasti preduzetništva žena, naučene lekcije iz provedbe ovog akcionog plana će poslužiti u narednom ciklusu strateškog planiranja i izrade sektorskih programa i politika. Ostvarit će se i napredak u pogledu ocjene i izvještavanja prema OECD u ovoj dimenziji Indeksa malih i srednjih preduzeća- MSP politika.

Rodna socijalna zaštita

Izradom, usvajanjem i provedbom godišnjih operativnih planova za implementaciju GAP BiH u Federaciji Bosne i Hercegovine osigurat će se postizanje veće socijalne sigurnosti svih građana i građanki izmjenama i usklađivanjem zakonskih propisa u oblasti socijalne inkluzije, te razvojem i primjenom savremenih socijalnih politika i programa socijalne zaštite, provođenjem sljedećih mjera:

- Identificiranje prioritetnih zakona, strategija, akcionalih planova, programa i drugih akata u oblasti socijalne zaštite, s ciljem uvođenja i primjene međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova u ovim oblastima
- provođenje gender analiza strategija, politika, programa i projekata u oblasti socijalne zaštite s ciljem utvrđivanja nedostataka, prednosti, stvarnih potreba i mogućnosti sa aspekta ravnopravnosti spolova
- redovno prikupljanje, analiza i objavljivanje podatka razvrstanih po spolu o učešću, pristupu i korištenju socijalne zaštite
- izrada i provođenje programa mjera i aktivnosti za ostvarivanje jednakih prava i jednakog pristupa socijalnoj zaštiti, uključujući jačanje profesionalnih kapaciteta za primjenu domaćih i međunarodnih standarda u ovoj oblasti, uvođenje rodno odgovornih budžeta, te uspostavljanje odgovarajućih institucionalnih mehanizama za koordinaciju provođenja ovih mjera
- podrška programima penzionog sistema koji se odnose na specifične aspekte radne karijere i nejednake podjele dužnosti između muškaraca i žena (briga o djeci, briga o ostalim članovima porodice itd.), uključujući, kada je to neophodno, kompenzacijске mjere da bi se ublažile negativne posljedice postojećeg penzionog sistema na žene
- podrška programima namijenjenim višestruko marginaliziranim grupama koje su izložene riziku od siromaštva i izoliranosti, a koje uglavnom čine žene, kako bi se podržalo njihovo uključivanje na tržište rada i ostvarivanje prava na socijalnu zaštitu;
- provođenje promotivnih aktivnosti, informativnih i kampanja podizanja svijesti javnosti o važnosti ravnopravnosti spolova u pristupu i korištenju socijalne zaštite;
- praćenje napretka i izyještavanje o zastupljenosti žena i muškaraca u oblasti socijalne zaštite, pristupu i korištenju socijalnih usluga i socijalne zaštite.

Rodno odgovorno budžetiranje

Izradom, usvajanjem i provedbom godišnjih operativnih planova za implementaciju GAP BiH u Federaciji Bosne i Hercegovine osigurat će se razvoj inicijative za uvođenje GOB u budžete svih nivoa vlasti u Federaciji BiH, provođenjem sljedećih mjera:

- prilikom planiranja aktivnosti i izrade analiza stanja u pojedinačnim oblastima, budžetski korisnici će izvršiti analizu kako bi se ocijenio uticaj postojećih budžetskih sredstava na zadovoljavanje različitih potreba žena i muškaraca. Ova analiza će poslužiti kao osnov za planiranje aktivnosti po oblastima GAP-a BiH
- izrada i provođenje programa mjera i aktivnosti za otklanjanje diskriminacije na osnovu spola u oblasti rada, zapošljavanja i pristupa ekonomskim resursima, uključujući jačanje institucionalnih kapaciteta za primjenu međunarodnih i domaćih standarda u ovoj oblasti, uvođenje rodno odgovornih budžeta, te uspostavljanje odgovarajućih institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova koji će koordinirati provođenje ovih mjera
- izrada i provođenje programa mjera i aktivnosti za ostvarivanje jednakih prava i jednakog pristupa obrazovanju, nauci, kulturi i sportu, uključujući jačanje profesionalnih kapaciteta za primjenu domaćih i međunarodnih standarda u navedenim oblastima, uvođenje rodno odgovornih budžeta, te uspostavljanje odgovarajućih institucionalnih mehanizama za koordinaciju provođenja ovih mjera
- izrada i provođenje programa mjera i aktivnosti za ostvarivanje jednakih prava i jednakog pristupa zdravstvenoj zaštiti, uključujući jačanje profesionalnih kapaciteta za primjenu domaćih i međunarodnih standarda u navedenim oblastima, uvođenje rodno odgovornih budžeta, te uspostavljanje odgovarajućih institucionalnih mehanizama za koordinaciju provođenja ovih mjera
- izrada i provođenje programa mjera i aktivnosti za ostvarivanje jednakih prava i jednakog pristupa socijalnoj zaštiti, uključujući jačanje profesionalnih kapaciteta za primjenu domaćih i međunarodnih standarda u ovoj oblasti, uvođenje rodno odgovornih budžeta, te uspostavljanje odgovarajućih institucionalnih mehanizama za koordinaciju provođenja ovih mjera

Poglavlje 2: Progres kroz 12 kritičnih oblasti interesovanja

6. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina da bi unaprijedila ravnopravnost polova u pogledu uloge žene u plaćenom radu i zapošljavanju?

- **Ojačani/primijenjeni zakoni i politike i praksa na radnom mjestu koji zabranjuju diskriminaciju u zapošljavanju, zadržavanju i unapređenju žena u javnom i privatnom sektoru, i zakoni o jednakim platama**
- **Uvedene/ojačane aktivne politike tržista rada (npr. obrazovanje i ospozobljavanje, vještine, subvencije)**
- Preduzete mjere za sprečavanje seksualnog uznevimiravanja, uključujući i na radnom mjestu
- **Ojačana prava na zemljišta i sigurnost stanovanja**
- Poboljšana finansijska inkluzija i pristup kreditima, uključujući i samozaposlene žene
- Poboljšan pristup savremenim tehnologijama (uključujući klimatske pametne tehnologije), infrastrukturi i uslugama (uključujući poljoprivredno produženje)
- **Podržan je prelazak sa neformalnog na formalan rad, uključujući pravne i političke mjere koje su od koristi ženama u neformalnom zapošljavanju**
- Izrađeni mehanizmi za ravnopravno učešće žena u organima za ekonomsko odlučivanje (npr. u ministarstvima trgovine i finansija, centralnim bankama, nacionalnim ekonomskim komisijama)
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjera, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i devojaka, kao što su one navedene u pitanju. 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice).

Ojačani/primijenjeni zakoni i politike i praksa na radnom mjestu koji zabranjuju diskriminaciju u zapošljavanju, zadržavanju i unapređenju žena u javnom i privatnom sektoru, i zakoni o jednakim platama

U Bosni i Hercegovini je oblast rada i zapošljavanja uređena na nivou entiteta, a u Federaciji Bosne i Hercegovine, prema Ustavu, ovu nadležnost entitetska vlast dijeli sa kantonima. Shodno tome, pravni okvir u Federaciji BiH čine Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine (ZoR)²⁷, koji je kao obaveza definisana u Reformskoj agendi²⁸, usvojen kao dio seta reformskih zakona koji je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine najavila kao svoj politički i ekonomski program, Opći kolektivni ugovor za teritoriju Federacije Bosne i Hercegovine, kantonalni zakoni o radu, granski ugovori, te pravilnici o radu doneseni na osnovu Zakona o radu kojima se pobliže uređuju prava i obaveze radnika na nivou poslodavca.²⁹

U pogledu usklađenosti sa ZoRS BiH, naročito onih koje se odnose na oblast rada i zapošljavanja, ZoR Federacije BiH sadrži opću zabranu diskriminacije lica koja traže zaposlenje ili zaposlenika po „otvorenoj“ listi zabranjenih osnova koji uključuju spol.³⁰ Definirana je neposredna (direktna) i posredna (indirektna) diskriminacija.

Utvrđeni su osnovi i vrste diskriminacije u radu i radnim odnosima, zabrana diskriminacije, između ostalog, i na osnovu bračnog stanja, porodičnih obaveza i trudnoće, te zaštita u slučaju diskriminacije. Tako se novim zakonom, u cilju usklađivanja sa ZoRS BiH, na osnovu dostavljenih prijedloga GC F BiH, između ostalih, po prvi put tretira seksualno uznenimiravanje i nasilje na osnovu spola³¹, kao i mobing, te je utvrđena pravna zaštita za te slučajeve.³²

Novina je i član ZoR „Zabrana nejednakog postupanja“, kojim je predviđeno da poslodavac ne može odbiti da zaposli ženu zbog njene trudnoće niti može za vrijeme trudnoće, korištenja porođajnog odsustva, rada sa polovinom radnog vremena nakon isteka porođajnog odsustva, rada sa polovinom radnog vremena do tri godine života djeteta i odsustva žene radi dojenja, otkazati ugovor o radu ženi, odnosno radniku koji se koristi nekim od ovih prava. Također se izričito predviđa zabrana da poslodavac ne smije tražiti bilo kakve podatke o trudnoći, osim ako radnica zahtjeva određeno pravo predviđeno Zakonom ili drugim propisom radi zaštite trudnica. Zabranjen je prekovremeni rad trudnim ženama, majkama s djetetom do tri godine kao i samohranom roditelju i usvojitelju djeteta mlađeg od 6 godina. Nadzor nad primjenom ovog Zakona i na osnovu njega donesenih propisa, obavlja federalni, odnosno kantonalni inspektor rada. U kaznenim odredbama Zakona su predviđene prekršajne sankcije u vidu novčanih kazni za prekršioce.

²⁷ Službene novine Federacije BiH, br. 26/16 i 89/18

²⁸ Reformska agenda je odgovor na poziv Vijeća za vanjske poslove Evropske unije, iz decembra 2014., za usvajanjem inicijalne agende za reforme, u skladu s pravnom stečevinom EU. Reformska agenda je tjesno povezana s ciljevima novog pristupa EU ekonomskom upravljanju na Zapadnom Balkanu i u skladu je s programom ekonomskih reformi, kao temeljnim elementom koji treba da podstakne sveobuhvatne strukturalne reforme. Svaka od vlada bi trebala da napravi akcioni plan za realizaciju reformske agende, što je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine učinila prva, te je napravila plan koji sadrži 51 mjeru, od koje je Zakon o radu prva.

²⁹ U radnom pravu je specifično to što poslodavci mogu svojim aktima dati više prava zaposlenicima/cama nego što ih predviđa zakon, pa tako svojim pravilnicima o radu mogu omogućiti fleksibilno radno vrijeme, različite naknade za određene slučajeve, dodatne dane ili sate odmora, dodatna plaćena i neplaćena odsustva, i slično. Bilo bi dobro istražiti koliko se ova mogućnost koristi, te da li ima primjera pozitivne prakse koja za cilj ima uspostaviti veću ravnopravnost spolova na nivou poslodavca.

³⁰ „Zabranjena je diskriminacija radnika kao i lica koje traži zaposlenje, s obzirom na spol, spolno opredjeljenje, bračno stanje, porodične obaveze, starost, invalidnost, trudnoću, jezik, vjeru, političko i drugo mišljenje, nacionalnu pripadnost, socijalno porijeklo, imovino stanje, rođenje, rasu, boju kože, članstvo ili nečlanstvo u političkim strankama i sindikatima, zdravstveni status, ili neko drugo lično svojstvo.“

³¹ Članom 9. Zakona o radu Federacije BiH, poslodavcu i drugim licima zaposlenim kod poslodavca zabranjeno je uznenimiravanje ili seksualno uznenimiravanje, nasilje po osnovu spola, kao i sistematsko uznenimiravanje na radu ili u vezi s radom (mobing) radnika i lica koja traže zaposlenje kod poslodavca.

³² Za seksualno uznenimiravanje i nasilje na osnovu spola, utvrđeno je da radnik ima pravo prvo da traži zaštitu prava kod poslodavca, a ukoliko poslodavac ne uđe ugovornu zahtjevu, može podnijeti tužbu nadležnom sudu. U tom slučaju na poslodavcu je teret dokazivanja da nije bilo diskriminacije. Dakle, u sudskom postupku žrtva diskriminacije ne dokazuje diskriminaciju, samo iznosi pred sudom činjenice, dostavlja dokumente kojima će sudu učiniti vjerovatnjim da je bila diskriminirana, dok je na poslodavcu teret dokazivanja da nije bilo diskriminacije. U praksi, žene su nerijetko žrtve mobinga, ali zbog straha od gubitka posla, veoma mali broj slučajeva mobinga dođe na sud.

Uvedene/ojačane aktivne politike tržišta rada (npr. obrazovanje i osposobljavanje, vještine, subvencije)

Žene u Bosni i Hercegovini se danas bore sa neravnopravnosću u raznim sferama života, a ta neravnopravnost je naročito vidljiva u nezaposlenosti i generalnom pozicijom žena na tržištu rada. Učešće žena u nezaposlenosti je konstantno veće u odnosu na muškarce na nivou Federacije BiH. To se svakako može pripisati posljedicama globalne ekonomske krize i nepovoljnim privrednim prilikama u Federaciji BiH. Prema službenim podacima³³ prosječna evidenciona stopa nezaposlenosti u 2017. godini u Federaciji BiH iznosila je 43,35%, a u augustu 2018. iznosila 36,91%. Prema istim podacima u augustu 2018. godine u odnosu na ukupan broj nezaposlenih 57,18% je evidentiranih nezaposlenih žena.³⁴

Federalni zavod za zapošljavanje (FZZZ) je izvršio potrebne aktivnosti za usklađivanje statističkih i drugih dokumenata sa ZoRS BiH. Posebno je značajno razvrstavanje po spolu statistike u analizi učinka mjera aktivne politike, gdje se dobivaju podaci o učešću žena i muškaraca među nezaposlenim osobama u svim ciljnim grupama, što je važno za dalje statističke analize i stvaranje detaljnije slike o statusu isključenih grupa na tržištu rada, što je temelj za posebne mjere za oticanje neravnopravnosti spolova u ovoj oblasti. To je omogućilo uvođenje programa za smanjenje nezaposlenosti žena, kojih je na evidenciji nezaposlenih osoba u Federaciji BiH više od muškaraca, a programom u kojem je uvedeno gender odgovorno budžetiranje uvećani su osnovni iznosi poticajnih sredstava za zapošljavanje žena radi dostizanja ravnopravnosti na tržištu rada. Tokom proteklog perioda, Federacija BiH je imala blagi trend rasta izdvajanja za programe zapošljavanja.

Rezultati tog aktivnog pristupa rješavanju problema nezaposlenosti realizacijom mera aktivne politike zapošljavanja i sa aspekta rodne ravnopravnosti su vidljivi i kroz transfere iz Budžeta Federacije BiH ka FZZZ i kantonalnim službama za zapošljavanje, koji su provodili mjeru. Provedene mjeru su bile usmjerene prema teže zapošljivim kategorijama radne snage, među kojima je veliko učešće žena, mladih, manjina, povratnika i dr., sa posebnom socijalnom i rodnom osjetljivošću, a radi jačanja konkurentnosti na tržištu rada, sprječavanja dugotrajne nezaposlenosti te stvaranja uslova za sticanje prvog radnog iskustva.

Donošenje mera kojima službe za zapošljavanje postaju aktivni učesnici na tržištu rada i usmjeravaju aktivnosti ka teže zapošljivim kategorijama sa adekvatnim finansijskim izdvajanjima, ukazuje na promjene na nivou politike i prepoznavanje višestruke koristi uključivanja rodne ravnopravnosti kao strateškog cilja.

U GAP BiH 2013-2017, oblast „Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima“ i pitanja unaprijeđenja zastupljenosti žena na tržištu rada su bila prepoznata kao prioritetna, te su bile definisane mjeru za unaprijeđenje položaja žena i postizanje ravnopravnosti spolova u vidu obaveze davanja podrške istraživanjima za povećanje učešća žena na tržištu rada, razvoju preduzetništva žena, ekonomskog i društvenog osnaživanja žena; organizovanju programa obuka za žene radi osposobljavanja za dobivanje adekvatnog zaposlenja; unaprijeđenju mera za usklađivanje poslovog i privatnog života, uključujući zaštitu materinstva i očinstva; kao i posebne mjeru koje olakšavaju zaposlenicima usklađivanje profesionalnih i porodičnih obaveza i na selu.

Implementacija GAP BiH 2013-2017 doprinijela je ostvarivanju pozitivnih rezultata kroz kontinuirano provođenje promotivnih aktivnosti sa ciljem skretanja pažnje javnosti na važnost ekonomskog osnaživanja žena, koje su intenzivirane u okviru obilježavanja značajnih datuma kao što su: Dan žena, Međunarodni dan preduzetništva žena i Međunarodni dan žena na selu, koje uključuju radionice, okrugle stolovi, sajmove, izložbe i edukacije, pri čemu se pokušava usmjeriti pažnja na probleme unaprijeđenja znanja i svijesti o položaju najugroženijih grupa žena i izazova za poboljšanje kvaliteta njihovog života. U izvještajnom periodu, u okviru FIGAP programa podržani su projekti u oblasti ekonomskog osnaživanja žena koji su bili usmjereni na promociju preduzetništva žena, prekvalifikacije i dokvalifikacije za zapošljavanje i samozapošljavanje u skladu sa potrebama tržišta rada. Ovi projekti su uključivali i brojne oblike neformalne edukacije (pokretanje biznisa, pčelarstvo, plastenički uzgoj voća i povrća, informatička edukacija), s ciljem izgradnje vještina žena za učešće na tržištu rada i za pokretanje samostalnih biznisa.

³³ Podaci Federalnog zavoda za zapošljavanje

³⁴ Preuzeto iz Dokumenta za diskusiju EU-BiH Pododbora za inovacije, informaciono društvo i socijalnu politiku, Direkcija za EU integracije, 13. decembar, 2019.

Unaprijeđena prava na vlasništvo nad zemljištem i sigurnost stanovanja

Prema podacima Geodetske uprave za geodetske i imovinsko pravne poslove Federacije BiH za 2017. godinu, žene su upisane kao vlasnice ili suvlasnice nekretnina 38,4% u Federaciji Bosne i Hercegovine (2013.g 26, 8 %, 2003.g. 24, 7%).

Federalna uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove realizira niz projekata među kojima i usuglašavanje podataka zemljišnih knjiga i katastra u Federaciji BiH, ali i jačanja svijesti o ravnopravnosti žena i muškaraca u registraciji imovine, promoviranja aktivnosti koje doprinose informisanju žena o značaju vlasništva nad nepokretnostima, njihove uknjižbe, procedurama kojima to mogu da učine, kao i upoznavanje javnosti sa međunarodnim standardima, sredstvima i tehnikama za ostvarivanje ženskih imovinskih prava.

Pravo vlasništva nad nekretninama stiče se upisom u zemljišnu knjigu, a pravni osnovi sticanja su različiti: pravni posao (npr. ugovori), zakon (npr. stvaranjem nove stvari), odluka suda, nasljeđivanje). Svaki od ovih načina sticanja detaljnije je razrađen u odredbama Zakona o stvarnim pravima FBiH³⁵. Svaka žena, pod uvjetom da je poslovno sposobna, jednakom kome i svaki poslovno sposoban muškarac, može zaključivati različite ugovore kojim stiče osnov da se upiše kao vlasnik na nekretnini. To su najčešće kupoprodajni ugovori, ugovori o poklonu, ugovori o doživotnom izdržavanju.

Žena, supruga, suvlasnica, može podnijeti zahtjev zemljišno-knjizičnom uredu nadležnog suda za ispravku upisa, uz koji dostavlja notarski ovjereni odobrenje upisanog vlasnika, u ovom slučaju supruga. Sva imovina koju su bračni partneri stekli radom u bračnoj zajednici predstavlja njihovu zajedničku bračnu stečevinu. U bračnu stečevinu ulaze i pokloni trećih osoba učinjeni u vrijeme trajanja bračne zajednice (u novcu, stvarima, pružanja pomoći radom i sl.) bez obzira na to koji ih je bračni partner primio, ukoliko drugačije ne proizilazi iz namjene poklona ili se iz okolnosti u momentu davanja poklona može zaključiti da je poklon darac želio učiniti poklon samo jednom od bračnih partnera. Bračnu stečevinu čine i dobici ostvareni od igara na sreću kao i prihodi ostvareni od intelektualnog vlasništva u toku trajanja bračne zajednice. Bračnim ugovorom mogu se urediti imovinsko - pravni odnosi bračnih partnera, kako prilikom sklapanja braka tako i za vrijeme trajanja bračne zajednice. Da bi bračni ugovor bio važeći, mora biti sačinjen u pismenoj formi i ovjeren od strane sudije ili notara.

Porodičnim zakonom Federacije BiH³⁶ je normirano da je vanbračna zajednica zajednica života žene i muškarca koji nisu u braku i vanbračnoj zajednici sa drugom osobom, koja traje najmanje tri godine ili kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete. Također, zakonskim odredbama je normirano da je izjednačena sa bračnom zajednicom u pogledu prava na međusobno izdržavanje i druga imovinska prava. Međutim, u praksi je situacija u pogledu izjednačenosti bračne i vanbračne zajednice znatno drugačija. Imovina koju su vanbračni partneri stekli radom u vanbračnoj zajednici koja ispunjava određene uslove predviđene Porodičnim zakonom, kao što su određeno trajanje zajednica života žene i muškarca koji nisu u braku ili vanbračnoj zajednici sa drugom osobom, rođenje zajedničkog djeteta, smatra se njihovom vanbračnom stečevinom i na istu se primjenjuju odredbe zakona kao i na bračnoj stečevini. U situacijama kada dođe do prekida vanbračne zajednice i namjere jednog od partnera da pokrene postupak utvrđenja i podjele zajedničke stečevine/imovine, ako jedan od partnera na čije ime je uknjižena imovina ne želi dobrovoljno da dozvoli uknjižbu ili na neki drugi način da ustupi drugom partneru dio imovine nastaju poteškoće u dokazivanju. Naime, potrebno je da se vode dva sudska postupka, prvi postupak dokazivanja postojanja vanbračne zajednice, pa potom postupak utvrđivanja/podjele vanbračne stečevine. U praksi se pokazalo da su ovi postupci u pravilu dugotrajni pogotovo u situacijama kada vanbračni partneri nemaju djece. Iako je donošenjem novog zakona o nasljeđivanju U FBiH došlo do vidnog napretka u pogledu izjednačavanja bračne sa vanbračnom zajednicom u praksi su evidentni određeni nedostatci. U slučajevima kada postoje zakonski nasljeđnici potrebna je njihova saglasnost kako bi vanbračni partner ostvario pravo na nasljeđstvo.

Zakonima koji regulišu oblast pristupa i korištenja kredita u BiH, obezbijeđen je jednak pristup pod istim uslovima svim licima, bez razlikovanja po bilo kom osnovu, ali je evidentno da u praksi da žene u mnogo manjem procentu apliciraju i koriste ova sredstva. Razlog tome je činjenica da žene u manjem broju posjeduju vlasništvo nad zemljom i drugim nekretninama, kao garancijom za novčana sredstva.

³⁵ Zakon o stvarnim pravima FBiH (Službene novine Federacije BiH br. 66/13); Zakon o izmjenama Zakona o stvarnim pravima FBiH (Službene novine Federacije BiH br. 100/13)

³⁶ Porodični Zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije BiH br. 35/05, 41/05 i 31/14)

Podržan je prelazak sa neformalnog na formalan rad, uključujući pravne i političke mjere koje su od koristi ženama u neformalnom zapošljavanju

U izvještajnom periodu evidentno je prisustvo jednog od najzastupljenijih pojavnih oblika „sive ekonomije“ u Federaciji BiH, u području rada i radnih odnosa, kao zapošljavanje radnika „na crno“, odnosno nezakonit rad. Visoko učešće neregularnog zapošljavanja u ukupnom broju zaposlenih i dalje je jedan od glavnih problema na tržištu rada. Prema procjenama Međunarodne organizacije rada gotovo svaki četvrti radnik u Bosni i Hercegovini radi na „crno“, odnosno trenutno njih oko 23%, a ekonomska kriza, otkazi, te teška materijalna situacija doprinose povećanju ovog procenta. Realni pokazatelji i podaci govore da žene manje učestvuju u plaćenom radu i da češće rade na pola radnog vremena, da je njihova prosječna plata niža nego plata muškaraca i da se princip jednakog plaćanja za rad jednakе vrijednosti ne poštuje uvijek u potpunosti. Žene su slabo zastupljene u donošenju ekonomskega odluka, bilo u formulisanju javnih, ekonomske i finansijske politike, bilo u privatnom sektoru, kao preduzetnice ili na mjestima odlučivanja u ekonomskom životu uopšte.

Ovdje je naročito značajno istaći kako je Bosna i Hercegovina sa Međunarodnom organizacijom rada (MOR/ILO) potpisala Program dostojanstvenog rada za Bosnu i Hercegovinu 2012-2015. Kroz realizaciju ovoga programa, kao oblast od kritične važnosti, prepoznata je potreba za formalizacijom neformalne ekonomije, te su u okviru Programa organizovane radionice, pripremljeni izvještaji i pokrenuta kampanja za podizanje svijesti o neformalnoj ekonomiji u kojoj veće učešće imaju žene. Jedan od očekivanih rezultata ovog programa predviđa jačanje efektivnosti sistema inspekcija rada u cilju boljeg promovisanja dostojanstvenih uslova rada putem informisanja, savjeta i provođenja zakona.

Borba protiv sive ekonomije je za Vladi Federacije BiH multisektorska aktivnost na kojoj gotovo sva ministarstva rade u okviru svojih nadležnosti i sa mjerama koje imaju na raspolaganju. Tako je Vlada Federacije BiH u proteklom periodu preduzela niz aktivnosti kako bi osigurala smanjenje stope rada „na crno“, prvenstveno usvajanjem Reformske agende za Bosnu i Hercegovinu koja predviđa da će se aktivno težiti obeshrabrivanju rada u sivoj ekonomiji, uključujući i aktivnosti na sprečavanju prijava nižeg dohotka kao osnova za obračun i plaćanje poreza i doprinosa. Kao početni korak u realizaciji mera iz usvojenog Akcionog plana za realizaciju Reformske agende u augustu 2015. godine usvojen je novi Zakon o radu Federacije BiH. Zakon sadrži odredbe s intencijom da pomognu rješavanju problema rada na „crno“, ili barem suočenja istog u podnošljive okvire. Tako, detaljnije reguliše pitanja zasnivanja radnog odnosa, ugovor o radu se zaključuje isključivo u pisanoj formi; prijave radnika na obvezna osiguranja u skladu sa zakonom; uvodi obaveze poslodavcima da vode svakodnevnu evidenciju o radnicima angažovanim na radu te da radniku dostave fotokopije prijava na obvezno osiguranje; novčane kazne za određene prekršaje su posebno izdvojene i povećane, novina je i da se sada kažnjava i osoba koja je zatečena na radu bez zaključenog ugovora o radu.

Pored navedenog, Vlada Federacije BiH preduzela je i druge aktivnosti kako bi se osiguralo smanjenje rada na crno, te je s tim u vezi, pripremljen Akcioni plan Vlade FBIH za borbu protiv sive ekonomije, kojim su identificirane prioritete kratkoročne i srednjoročne aktivnosti koje je neophodno provesti u cilju smanjenje sive ekonomije u Federaciji BiH, posebno u sektorima građevinarstva, turizma i ugostiteljstva i trgovine (uključujući i internet trgovinu). Akcioni plan usmjerava fokus na sprečavanje rada na crno, jačanje inspekcijskog nadzora, sprečavanje ilegalnog prometa robama i uslugama i ilegalnih novčanih transakcija i niz drugih mera. U 2017. godini je održana zajednička sjednica entitetskih vlada gdje su usvojene zajedničke mjeru za borbu protiv sive ekonomije obzirom da će primjenu Akcionog plana biti neophodno koordinirati s Vladom RS i nadležnim državnim institucijama.

7. Koji postupak je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina da prepozna, smanji i/ili redistribuiru neplaćenu brigu i rad u domaćinstvu i promoviše rad i na poslu i u porodici?

- Uključena je neplaćena briga i rad u domaćinstvu u državnu statistiku i knjigovodstvo (npr. anketa o vremenu, vježbe procjene, satelitski računi)
- **Proširena je usluga brige o djeci ili su postojeće usluge postale pristupačnije**
- **Proširena je podrška za slabe starije osobe i druge kojima je potreban intenzivni oblik njege**
- **Uvedeno ili pojačano porodiljsko odsustvo za materinstvo/očinstvo/roditeljsko odsustvo ili druga vrsta porodičnog odsustva**
- Uloženo je u infrastrukturu koja štedi na vremenu i radnoj snazi, kao što su javni prevoz, struja, voda i sanitarije, ne bi li se smanjio teret neplaćene njege i rada žena u domaćinstvu
- Promovisan je dostojanstven posao za plaćene radnike za njegu, uključujući i radnike migrante
- **Sprovedene su kampanje ili aktivnosti podizanja svijesti kako bi se podstaklo učešće muškaraca i dječaka u neplaćenoj njezi i radu u domaćinstvu**
- Uvedene su zakonske promjene u vezi sa podjelom bračnih imovina ili prava na penziju nakon razvoda koje priznaje ženski neplaćeni doprinos porodici tokom braka
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjeru, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjeru, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i devojaka, kao što su one navedene u pitanju 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Proširena je usluga brige o djeci ili su postojeće usluge postale pristupačnije

Jedna od prepreka pristupa tržištu rada za žene predstavlja i nedovoljan broj predškolskih ustanova, kao prvog stepena formalnog odgoja i obrazovanja djece. Naime, iako je u razdoblju od 2014. do 2017. godine povećan broj predškolskih ustanova sa 156 na 197, te povećan obuhvat djece predškolskim obrazovanjem sa 11.808 na 15.093, taj broj još uvijek nije dovoljan kako bi se osigurala i postala pristupačnija briga o djeci, te kako bi se olakšala mogućnost ženama da učestvuju u formalnom poslovnom životu³⁷. Također, mogućnost korištenja smještaja u predškolske ustanove nije jednaka i ravnomjerno teritorijalno zastupljena, s posebnim naglaskom na ruralne sredine.

Uvedeno ili pojačano porodiljsko odsustvo za materinstvo/očinstvo/roditeljsko odsustvo ili druga vrsta porodičnog odsustva

Zaštita materinstva, uključujući i odredbe o plaćenom porodiljskom/roditeljskom odsustvu, jedan je od važnih segmenta za bolje usklađivanje profesionalnog i porodičnog života, tako da su aktivnosti gender institucionalnih mehanizama u BiH tokom izvještajnog perioda bile usmjerene na izmjene i dopune zakonskih propisa koji regulišu ova pitanja. Gender akcioni plan BiH 2013-2017 predviđao je aktivnosti usmjerene na unaprijeđenje mjera za usklađivanje poslovнog i privatnog života uključujući zaštitu materinstva i očinstva, unaprjeđenje odredbi o plaćenom porodiljskom odsustvu za oba roditelja, kao i posebne mjere koje olakšavaju zaposlenicima usklađivanje profesionalnih i porodičnih

³⁷ Statistički podaci preuzeti iz publikacije „Žene i muškarci u Federaciji BiH 2017“, Federalnog zavoda za statistiku.

obaveza.

Novi Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine³⁸ predviđa da majke za vrijeme trudnoće, porođaja i njege djeteta imaju pravo na porođajno odsustvo u trajanju od jedne godine neprekidno. Značajna novina je odredba u vezi sa korištenjem porođajnog odsustva. Naime, Zakonom je sada predviđeno da 42 dana poslije porođaja (žena može koristiti kraće porođajno odsustvo, ali ne kraće od 42 dana poslije porođaja), pravo na porođajno odsustvo može koristiti i radnik - otac djeteta, ako se roditelji tako sporazumiju, zatim i u slučaju smrti majke, ukoliko majka napusti dijete ili se odsustvo ne koristi od strane majke iz drugih opravdanih razloga. Dakle, otac ovo pravo sada može koristiti na osnovu dogovora s majkom, čime se na ovaj način očevima u Federaciji BiH omogućava korištenje odsustva ravnopravno sa majkom.

Ovim novim zakonskim rješenjem zakonodavac podržava ideju da je društveno prihvatljivo i poželjno da i muškarci koriste odsustvo i preuzmu brigu nad djecom ravnopravno sa ženama, i izvan situacija krajnje nužde u kojima bi preuzeo zamjensku ulogu u odnosu na majku, kako je to do sada bilo predviđeno. Ovim putem se ostavlja sloboda roditeljima da izaberu oblik raspodjele roditeljskih dužnosti i mimo vladajućih uvriježenih patrijarhalnih stavova, što je bitan korak s aspekta promoviranja ravnopravnosti spolova.

8. Da li je vaša zemlja u proteklih pet godina uvela mjere štednje/ fiskalne konsolidacije, kao što su smanjenje javnih rashoda ili smanjenje broja zaposlenih u javnom sektoru?

DA/ NE

Ako je DA, da li su sprovedene procjene o njihovom uticaju na žene i muškarce?

- Da, njihov uticaj na žene/muškarce je procijenjen prije nego što su uvedene mjere.
- Da, uticaj je ocijenjen nakon uspostavljanja mera.
- Ne, uticaj na žene/muškarce nije ocijenjen.

Iskorjenjivanje siromaštva, socijalna zaštita i socijalne usluge

Ključne oblasti od interesovanja:

- A. Žene i siromaštvo
- B. Obrazovanje i obuka žena
- C. Žene i zdravlje
- I. Ljudska prava žena
- L. Djevojčica

9. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina kako bi smanjila/iskorijenila siromaštvo među ženama i devojkama?

- Promovisan je pristup siromašnih žena dostojnom radu kroz aktivne politike tržišta rada (npr. obuka za posao, vještine, subvencije za zapošljavanje itd.) i ciljane mjeru
- Proširen je pristup zemljištima, stanovanju, finansijama, tehnologiji i ili poljoprivrednim savjetodavnim službama
- Podržane su aktivnosti ženskog preduzetništva i razvoja poslovanja

---

³⁸ Službene novine Federacije BiH, br. 26/16 i 89/18

- **Uvođeni su ili ojačani programi socijalne zaštite za žene i djevojke (npr. gotovinski transferi za žene sa djecom, garancija za javne radove/ šeme zapošljavanja za radno sposobne žene, penzije za starije žene)**
- **Uvedene/ojačane jeftine pravne usluge za žene koje žive u siromaštvu**
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjera, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju. 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Promovisan je pristup siromašnih žena dostojnom radu kroz aktivne politike tržišta rada (npr. obuka za posao, vještine, subvencije za zapošljavanje itd.) i ciljane mjere

Aktivna politika zapošljavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine provodi se u skladu sa odredbama Zakona o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba u Federaciji Bosne i Hercegovine. Mjere aktivne politike zapošljavanja provodi FZZZ u saradnji sa kantonalnim službama za zapošljavanje kroz programe prilagođene potrebama tržišta rada. Programske aktivnosti u okviru mjera aktivne politike zapošljavanja odnose se na poticanje zapošljavanja kod poslodavaca, pružanje podrške pri samozapošljavanju, pripremu za rad kroz obuku, stručno osposobljavanje i usavršavanje nezaposlenih osoba u skladu sa potrebama određenih poslodavaca i ukupnim kretanjima na tržištu rada. Realizacijom mjera aktivne politike zapošljavanja i programa koji se ističu posebnom socijalnom i rodnom osjetljivošću radi podsticanja zapošljavanja teško zapošljivih kategorija, odnosno jačanja njihove konkurentnosti na tržištu rada, implementiraju se i programi usmjereni na zapošljavanje žena.

Vlada Federacije BiH je krajem 2017. godine donijela Zaključak o prihvatanju Informacije o početku implementiranja „Projekta podrške zapošljavanju“ finansiranom putem zaduženja kod Svjetske banke – Međunarodne banke za obnovu i razvoj. Ovim zaključkom su zadužene nadležne institucije na nivou Federacije BiH da planiraju transfer po ovoj kreditnoj liniji za 2018. godinu, te da po usvajanju Programa utroška za 2018. godinu izvrše verifikaciju rezultata nastalih implementiranjem projekta, te da transferišu sredstva Federalnom zavodu za zapošljavanje. Kroz ovaj projekat Svjetske banke predviđeno je da će do 2020. godine zaposliti 15.000 teže zapošljivih nezaposlenih osoba, u koju grupu spadaju i žene.³⁹

Prema izvještaju o radu FZZZ za 2017. godinu, ukupno 42.670 žena brisano je sa evidencija nezaposlenih radi zaposlenja u 2016. godini. U pogledu realizacije programa aktivne politike zapošljavanja Programom rada FZZZ za 2018. godine, žene su prepoznate kao ciljna grupa svih pojedinačnih programa sufinsiranja zapošljavanja, samozapošljavanja i pripreme za rad.⁴⁰

U okviru realizacije Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017) FZZZ redovno provodi aktivnu politiku zapošljavanja kroz Program sufinsiranja, zapošljavanja, samozapošljavanja i pripreme za rad, te je pružena podrška teže zapošljivim kategorijama nezaposlenih osoba. Mjerama aktivne politike, između ostalog, obuhvaćene su i žrtve nasilja u porodici.

Uvedene/ojačane jeftine pravne usluge za žene koje žive u siromaštvu

U Federaciji Bosne i Hercegovine osnovani su zavodi za besplatnu pravnu pomoć u devet kantona (Kanton Sarajevo⁴¹, Bosansko-podrinjski kanton⁴², Zeničko-dobojski kanton⁴³, Tuzlanski kanton⁴⁴, Unsko-sanski kanton⁴⁵, Hercegovačko-neretvanski kanton⁴⁶, Posavski kanton⁴⁷,

³⁹ Treći periodični izvještaj o Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima BiH

⁴⁰ Detaljni podaci iz dobivenih podataka od Federalnog zavoda za zapošljavanje se nalaze u aneksu ovog izvještaja

⁴¹Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj:1/12)

⁴²Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći („Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde“, broj:2/13)

⁴³Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj:1/14)

⁴⁴Zakon o pružanju pravne pomoći („Službene novine Tuzlanskog kantona“, broj:10/08)

⁴⁵Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona“, broj:22/12)

⁴⁶Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći („Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, broj:7/13)

⁴⁷Zakon o pružanju pravne pomoći („Narodne novine Županije Posavske“, broj:3/10)

Zapadnohercegovački kanton⁴⁸ i Kanton 10⁴⁹). Ovi su zavodi članovi Mreže pružatelja pravne pomoći u BiH. Članovi mreže su i nevladine organizacije s teritorija Federacije Bosne i Hercegovine (Udruženje Vaša prava BiH, Centar za pravnu pomoć ženama Zenica, Fondacija lokalne demokracije i Centar za ljudska prava u Mostaru).

Prema postojećim kantonalnim zakonima, pravo na besplatnu pravnu pomoć na temelju statusa ostvaruje: dijete bez roditeljske skrbi, osoba kojoj je oduzeta poslovna sposobnost i duševno oboljela osoba, žrtva nasilja u obitelji ili nasilja na temelju spola, korisnik stalne novčane pomoći ostvarene prema kantonalnom propisu o socijalnoj zaštiti, uživatelj najniže penzije pod uvjetom da nema drugih članova porodičnog kućanstva, član obitelji šehida/poginulog branitelja, ratni vojni invalid i dobitnik ratnih priznanja i odličja, u stvarima zaštite i ostvarivanja njegovih prava po tim osnovama, nezaposlena osoba na zavodu za zapošljavanje sa statusom prognanika, izbjeglice, povratnika i razvojačenog branitelja, osoba pod međunarodnom zaštitom. Pravo na besplatnu pravnu pomoć ostvaruje i osoba lošeg imovinskog stanja kada to utvrđi mjerodavno tijelo. Pravo na besplatnu obranu i zastupanje u krivičnom postupku ima i osoba koja nema prebivalište na području kantona, pod uvjetima propisanim zakonom kojim se regulira krivični postupak u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Kantonalni zakoni o besplatnoj pravnoj pomoći sadrže odredbu o zabrani diskriminacije prema kojoj korisnik besplatne pravne pomoći ima pravo na besplatnu pravnu pomoć, pod uvjetima propisanim zakonom, bez obzira na njegovu rasu, boju kože, jezik, vjeru, etničku pripadnost, nacionalno ili socijalno porijeklo, veze s nacionalnom manjinom, političko ili drugo uvjerenje, članstvo u sindikatu ili drugoj udruzi, obrazovanje, spol, spolno izražavanje ili orientaciju, kao i svaku drugu okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da mu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na jednakopravnoj osnovi prava utvrđenih ovim zakonima.

10. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina kako bi poboljšala pristup socijalnoj zaštiti žena i djevojaka?

- **Uvedena ili ojačana socijalna zaštita nezaposlenih žena (npr. naknade za nezaposlenost, programi javnih radova, socijalna pomoć)**
- Uvedeni su ili ojačani uslovni gotovinski transferi
- Uvedeni ili ojačani bezuslovni gotovinski transferi
- Uvedene ili ojačane socijalne penzije koje nemaju doprinose
- **Reformisani su programi socijalne zaštite doprinoseći jačanju nivoa pristupa žena i benefita za njih**
- **Poboljšan pristup gore navedenim specifičnim populacijama (npr. žene u neformalnom zapošljavanju, uključujući rad u domaćinstvu, žene migranti i izbjeglice, žene u humanitarnim okruženjima)**
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjera, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju. 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

⁴⁸Zakon o županijskom zavodu za pravnu pomoć („Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, br. 5/08 i 4/09)

⁴⁹Zakona o pružanju besplatne pravne pomoći („Narodne novine Hercegbosanske županije“, br. 9/16)

Uvedena ili ojačana socijalna zaštita nezaposlenih žena (npr. naknade za nezaposlenost, programi javnih radova, socijalna pomoć)

U Federaciji Bosne i Hercegovine nadležnosti u oblasti socijalne zaštite podijeljene su između Federacije Bosne i Hercegovine i kantona. Kada je u pitanju podrška nezaposlenim porodiljama ona je uređena Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom Federacije BiH⁵⁰. Ovim zakonom utvrđena su osnovna prava koja ostvaruje porodica s djecom a to su: dodatak na djecu, naknada umjesto plaće ženi - majci u radnom odnosu, za vrijeme dok odsustvuje s posla radi trudnoće, porođaja i njege djeteta, novčana potpora za vrijeme trudnoće i porođaja žene - majke koja nije u radnom odnosu, jednokratna potpora za opremu novorođenog djeteta, potpora u prehrani djeteta do šest mjeseci i dodatna ishrana za majke - dojilje, posebni psihosocijalni tretman bračnih drugova koji žele djecu i trudnica, smještaj djece uz osiguranu ishranu u ustanovama predškolskog odgoja, osiguranje jednog obroka u vrijeme nastave u osnovnim školama i školarine i stipendije učenicima i studentima. Uvjeti za ostvarivanje i finansiranje ovih prava uređuju se kantonalnim propisima, što je dovelo do razlika u vrstama, visini i kvaliteti socijalne pomoći koja se pruža korisnicima u različitim kantonima. Kao posljedica podijeljene nadležnosti u vođenju socijalne politike između Federacije BiH i kantona, u kantonima su prisutne razlike u naknadama za vrijeme trajanja porodiljskog dopusta i novčanoj pomoći za vrijeme trudnoće i porođaja majke koja nije u radnom odnosu. Financiranje pojedinih prava popraćeno je poteškoćama, jer pojedini kantoni nisu u mogućnosti u svojim budžetima osigurati potrebna sredstva. S tim u vezi, Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine je u 2014. godini, na Inicijativu Zastupničkog doma Parlamenta Federacije BiH, izradila Specijalni izveštaj o stanju zaštite majke i materinstva na području Federacije BiH, za potrebe Vlade Federacije BiH i Parlamenta Federacije BiH, s naglaskom na financijski aspekt rodiljskih naknada, s preporukama o optimalnom rješenju i preporukama za moguća rješenja financiranja rodiljskih naknada i dječjeg doplatka.

Prema podacima koji se mogu pronaći u Izveštaju o razvoju FBiH za 2017. godinu od svih prava u skladu sa Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, u 2017. godini najviše je bilo korisnika sa pravom na dodatak na djecu – 24.585 i sa pravom na uvećani dodatak na djecu – 20.564. Po ova dva osnova isplaćeno je ukupno 10.482.132,34 KM u rasponu od 20 - 42 KM zavisno od kantona. Kako je već navedeno, financiranje prava na dodatak za djecu po važećem Zakonu se vrši iz budžeta kantona i praćeno je ozbiljnim poteškoćama. Pojedini kantoni nisu u mogućnosti da u svojim budžetima obezbijede potrebna sredstva.⁵¹

U cilju otklanjanja uočenih nedostataka i osiguranja minimuma jednakih prava sa jasno definiranim izvorima finansiranja, na svojoj 149. redovnoj sjednici od 05. jula 2018. godine Vlada Federacije BiH je na prijedlog Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, utvrdila Nacrt zakona o podršci porodici s djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine, koji uređuje osnove materijalne podrške porodicama s djecom, utvrđuje osnovna materijalna prava za podršku porodicama s djecom (dječji dodatak i novčana pomoć neuposlenim porodiljama), postupak, uslove i način za ostvarivanje prava, financiranje materijalne podrške porodicama s djecom, nadzor i druga značajna pitanja iz ove oblasti. Pored toga, u cilju definiranja boljeg modela socijalne zaštite najsiročenijih i najugorženijih grupa, jedan od prioriteta Federalnog ministarstva rada i socijalne politike je izrada Prednacrta Zakona o osnovama socijalne zaštite.

FZZZ je u posljednjih pet godina svojim finansijskim planovima osigurao sredstva za realizaciju mjera i programa aktivne politike zapošljavanja, kojim je obuhvaćen znatan broj žena, naročito mladih žena bez radnog iskustva, kao i onih koje su teže zapošljive, zbog nižeg stepena kvalifikacija. Ovim mjerama su obuhvaćene i žene žrtve nasilja, kao i žene povratnice. U proteklom periodu realizovane su mjere u okviru aktivne politike zapošljavanja, koje su bile usmjerene na: poticaje zapošljavanja kod poznatog poslodavca, samozapošljavanja kroz registraciju poslovne djelatnosti, obuku, stručno osposobljavanje i usavršavanje, kao i pripremu nezaposlenih na tržištu rada. Navedene mjere realizovane su od strane Federalnog zavoda za zapošljavanje i kantonalnih službi za zapošljavanje.⁵²

Početkom 2018. godine došlo je do povećanja naknada civilnim žrtvama rata za 1,5%. Ovim povećanjem obuhvaćeno je 6167 žena, od kojih je 1707 žena koje su doživjele gubitak tijela i zdravlja, 800 žena koje su preživjele seksualno zlostavljanje i silovanje u ratu i 3660 žena koje su doživjele gubitak jednog ili više članova porodice. Ovo su naknade uvjetovane

⁵⁰ Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i porodice s djecom Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“ br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09 i 45/16)

⁵¹ Izveštaj o razvoju FBiH za 2017. godinu, str. 83.

⁵² Odgovor Federalnog ministarstva rada i socijalne politike na dio Upitnika UN CSW iz 2018. godine

statusom civilne žrtve rata i na iste se ne uplaćuju doprinosi. Prethodno povećanje u sličnom iznosu bilo je 2013. godine.⁵³

Reformisani su programi socijalne zaštite doprinoseći jačanju nivoa pristupa žena i benefita za njih

U 2017. godini, usvojen je i Zakon o jedinstvenom registru korisnika gotovinskih naknada na koje se ne uplaćuju doprinosi⁵⁴ kojim se uređuje način uspostave Jedinstvenog registra korisnika gotovinskih naknada pojedincima na koje se ne uplaćuje doprinos, a koje se isplaćuju na teret Budžeta Federacije Bosne i Hercegovine, budžeta kantona, općina, gradova i finansijskih planova izvanbudžetskih fondova, način prikupljanja i klasifikacija podataka, te način izvještavanja. Jedinstveni registar će sadržavati specifikacije za svakog korisnika pojedinačno, a opći dio specifikacije sadržavat će između ostalog i podatke o spolu korisnika. U 2017. godini usvojen je Zakon o hraniteljstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine⁵⁵, kojim je omogućeno djeci bez roditeljskog staranja, odraslim bez porodične zaštite, te stariim i nemoćnim osobama i osobama s invaliditetom zbrinjavanje i zaštita u porodičnom okruženju. Ovim zakonom definisane su vrste hraniteljstva prema potrebama (tradicionalno, specijalizovano, hitno i povremeno hraniteljstvo) i statusu (srodničko i nesrodničko hraniteljstvo); uvjeti za obavljanje hraniteljstva; broj hranjenika u hraniteljstvu; hraniteljska naknada i naknada za izdržavanje hranjenika; prava i obaveze hranitelja; prava i obaveze hranjenika te druga pitanja od značaja za hraniteljstvo. Zakon o hraniteljstvu u Federaciji BiH uskladen je sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, na način da je hraniteljstvo omogućeno kako samohranim majkama, tako i samohranim očevima, odnosno i maloljetnoj majci i maloljetnom ocu s djetetom, koji ispunjavaju uslove za hraniteljstvo. Zakonom o hraniteljstvu u Federaciji BiH u smetnje za obavljanje hraniteljstva uvrštene su pored kazni i uvjetne osude, kao i slučajevi u kojima je hranitelju ili drugom članu porodice izrečena neka od zaštitnih mjera koje se izriču prema učiniocu nasilja u porodici, a koje su propisane Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH. Ovim zakonom je također propisano da će se podaci u registru hranitelja i evidencijama o korisnicima hraniteljstva razvrstavati po spolu, te da će se prilikom formiranja stručnih timova voditi računa o ravnopravnoj zastupljenosti oba spola, kao i odredba prema kojoj korištenje izraza koji imaju rodno značenje obuhvata na jednak način i muški i ženski rod.

11. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina kako bi poboljšala zdravstvene rezultate žena i djevojaka u vašoj zemlji?

- **Promovisan je pristup žena zdravstvenim uslugama kroz širenje univerzalne zdravstvene zaštite ili usluge javnog zdravstva**
- **Proširene su specifične zdravstvene usluge za žene i djevojčice, uključujući i usluge reproduktivnog zdravlja, mentalnog zdravlja, zdravlja majki i usluge koje se vezuju za HIV oboljele**
- **Preduzete su specifične rodno senzitivne kampanje za podizanje svijesti javnosti/ kampanje za promociju zdravlja**
- **Obezbijedena je rodno-dogovorna obuka za pružaoce zdravstvenih usluga**
- **Ojačano je sveobuhvatno seksualno obrazovanje u školama ili kroz programe zajednice**
- **Obezbijedeno je ženama ili djevojkama izbjeglicama, kao i ženama i djevojkama u humanitarnim ustanovama da imaju pristup uslugama seksualnog i reproduktivnog zdravlja**
- **Ostalo**

⁵³ Odgovor Federalnog ministarstva rada i socijalne politike na dio Upitnika UN CSW iz 2018. godine

⁵⁴ Sužbene novine Federacije BiH, broj 25/17

⁵⁵ Službene novine Federacije BiH, broj 19/17

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjera, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Unaprijeđen je pristup žena zdravstvenim uslugama kroz širenje univerzalne zdravstvene zaštite ili usluge javnog zdravstva

Zdravstvena njega u Federaciji BiH osigurana je svim osobama bez diskriminacije po osnovu rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditet, starosna dob, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orientacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika.

Reforme zdravstvenog sistema u FBiH imaju za cilj postizanja veće teritorijalne i vremenske pristupačnosti zdravstvenih usluga, veće učinkovitosti zdravstva, poboljšanja kvaliteta, sigurnosti pacijenata i zdravstvenih radnika, solidarnosti, te prilagođavanja pravilima EU-a. Prema obraćunu sredstava u zdravstvu koje izrađuje Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH u 2016. zdravstvenim osiguranjem na nivou FBiH u 2016. obuhvaćeno je 90,61% stanovništva.

Pravo na zdravstvenu zaštitu iz osnovnog zdravstvenog osiguranja obuhvata primarnu, specijalističko-konsulatativnu i bolničku zdravstvenu zaštitu, u obimu utvrđenom Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o zdravstvenom osiguranju, kao i prava na lijekove sa Liste esencijalnih lijekova, stomatološko-protetsku pomoć i nadomjestke, ortopedska i druga pomagala, te korištenje zdravstvene zaštite u inostranstvu.

U skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, propisane su prioritetne mjere zdravstvene zaštite kojima se omogućava pristupačnost svim nivoima zdravstvene zaštite vulnerabilnim grupama kao što su: osobe sa invaliditetom, lica starija od 65 godina, materijalno neosigurana lica, Romi, povratnici, raseljeni i izbjeglice, žrtve nasilja, duševni bolesnici. Izvori finansiranja definisani su istim zakonom. Za lica koja imaju status povratnika, finansijska sredstva za ovu namjenu planiraju ministarstva nadležna za povratnike, izbjeglice i raseljene osobe. Konačno je usvojen i Zakon o liječenju neplodnosti⁵⁶ biomedicinski pomognutom oplodnjom.

U Federaciji BiH, formiran je Federalni fond solidarnosti. Namjene fonda su jednakomjerno finansiranje najsloženijih oblika visokodiferencirane zdravstvene zaštite, prioritetnih programa od interesa za FBiH, kao i nabavka skupih lijekova u skladu sa Odlukom o Listi lijekova Fonda solidarnosti FBiH. Sredstva iz ovog fonda se koriste i za liječenje osiguranih osoba u inostranstvu u skladu sa Pravilnikom o uvjetima i postupku upućivanja osiguranih osoba na liječenje u inostranstvo. Usluge ovog fonda, pod jednakim uslovima, dostupne su svim osiguranicima sa cijele teritorije FBiH.

Uspostavljena je praksa da se zakoni i strateški dokumenti u procesu izrade, a prije upućivanja Vladi Federacije BiH, dostave na komentare GC FBiH. Budući da je razvijanje gender senzitivnog pristupa u zdravstvu, kako za korisnike zdravstvenog sistema tako i za one koji se nalaze u ulozi pružatelja usluga u ovom sektoru, namijenjen za sve razine vlasti, ove aktivnosti su rezultirale unaprjeđenjem određenih pravnih rješenja u zakonima i poboljšanju kvaliteta strateških dokumenata s aspekta usklađenosti sa ZoRS BiH.

Proširene su specifične zdravstvene usluge za žene i djevojčice, uključujući i usluge reproduktivnog zdravlja, mentalnog zdravlja, zdravlja majki i usluge koje se vezuju za HIV oboljele

U periodu od 1992. godine do kraja 2017. godine, u Federaciji BiH registrirane su 203 osobe kojima je dijagnosticirana HIV infekcija. Među njima su 94 osobe oboljele od AIDS-a. U istom periodu, 47 oboljelih osoba je umrlo od posljedica bolesti. Među zaraženim osobama 85% je muškog spola. Najveći broj HIV slučajeva registrise u dobroj grupoid 30-39 godina (33%), odnosno u dobnim grupama od 25-49 godina (65%). U posljednjih pet godina u Federaciji BiH prosječno se registruje 14 novih slučajeva infekcije HIV-om, što čini stopu od 6 slučajeva na milion stanovnika, odnosno predstavlja nizak nivo HIV epidemije. Zabilježeni porast novootkrivenih slučajeva infekcije HIV-om posljednjih godina povezan je sa većim brojem testiranja, što je rezultat djelovanja centara

⁵⁶ Zakon o liječenju neplodnosti biomedicinski pomognutom oplodnjom ("Službene novine Federacije BiH", broj 59/18)

zadobrovoljno, besplatno i povjerljivo savjetovanje i testiranje. U 2017. godini, u Federaciji BiH registrovano je 7 novih slučajeva zaraze HIV-om, među kojima je 1 slučaj obolijevanja od AIDS-a. Prijavljena su i dva smrtna slučaja.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti definira centre za mentalno zdravlje i centre za fizikalnu rehabilitaciju, kao službe u zajednici, pri domovima zdravlja, što je doprinijelo njihovom boljem funkcioniranju. Uspostavljen je 41 centar za mentalno zdravlje i 38 centara za fizikalnu rehabilitaciju. Nadalje, kroz Projekat mentalnog zdravlja BiH jačaju se kapaciteti upravljanja aktera u sistemu mentalnog zdravlja na nivou zajednice; poboljšanje pristupa i kvaliteta usluga mentalnog zdravlja na nivou zajednice; smanjenje diskriminacije osoba sa problemima mentalnog zdravlja.

Preduzete su specifične rodno senzitivne kampanje za podizanje svijesti javnosti/ kampanje za promociju zdravlja

Zavod za javno zdravstvo Federacije BiH, kao stručno-referalna i naučno-istraživačka ustanova iz oblasti javnog zdravstva, koja kroz nadzor i monitoring, naučno-istraživački rad i edukaciju, kao i promociju zdravlja, aktivno utječe na unaprijeđenje zdravstvenog stanja stanovništva Federacije BiH i kreiranje zdravih javnih politika u suradnji sa svim javnozdravstvenim ustanovama, drugim sektorima i uz punu podršku zajednice.

U Federaciji BiH, provedene su brojne partnerske inicijative vladinog i nevladinog sektora edukacije o seksualnom reproduktivnom zdravlju, seksualno prenosivim infekcijama i prevenciji HIV-a (uglavnom u većim gradovima FBiH). Međutim, potrebe su daleko veće od sredstava koja su na raspolaganju, tako da sistemska i kontinuirana edukacija mladih nije još uvijek zaživjela.

Obezbijedena je rodno-dogovorna obuka za pružaoce zdravstvenih usluga

U organizaciji entitetskih ministarstava zdravstva i uz podršku UNFPA, kontinuirano su provođene obuke zdravstvenih radnika na temu odgovora na rodno zasnovano nasilje. "Resursni paketi za odgovor pružatelja zdravstvenih usluga na rodno zasnovano nasilje" u FBiH i RS" su usvojeni 2015., i služe kao osnov za obuke trenera kao i obuke zdravstvenih radnika. Obuke se temelje na međunarodnim pravnim izvorima, te posebno prepoznaju značaj odredbi Istanbulske konvencije.

Provedene su i obuke Rodni aspekti zdravlja i zdravstvenih usluga u okviru primarne njegе za medicinske sestre i tehničare kroz partnersku inicijativu GC FBiH I Fondacije FAMI, u okviru projekta Proses-Sestrinstvo u zajednici. Trenutno se izvode radionice "Rod I zdravlje", za sve radne grupe projekta, koje uključuju I radne grupe zadužene za reformu kurikuluma u srednjoškolskom I visokom obrazovanju medicinskih sestara i tehničara, kao I radnu grupu za izradu standardnih operativnih procedura.

Unaprijeđeno je sveobuhvatno seksualno obrazovanje u školama ili kroz programe zajednice

Edukacija o seksualnom i reproduktivnom zdravlju još uvijek je tema koja nije u dovoljnoj mjeri zastupljena u osnovnim školama Federacije BiH, uglavnom se provodi u okviru predmeta biologija i časova razredne zajednice. Pojedine osnovne škole u Kantonu Sarajevo uvrstile izborni predmet Zdravi životni stilovi i rade ga prema istoimenom udžbeniku Zdravi životni stilovi – vodič za učenike, knjiga za peti, šesti, sedmi, osmi i deveti razred osnovne škole, koji je u okviru projektnih aktivnosti pripremila Asocijacija XY, 2013.god. Ovaj udžbenik od samog početka uvodi oblast seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Uveden je nastavni predmet Zdravi životni stilovi, s ukupnim fondom od 35 sati godišnje.

Ostalo

Binarne klasifikacije spola i roda sveprisutne su u našem društvu. Ovakav pristup uzrokuje ozbiljna kršenja ljudskih prava osoba koje se ne uklapaju u potpunosti u te dvije kategorije spola, mušku i žensku, a među njima su interspolne osobe posebno ranjive.Zdravstvene usluge nemaju adekvatan odgovor za potrebe ove populacije. U izještaju o pravima transrodnih osoba u BiH, iz 2013. godine, Ministarstvo zdravstva Federacije BiH zvanično navodi da nemaju saznanja da se u BiH vrše operacije prilagodbe spola, te da se većina osoba, prema njihovom saznanju, operiše u Srbiji i Sloveniji.

Inicijative koje su bile usmjerene ka poboljšanju položaja transrodnih osoba uglavnom su poticale od nevladinih organizacija koje su se bavile pravima LGBT osoba, poput Sarajevskog otvorenog centra koji je ostvario značajnu saradnju sa izvršnom i zakonodavnom vlašću u oba entiteta.

Prepreke i izazovi

Još uvjek su prisutne razlike u dostupnosti zdravstvene zaštite stanovništvu po kantonima Federacije BiH. Neophodno je intenzivirati napore na usklađivanju svog sistema zdravstvene zaštite i integrirati rodnu perspektivu u sve programe i reforme zdravstvenog sektora u cilju osiguravanja da žene, uključujući grupe žena u nepovoljnem položaju, imaju jednak pristup zdravstvenim uslugama i adekvatno zdravstveno osiguranje.

12. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina kako bi poboljšala ishode učenja i vještine žena i djevojaka?

- **Preduzete su mjere za povećanje pristupa djevojaka obrazovanju, za zadržavanje na i završavanje obrazovanja, potom tehničkom i stručnom obrazovanju i obukama i programa za razvoj vještina**
- **Pojačani su obrazovni kurikulumi za povećanje rodne odgovornosti i eliminisanje pristrasnosti na svim nivoima obrazovanja**
- **Obezbijedena je rodna ravnopravnost i obuka o ljudskim pravima za nastavnike i druge profesionalce u obrazovanju**
- **Promovisano je sigurno, bezbjedno i inkluzivno obrazovno okruženje za žene, djevojke i djevojčice**
- **Povećan je pristup vještinama i obuci u novim i oblastima u nastajanju, pogotovo u oblasti nauka, tehnologija, inženjeringu i matematike i digitalne pismenosti. Osiguran je pristup sigurnim uslugama vode i sanitarija i olakšano upravljanje menstrualnom higijenom, posebno u školama i drugim postavkama obrazovanja/ obuka.**
- **Pojačane su mjere za sprečavanje trudnoće adolescenta i omogućavanje adolescentkinjama da nastave obrazovanje u slučaju trudnoće i/ili materinstva**
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjeru, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjeru, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju. 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Kada je u pitanju obrazovanje, nadležnost je na kantonima, pa tako kantoni imaju svoje zakone za svaki nivo obrazovanja koji moraju biti usklađeni sa okvirnim zakonima u BiH. Međutim, aktivnosti na provođenju edukacija osoblja koje radi u obrazovanju, programi osiguranja pristupa i jednakih mogućnosti u obrazovanju, podrška vulnerabilnim grupama i ukidanje diskriminatornih praksi se provodi kroz koordinaciju ministarstava obrazovanja, te se na taj način pokušava osigurati ujednačeno djelovanje u ovoj oblasti. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je izradilo prijedlog Modela karijerne orientacije u Federaciji BiH čiji je cilj pomoći učenicima, studentima, nezaposlenim i drugim odraslim osobama kod izbora obrazovanja i zanimanja, uspješnog prelaska iz obrazovanja u svijet rada, pronalaska posla, zadržavanja na tržištu rada te razvoja vlastite karijere u ciljemu osobne i profesionalne afirmacije. U vezi s tim izrađen je strateški dokument pod nazivom „Strateški pravci karijerne orientacije u Federaciji BiH 2015-2020“, te donesen Akcioni plan za implementaciju strateških pravaca razvoja karijerne orientacije. Također, potpisana je Memorandum o saradnji u oblasti razvoja karijerne orientacije između Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke i šest kantonlanih ministarstava obrazovanja.

Kada su u pitanju mjeru za povećanje pristupa djevojaka obrazovanju i završavanje obrazovanja, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je davalo podršku programima koji

omogućavaju odraslim osobama dokvalifikaciju ili prekvalifikaciju s fokusom na žensku populaciju. Ovi programi imaju za cilj omogućiti lakši pristup tržištu rada za odrasle osobe, a posebno žene kojima je potrebna dokvalifikacija ili prekvalifikacija s ciljem njihove bolje socijalne integracije.

Koordinacija ministara obrazovanja usvojila je Smjernice za pripremanje i odobravanje udžbenika i drugih nastavnih sredstava za osnovne i srednje škole, koji će poslužiti kao osnova za donošenje kantonalnih zakona o udžbenicima. Također je usvojena Koncepcija udžbenika kao stručno-pedagoškog metodološkog dokumenta. Ovaj pristup će između ostalog omogućiti uključivanje principa ravnopravnosti spolova i nenasilnog ponašanja u nastavni proces.

Kada su u pitanju vulnerabilne grupe, kontinuirano se provodi Program „Podrške školovanju djece romske nacionalnosti, drugih nacionalnih manjina i socijalno ugroženih kategorija“. Također, angažuju se romski medijatori s ciljem animiranja romske populacije za upis u školu i redovno pohađanje škole.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je izradilo i model evidencionog obrasca u odgojno-obrazovnim ustanovama za slučajeva prepoznavanja nasilja. Također su urađene Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, dokument koji bi trebao pomoći u procesu ranog prepoznavanja, ali i prijavljivanja slučajeva nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini.

Kada su u pitanju mjere za unapređenje sigurnog obrazovnog okruženja urađen je prijedlog standarda i normativa za osnovno obrazovanje prema kojima je, pored ostalog, predviđeno i angažiranje socijalnog radnika i psihologa u svim odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH.

Također, s ciljem eliminsanja diskriminacije i kršenja prava djece donesen je i Strateški plan o unapređenju ranog rasta i razvoja djece (2013-2017), te Preporuke za eliminaciju svih oblika segregacije i diskriminacije u obrazovanju te stvaranju jednakih mogućnosti za obrazovanje svih učenika, s posebnim akcentom na ukidanje koncepta „dvije škole pod jednim krovom“.

Federalno minstarstvo obrazovanja i nauke je također učestvovalo u izradi kurikuluma „Zdravi stilovi života“, te je u saradnji sa Asocijalncijom XY realizovalo kampanju „Uči gdje stigneš“ s ciljem promocije zdravih životnih stilova, ali i sa Pupulacionim fondom Ujedinjenih nacijala na unapređenju seksualnog i reproduktivnog zdravlja.

U okviru implementacije Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine 2015-2018 donesene su preporuke s ciljem prevcnije, smanjenja i suzbijanja nasilja u školama. Također, izdvajaju se sredstva (u proteklih pet godina 6.264.032,00KM) za poboljšanje uslova rada s naglaskom na poboljšanje odgojno-obrazovnog rada sa djecom sa poteškoćama u razvoju. Također, osiguravaju se besplatni udžbenici za djecu u stanju socijalne potrebe (u protekle tri godine izdvojeno 2.395.333,00 KM). Prema dostavljenim informacijama od pojedinih kantonalnih ministarstava obrazovanja (informacija nije dostavljena od svih kantonalnih ministarstava obrazovanja) primjetni su različiti modaliteti i obim implementacije gore navedenih pravaca djelovanja.

Sloboda od nasilja, stigme i stereotipa

Kritične oblasti interesovanja

- D. Nasilje nad ženama,**
- I. Ljudska prava žena**
- J. Žene i mediji**
- L. Djevojčica**

13. Kojim oblicima nasilja nad ženama i djevojkama, i u kojim specifičnim kontekstima ili postavkama, ste dali prioritet za akciju, u posljednjih pet godina?

- **Nasilje intimnog partnerstva/nasilje u porodici, uključujući seksualno nasilje i bračno silovanje**
- Seksualno uznemiravanje i nasilje na javnim mestima, obrazovnim ustanovama i u poslovnom okruženju
- Nasilje nad ženama i djevojkama koje olakšava tehnologija (npr. sajber nasilje, onlajn uhodenje)
- **Femicid/Feminicid**
- Nasilje nad ženama u politici
- **Rani i prisilni brakovi djece**
- Sakaćenje ženskih genitalija
- Druge štetne prakse
- **Trgovina ženama i djevojkama**
- **Ostalo**

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjera, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i devojaka, kao što su one navedene u pitanju 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Nasilje intimnog partnerstva/nasilje u porodici, uključujući seksualno nasilje i bračno silovanje

Tokom pripreme Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017) provedeno je Istraživanje o rasprostranjenosti nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kao i Istraživanje o uzrocima nasilja u porodici. Ova istraživanja su bila osnov za definisanje prioriteta djelovanja i indikatora koji su praćeni tokom implementacije strateških aktivnosti. S tim u vezi, kroz aktivnosti jačanja svijesti građana, edukacije profesionalaca i unapređenje multisektorskog odgovora provedene su aktivnosti s ciljem promjene društvenih normi i promjene stavova kada je u pitanju nasilje u porodici. S tim u vezi, nasilje u porodici društvo sada tretira kao javni problem na koji postoji adekvatana institucionalni odgovor, a politike prepoznavaju borbu protiv nasilja kao jedan od svojih prioriteta na svim nivoima organizacije vlasti. Kada je u pitanju femicid, učinjeni su određeni koraci kako bi se analizirao problem, te identificirale razmjere femicida u Bosni i Hercegovini. S tim u vezi, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine imenovala je svog predstavnika u Odboru za praćenje provedbe i izvještavanje po Istanbulskoj konvenciji i femicidu u Bosni i Hercegovini, što predstavlja osnov za djelovanje u ovoj oblasti.

Rani i prisilni brakovi djece

Kada je u pitanju suzbijanje i sprečavanje ranih i prisilnih brakova djece u Federaciji Bosne i Hercegovine je ova oblast regulisana kroz primjenu odredaba Porodičnog zakona Federacije Bosne i

Hercegovine⁵⁷ i Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine⁵⁸. Članom 15. Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine propisano je da brak ne može sklopiti osoba koja nije navršila 18 godina života. Izuzetno, sud može u vanparničnom postupku dozvoliti sklapanje braka osobi koja je navršila 16 godina života ako utvrdi da postoje opravdani razlozi da je ta osoba tjelesno i duševno sposobna za vršenje prava i dužnosti koje proizlaze iz braka i da je brak u njenom interesu. Članom 16. Porodičnog zakona FBiH propisano je da brak nije valjan ako je na njegovo sklapanje bračni partner pristao u strahu izazvanom ozbiljnom prijetnjom ili u zabludi o ličnosti drugog bračnog partnera ili o njegovoj bitnoj osobini. Porodičnim zakonom određeno je da pravo na tužbu za poništenje braka koji je bez dozvole suda sklopila osoba koja nije navršila 18 godina života pripada organu starateljstva, maloljetnom bračnom partneru i njegovim roditeljima. Također Porodični zakon propisuje novčane kazne za prekršaj službeniku vjerske zajednice pred kojim je sklopljen brak prije sklopljenog braka pred matičarom. Porodični zakon u posebnom dijelu regulira postupak zaštite od nasilničkog ponašanja u obitelji. Odredbama člana 215. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine propisano je da ovlašćena osoba pred kojom se brak sklapa ili matičar koji obavljujući svoju službenu dužnost omogući sklapanje braka koji je po zakonu zabranjen, ništavan ili se smatra nepostojećim, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine. Odredbama člana 216. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine propisano je da punoljetna osoba koja izvanbračno živi s maloljetnikom koji nije navršio šesnaest godina života, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. Istrom kaznom kaznit će se roditelj, usvojitelj ili staratelj koji maloljetniku u životnoj dobi između četrnaest i šesnaest godina života omogući izvanbračni život s drugom osobom ili ga na to navede, a ko na takav način postupi iz koristoljublja, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. Ako se sklopi brak, krivično gonjenje neće se poduzeti, a ako je poduzeto obustaviti će se. Federalno ministarstvo unutarnjih poslova provođenjem upravnog i inspekcijskog nadzora kontrolira upise u matičnu knjigu vjenčanih, a održavanjem stručnih okruglih stolova, sastanaka, seminara i obuka ukazuje na odgovornost matičara, kao osoba koje vrše zaključivanje braka i upis činjenice braka u matičnu knjigu vjenčanih.⁵⁹

GC FBiH svake godine prikuplja podatke od pravosudnih institucija o krivičnim djelima propisanim Krivičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine i to prema članu 215. pod nazivom „Omogućavanje sklapanja nedozvoljenog braka“ i članu 216. pod nazivom „Izvanbračna zajednica s mlađim maloljetnikom“. Prema podacima dostavljenim od općinskih sudova u periodu 2014-2017. nije bilo postupanja u predmetima povodom krivičnog djela „Omogućavanje sklapanja nedozvoljenog braka“ prema članu 215. KZFBiH. Prema podacima dostavljenim od općinskih sudova u periodu 2014-2017. sudovi su postupali u 60 predmeta povodom krivičnog djela „Izvanbračna zajednica s mlađim maloljetnikom“ prema članu 216. KZFBiH. Među oštećenim ovim krivičnim djelom bilo je 49 djevojčica, jedan dječak i jedna žena. Među izvršiocima ovog krivičnog djela bilo je 59 muškaraca, 14 žena i jedan dječak. Odgovornim su izrečene tri kazne zatvora, određeno je 50 uvjetnih osuda i jedna odgojna mjera.

Trgovina ženama i djevojkama

U oblasti borbe protiv trgovine ženama i djevojkama, u 2016. godini usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine,⁶⁰ kojim su odredbe člana 210. „Navođenje na prostituciju“ Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine usklađene s odredbama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, te su donesene nove odredbe u članu 210a. „Trgovina ljudima“ i članu 210b. „Organizirana trgovina ljudima“, a koje su usklađene s odgovarajućim odredbama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.

Kada su pitanju edukativne aktivnosti u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, značajnu suradnju i veliki broj aktivnosti u prethodnim godinama Centar za edukaciju sudija i tužitelja Federacije BiH realizirao je sa OSCE Misijom u BiH i projektom trgovina ljudima, zatim kroz regionalni projekt „Povećanje ekspertize pravosudnih institucija u Albaniji i Bosni i Hercegovini: Tretman žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima“ u razdoblju juni 2013. – juli 2016. godine. Program podupire izgradnju kapaciteta pravosudnih institucija u oblasti istraga, kaznenog gonjenja i suđenja slučajeva trgovine ljudima u skladu važećim standardima EU, s posebnim osvrtom na poboljšanje položaja žrtava i tretmana žrtava/žrtava svjedoka u sudskim procesima. Obuke za sudije i tužioce o istragama i procesuiranju

⁵⁷ „Službene novine Federacije BiH“, broj: 35/05, 41/05 i 31/14

⁵⁸ „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14 i 46/16 i 75/17

⁵⁹ Podaci Ministarstva unutarnjih poslova Federacije Bosne i Hercegovine dostavljeni u 2017. godini, u svrhu pripreme Šestog periodičnog izvješća po UN Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)

⁶⁰ „Službene novine Federacije BiH“, broj: 46/16

krivičnih djela trgovine ljudima su rodno osjetljive, a obuhvataju i obuke koje se tiču zaštite žrtava trgovine ljudima, kao što je to na primjer seminar pod nazivom "Tehnike intervjuiranja žrtava trgovine ljudima – uključujući intervjuiranje djece".⁶¹

U skladu sa planovima rada Policijske akademije realiziraju se obuke o temi "Borba protiv trgovine ljudima", u vidu stručnog ospozobljavanja i usavršavanja (tečajevi, seminari i sl.). Obrađivane su sljedeće teme: "Trgovina ljudima", "Prevencija trgovine ljudima" i "Trgovina ljudima (SDC)". Periodično policijski službenici Federalne uprave policije imaju razne vrste seminara i radionica o temi borbe protiv trgovine ljudima.⁶²

Što se tiče položaja ugroženih grupa žena, na Policijskoj akademiji FMUP-a do sada se nisu održavale obuke o rizicima trgovine ljudima s posebnim osvrtom na Romkinje, ali se u okviru obuka o borbi protiv trgovine ljudima ujvek obrađuju naročito ugrožene skupine žena, kao što su žene romske nacionalnosti i raseljene žene, kao i žene slabijeg imovnog stanja. Federalna uprava policije ima svoje predstavnike u regionalnim monitoring timovima koji su oformljeni da pruže potporu i stručnu suradnju svim institucijama koje su uključene i mogu dati svoj doprinos u borbi protiv trgovine ljudima. Federalna uprava policije ima predstavnika i u Udarnoj skupini za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalnih imigracija.⁶³

Poseban oblik trgovine ljudima je i iskorištavanje djece za prosaćenje. U Federaciji BiH trenutačno djeluju četiri dnevna centra za djecu koja su uključena u život ili rad na ulici, kao i djecu koja su u riziku da to postanu. Navedeni centri se nalaze u Tuzli, Sarajevu, Zenici i Mostaru.⁶⁴

14. Koje akcije je vaša zemlja postavila kao prioritet u posljednjih pet godina kako bi se bavila nasiljem nad ženama i devojkama?

- **Uvedeni su ili ojačani zakoni protiv nasilja nad ženama, kao i njihova implementacija i izvršenje**
- **Uvedeni su, ažurirani ili proširenji nacionalni akcioni planovi za ukidanje nasilja nad ženama i djevojkama**
- **Uvedene su ili pojačane mjere za povećanje pristupa žena pravdi (npr. uspostavljanje specijalizovanih sudova, obuka za pravosuđe i policiju, naredbe za zaštitu, nadoknadu i reparaciju, uključujući slučajeve femicida)**
- **Uvedene su ili ojačane službe za žrtve nasilja (npr. skloništa, pomoćne linije, namjenske zdravstvene usluge, pravna, pravosudna služba, savjetovanje, stanovanje)**
- **Uvedene su ili ojačane strategije za sprečavanje nasilja nad ženama i djevojkama (npr. u sektoru obrazovanja, u medijima, mobilizaciji zajednice, radu sa muškarcima i dječacima)**
- **Praćena je i vršena evaluacija uticaja, uključujući stvaranje dokaza i prikupljanje podataka, uključujući i određene grupe žena i djevojaka**
- **Uvedene su ili ojačane mjere za poboljšanje razumijevanja uzroka i posljedica nasilja nad ženama među odgovornim za sprovođenje mjera za ukidanje nasilja nad ženama i djevojkama**
- Ostalo

⁶¹ Podaci Centra za edukaciju sudaca i tužitelja Federacije Bosne i Hercegovine dostavljeni u 2017. godini, u svrhu pripreme Šestog periodičnog izvješća po UN Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)

⁶² Podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Federacije Bosne i Hercegovine dostavljeni u 2017. godini, u svrhu pripreme Šestog periodičnog izvještaja po UN Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)

⁶³ Podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Federacije Bosne i Hercegovine dostavljeni u 2017. godini, u svrhu pripreme Šestog periodičnog izvještaja po UN Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)

⁶⁴ Podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Federacije Bosne i Hercegovine dostavljeni u 2017. godini, u svrhu pripreme Šestog periodičnog izvještaja po UN Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)

Navedite detalje o do tri konkretna primjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjera, ciljanu populaciju, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Usvajanjem Zakona o zaštiti od nasilja u porodici („Službene novine Federacije BiH”, broj 20/13) unaprijeđen je mehanizam zaštite žrtve nasilja u porodici kroz izricanje i provedbu zaštitnih mjera prema počiniocu nasilja. U skladu sa Zakonom doneseni su podzaknski akti i to: Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja evidencije o izrečenim zaštitnim mjerama, osobama koje su štićene zaštitnom mjerom i o nasilnim osobama kojima su izrečene zaštitne mjere u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH”, broj: 95/13), Pravilnik o načinu i mjestu provođenja zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti o alkoholu, opojnim drogama ili drugim psihotropnim supstancama počinilaca nasilja u porodici („Službene novine Federacije BiH”, broj: 99/15), Pravilnik o načinu i mjestu provođenja zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana počinilaca nasilja u porodici („Službene novine Federacije BiH”, broj: 63/17) i Pravilnik o provođenju mjera zaštite iz nadležnosti policije („Službene novine Federacije BiH”, br. 19/14 i 95/18). Također, sistem besplatne pravne pomoći uslostavljen je kroz pravni okvir koji se sastoji od devet zakona o pružanju besplatne pravne pomoći u svakom od kantona u Federaciji BiH⁶⁵.

Unapređenje implementacije zakona osigurano je kroz član 36. Zakona prema kojem Vlada Federacije donosi strateške dokumente u ovoj oblasti, te član 37. Zakona prema kojem kantonalne vlade formiraju koordinaciona tijela i donose programe mjera u ovoj oblasti i član 39. Zakona prema kojem su općine obavezne potpisati protokole o saradnji. Do kraja 2018. godine formirano je devet kantonalnih koordinacionih tijela, doneseno šest kantonalnih programa mjera, doneseno deset kantonalnih i 56 općinskih protokola o saradnji. Na ovaj način je osiguran mehanizam za unapređenje implementacije zakona kako horizontalno, tako i vertikalno. Drugi mehanizam koji doprinosi implementaciji zakona kao i jačanju službi koje odgovaraju na slučajeve nasilja su sektorski programi edukacije profesionalaca (svaki od sektora je donio program edukacije profesionalaca – policija, zdravstvo, socijalna zaštita, obrazovanje, pravosuđe, državna služba i zapošljavanje), kao i program multisektorskih edukacija. Imajući u vidu navedeno, u izvještajnom periodu doneseno je 9 programa edukacije profesionalaca (svako nadležno ministarstvo je donijelo svoj program edukacije profesionalaca – zdravstvo, socijalna zaštita, policija, obrazovanje, kao i Centar za edukaciju sudija i tužilaca za pravosuđe, te Agencija za državnu službu kada su u pitanju državni službenici i namještenici) realizovano je oko 100 stručnih edukacija, na kojima je bilo prisutno oko 3.000 osoba koje rade na pitanjima nasilja u porodici.

Kada je u pitanju jačanje odgovora pravosuđa Centar za edukaciju sudija i tužilaca donosi godišnje programe stručnog usavršavanja nosilaca pravosudnih funkcija i stručnih saradnika. Ovi programi obuke sadrže i pitanja koja se odnose na primjenu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici⁶⁶, Zakona o ravnopravnosti spolova – prečišćeni tekst⁶⁷, Zakona o zabrani diskriminacije⁶⁸ i Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici⁶⁹.

Kada su u pitanju skloništa za žrtve nasilja u porodici, na području Federacije BiH djeluje pet sigurnih kuća koje rade u okviru nevladinih organizacija („Fondacija lokalne demokratije“ – Sarajevo, Udruženje građana „Vive Žene“ – Tuzla, Udruženje „Žene sa Une“ – Bihać, Udruženje građana „Medica“ – Zenica i Udruženje „Žena BiH“- Mostar). Iako Zakon o zaštiti od nasilja u porodici članom 35. propisuje mehanizam finasiranja sigurnog smještaja u sigurnu kuću, drugu porodicu ili drugu odgovarajuću ustanovu sa entitetskog nivoa 70%, a sa kantonalnog nivoa 30%, potreban Pravilnik kojim bi se u regulisala ova oblast nije donesen u predviđenom roku. U okviru Budžeta Federalnog ministarstva rada i socijalne politike postoji Budžetska linija za provedbu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici koja se koristi za finansiranje troškova smještaja žrtava nasilja u porodici, što predstavlja prelazno rješenje do donošenja navedenog Pravilnika. Sigurne kuće u Kantonu Sarajevo i u Zeničko-dobojskom kanotnu su djelomično riješile finansiranje kroz osiguranje sredstava iz budžeta kantonalnih lokalnih institucija, dok ostale sigurne kuće samo paušalno i neravnomjerno dobijaju sredstva

⁶⁵ U trenutku pisanja izvještaja samo u Srednjobosanskom kantonu još uvijek nije regulirana ova oblast.

⁶⁶ „Službene novine Federacije BiH“, broj 20/13

⁶⁷ „Službeni glasnik BiH“, broj: 32/10

⁶⁸ „Službeni glasnik BiH“, br. 59/09 i 66/16

⁶⁹ „Službeni glasnik BiH“, broj 19/13

od institucija sa raznih nivoa vlasti, te većinu troškova rada pokrivaju putem donatorskih sredstava.

Kada je u pitanju održivost SOS telefona 1265, skladu sa Memorandumom o razumijevanju nevladine organizacije i jedan centar za socijalni rad pružaju usluge podrške korisnicima i preuzimaju troškove rada operatera. U skladu sa Odlukom Vlade o proglašenju broja SOS telefona 1265 brojem hitne službe, telekom operateri su omogućili da pozivi na ovaj kod budu besplatni, a Gender Centar Federacije BiH plaća godišnju naknadu Regulatornoj agenciji za komunikacije za funkcionisanje kratkog koda 1265. Međutim, finansiranje rada operaterki nije regulisano putem budžetskih sredstava, nego se finansira od strane davaoca usluga, odnosno organizacija koje su potpisnice memoranduma.

Kada je u pitanju praćenje i evaluacija uticaja implementacije strateških mera, u skladu sa poglavljem 8. Strategije, koje se odnosi na monitoring i izvještavanje, praćenje implementacije Strategije se vrši u dvije faze. Do kraja februara (za prethodnu godinu) Vladi Federacije Bosne i Hercegovine se dostavlja Izvještaj o implementaciji Akcionog plana i progrusa povlačenja finansijskih sredstava, a do kraja juna (za prethodnu godinu) dostavlja se konačni izvještaj koji obuhvata i monitoring ostvarenih strateških ciljeva i analizu trendova uz preporuke za poboljšanje stanja po oblastima i implementacije Strategije u narednom periodu. Na ovaj način Vlada Federacije BiH usvaja izvještaje, te donosi akcione planove koji osiguravaju kontinuitet djelovanja. Također, praćenjem postavljenih indikatora u potpunosti je moguće pratiti razvoj pojedinih segmenta, te analizirati uticaj pojedinih mera realizovanih kroz Strategiju. Osim navedenih izvještaja, Vlada Federacije BiH je ustvojila i petogodišnji Izvještaj o implementaciji Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017) za period 1.01.2013. do 31.12.2017. godine („Službene novine FBiH“, broj 29/18) gdje je vidljiv pregled indikatora, kako za početno stanje 2012. godine, tako i godišnje promjene uključujući i 2017. godinu. Također, kroz implementaciju Strategije pokrenute su aktivnosti na unapređenju zvaničnih statistika, a Federalni zavod za statistiku je nadležni organ za poslove statistike ovlašten za prikupljanje, evidentiranje, obradu, analizu i publiciranje podataka i informacija na području Federacije BiH, te u skladu sa Planom provođenja statističkih istraživanja od interesa za Federaciju BiH objavljuje statističke podatke, te posebno objavljuje publikaciju „Žene i muškarci“ s ciljem praćenja promjena u oblasti ravnopravnosti spolova. Osim navedenog, u pravilnicima koji su doneseni u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici definirane su evidencije koje omogućuju pisano ili elektronsko vođenje podataka. S tim u vezi, u izvještajnom periodu Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine je u saradnji sa Stručnim timom, te uz podršku OSCE Misije u BiH koordinirao aktivnostima s ciljem unapređenja elektronskog načina vođenja podataka. Uspostavljen je informacioni sistem koji omogućava unos podataka o prijavama nasilja u porodici od strane policije, praćenje zaštitnih mera od strane centara za socijalni rad, smještaj u sigurne kuće od strane nevladinih organizacija koje imaju sigurnu kuću, te pozive na SOS telefon 1265. Osim navedenog, GC FbIH u skladu sa djelokrugom svoga rada sačinjava godišnje izvještaje o stanju ravnopravnosti spolova za područje Federacije Bosne i Hercegovine. Navedeni izvještaji sadrže i podatke kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova vezano za član 222. Krivičnog zakona Federacije BiH koji se odnosi na nasilje u porodici, podatke opštinskih sudova vezano za provedbu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, podatke o broju smještenih žrtava nasilja u porodici u šest sigurnih kuća koje djeluju na području Federacije Bosne i Hercegovine, a podatke o pozivima na jedinstveni broj SOS telefona 1265 za pomoć žrtvama nasilja u porodici.

Trenutno se provodi istraživanje s ciljem evaluacije primjene zaštitnih mera koje se donose prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici. Istraživanje će dati odgovor na efikasnost i efektivnost izricanja zaštitnih mera, što će biti osnov za buduće izmjene Zakona s ciljem bolje zaštite žrtava nasilja i boljeg korištenja resursa. Istraživanje provodi „Udruženje evaluatora u BiH“ u saradnji sa Kantonalnim centrom za socijalni rad Sarajevo i Gender Centrom Federacije BiH, uz finansiraju podršku USAID-a kroz MEASURE-BIH projekat. Također, OSCE Misija u BiH provodi Istraživanje o dobropit i sigurnosti žena u BiH koje će s jedne strane dati odgovor na napredak ostvaren kroz implementaciju strateških aktivnosti u Bosni i Hercegovini, ali će biti moguće uporediti i napredak BiH u odnosu na zemlje EU.

15. Koje strategije je vaša zemlja koristila u posljednjih pet godina kako bi spriječila nasilje nad ženama i djevojčicama?

- **Podizanje svijesti javnosti i promjena stavova i ponašanja**
- **Rad u osnovnom i srednjem obrazovanju, uključujući sveobuhvatno seksualno obrazovanje**
- **Osnovna i mobilizacija na nivou zajednice**
- **Promjena predstavljanja žena i djevojaka u medijima**
- **Rad sa muškarcima i dječacima**
- **Programi za prestupnike;**
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjeru, ciljanu populaciju, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

U okviru realizacije Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici kao poseban strateški cilj definisano je povećanje društvene svijesti o nasilju u porodici i oblicima nenasilničkog ponašanja. S ciljem razmjene iskustava, praćenja trendova i definiranja politika kontinuirano su organizirane konferencije, radionice i druge vrste edukacije koje ne spadaju u oficijelne programe obuka nadležnih institucija. U ovom segmentu, posebno veliki broj edukacija, uličnih akcija, radionica i drugih vidova rada s ciljem povećanja društvene svijesti provele su nevladine organizacije u okviru rada Sigurne mreže. Poseban segment od važnosti za promoviranje nenasilnih oblika ponašanja, kao i definiranja osnovnih standarda za medijsko izvještavanje na temu nasilja predstavljaju mediji. U periodu realizacije strategije posebno su bili važni koraci ka većem uključivanju medija u strateške aktivnosti (u rad Stručnog tima za praćenje provedbe Strategije uključena je i predstavnica medija), te provođenje istraživanja o medijskom izvještavanju, ali i tematske emisije na temu nasilja nad ženama i nasilja u porodici. U periodu od 2013. do 2018. godine održano je oko 300 edukacija, radionica, konferencija i javnih skupova na temu nasilja u porodici na kojima je prisustvovalo oko 6.000 osoba, realizovano je oko 28 promotivnih kampanja, te je napravljeno oko 800 medijskih objava na temu nasilja u porodici. Efekti takvog djelovanja se ogledaju u povećanom interesovanju zainteresiranih strana za učešće na aktivnostima vezanim za nasilje u porodici i rodnu ravnopravnost, kao i ravnomjerno učešće oba spola na ovakvim aktivnostima (u prosjeku 60% žena i 40% muškaraca su učestvovali na radionicama vezanim za aktivnosti realizovanim kroz Strategiju).

U oblasti obrazovanja urađen je prijedlog standarda i normativa za osnovno obrazovanje prema kojima je, pored ostalog, predviđeno i angažiranje socijalnog radnika i psihologa u svim odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji BiH. Također su urađene Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, dokument koji bi trebao pomoći u procesu ranog prepoznavanja, ali i prijavljivanja slučajeva nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini. Koordinacija ministara obrazovanja usvojila je Smjernice za pripremanje i odobravanje udžbenika i drugih nastavnih sredstava za osnovne i srednje škole, koji će poslužiti kao osnova za donošenje kantonalnih zakona o udžbenicima. Također je usvojena Konceptacija udžbenika kao stručno-pedagoškog metodološkog dokumenta. Ovaj pristup će između ostalog omogućiti uključivanje principa ravnopravnosti spolova i nenasilnog ponašanja u nastavni proces.

Kada je u pitanju rad sa počiniocima nasilja u porodici, koji su prema statističkim podacima najčešće muškarci, dugoročna promjena naučenih obrazaca nasilnog ponašanja realizuje se kroz implementaciju izrečenih zaštitnih mjera psihosocijalnog tretmana, kojih je prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici u periodu 2014-2017 izrečeno ukupno 221. Osim navedenog, kada je u pitanju rad sa osobama koje su počinile nasilje u porodici razvijeno je nekoliko programa rada sa osobama koje su počinile nasilje u porodici. Programi se vežu kako za provođenje obaveznog psihosocijalnog tretmana, tako i za dobrovoljne programe rada sa počiniocima nasilja koji se realizuju kroz grupe samopomoći. Ovi programi ne predstavljaju provođenje zaštitne mjere, ali daju značajne rezultate u preveniranju ponovnog činjenja nasilja

u porodici. S tim u vezi, izrađen je i publiciran Priručnik za vođenje grupa samopomoći kroz rad sa počiniocima nasilja, te je proveden veći broj dobrovoljnih tretmana u okviru grupa samopomoći. U izvještajnom periodu je realizovano 28 grupa samopomoći na kojima je učestvovalo oko 230 osoba koje su počinile nasilje u porodici. Osim navedenih grupa samopomoći provode se i drugi tretmani na dobrovoljnoj osnovi kako u centrima za socijalni rad, centrima za mentalno zdravlje, te kroz rad nevladinih organizacija.

Kada je u pitanju jačanje svijesti muškaraca i dječaka o nenasilnim oblicima komunikacije, provode se medijski, obrazovni i drugi promotivni programi, kako od strane institucija, tako i od strane nevladinih organizacija, ali i kombinovano, kao na primjer kampanje Bijele vrpce – muško NE nasilju ili kroz obrazovne programe u školama koji se provode u saradnji sa nevladnim organizacijama kroz projekte.

16. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina kako bi spriječila i odgovorila na nasilje nad ženama i djevojčicama olakšanim od strane tehnologije (onlajn seksualno uzneniravanje, onlajn uhođenje, dijeljenje intimnih slika bez pristanka)?

- Uvedene su ili pojačane zakonske i regulatorne odredbe
- **Sprovedene su inicijative za podizanje svijesti usmjerene na opštu javnost i mlade žene i muškarce u obrazovnim ustanovama**
- Radilo se sa dobavljačima tehnologije za uspostavljanje i pridržavanje dobrih poslovnih praksi
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera, uključujući ciljeve i opseg preuzetih mjera, ciljanu populaciju, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju. 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Uvedene su ili pojačane zakonske i regulatorne odredbe

U aprilu 2016. godine usvojen je **Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona FBiH⁷⁰** što je pozitivan korak u nastojanju da se krivična djela počinjena iz mržnje prepoznaju i sankcionisu.

Međutim, zakon nije u potpunosti usklađen sa članovima 17. i 34. Istanbulske konvencije a koji se odnosi na prepoznavanje nasilje nad ženama putem modernih sredstava komunikacije i IKT. Shodno tome, GC FBiH je pokrenuo inicijativu za Izmjene i dopune Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine u cilju stvaranja zakonodavnog okvira za sankcionisanje osoba koje vrše krivična djela putem informaciono - komunikacionih tehnologija (Facebook, Viber i slično).

Ovu Inicijativu je izradio Centar ženskih iz Zenice, a tiče se stvaranja zakonodavnog okvira za sankcioniranje osoba koje vrše krivična djela putem informaciono – komunikacijskih tehnologija. Zakon će biti na dnevnom redu Parlamenta F BiH u 2019. godini.

17. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina da bi se bavila prikazom žena i djevojčica, diskriminacijom i / ili polnim predrasudama u medijima?

- **Donešene su, ojačane i sprovedene zakonske reforme u borbi protiv diskriminacije i/ ili rodne pristrasnosti u medijima**
- **Uvedena je obavezujuća regulativa za medije, uključujući i oglašavanje**
- **Podržano je da medejska industrija razvija dobrovoljne kodekse ponašanja**

⁷⁰ „Službene novine FBiH“ broj: 46/16

- **Obezbijedena je obuka medijskim profesionalcima za podsticanje stvaranja i korištenja nestereotipnih, uravnoteženih i raznovrsnih slika žena i djevojaka u medijima**
- **Promovisano je u medijima učešće i liderstvo žena**
- Uspostavljene su ili ojačane usluge zaštite konzumera za prijem i pregled pritužbe u vezi sa medijskim sadržajem ili diskriminacijom/pristrasnošću u medijima
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjeru, ciljanu populaciju, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju. 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Donešene su, ojačane i sprovedene zakonske reforme u borbi protiv diskriminacije i/ ili rodne pristrasnosti u medijima

ZoRS BiH je utvrdio zabranu javnog prikazivanja i predstavljanja bilo koje osobe na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način, s obzirom na spol. Ova zabrana je utemeljena u svim međunarodnim sporazumima u oblasti ljudskih prava a posebno u UN CEDAW i Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i osnovnim slobodama koji čine sastavni dio pravnog sistema BiH. Ovo ograničenje osnovnog prava na slobodu govora je bazirano na činjenici da ova sloboda kao i brojne druge nije apsolutna. Ukoliko se u javnom prostoru osoba prikazuje ili predstavlja na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način, takav govor ne uživa zaštitu osnovnog prava na slobodu izražavanje jer predstavlja napad na vrijednosti pluralističkog demokratskog društva koju ta sloboda štiti.

U 2016. godini usvojene su izmjene i dopune ZoZD BiH u kojima je predviđena zabrana poticanja na diskriminaciju na svim osnovama, uključujući seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike.

Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona FBiH iz 2016. godine propisana je definicija krivičnog djela iz mržnje, kao svakog krivičnog djela učinjenog zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjerskog uvjerenja, nacionalnog ili etničkog podrijetla, jezika, invaliditeta, spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta druge osobe.

Poseban problem u širenju govora mržnje i poticanja na nasilje, predstavljaju internet, društvene mreže i online portali. S obzirom na neadekvatnu zakonsku regulaciju interneta i vrlo spore reakcije mjerodavnih institucija i osoba, govor mržnje i poticanje na nasilje i diskriminaciju ne samo da se šire internetom u smislu negativnih komentara i tekstova, nego se pretvaraju u ozbiljne i nezanemarive prijetnje i potiču na kaznena djela iz mržnje ili u njih prerastaju.

Sprječavanje i suzbijanje govora mržnje potrebno je adekvatno regulirati i vršiti sustavno uključujući pri tome i promicanje pozitivnih praksi kroz medijske organizacije i pružatelje internetskih usluga. S tim u vezi, Izrađene su izmjene i dopune Krivičnog zakona Federacije BiH kako bi se uvele odredbe, koje sankcionisu navedene specifične oblike nasilja a koje uključuju informaciono-komunikacijska sredstva (Facebook, Viber i slično) kao sredstva izvršenja krivičnih djela poput ugrožavanja sigurnosti, objavljivanja neprimjerenog sadržaja ili uhodenja. Predložene izmjene i dopune odnose se na proširenje definicije koja se tiče informacijskih tehnologija, zatim na dostojanstvo ličnosti, jer se sadašnja djela ugrožavanja sigurnosti nisu pokazala kao efikasna budući da se tražilo da se dokaže objektivna opasnost. Zakon će biti na dnevnom redu Parlamenta F BiH u 2019. godini.

Uvedena je obavezujuća regulativa za medije, uključujući i oglašavanje

Govor mržnje u BiH zabranjen je i Kodeksom o audiovizualnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija Regulatorne agencije za komunikacije (RAK). Ovim se Kodeksom navodi da će u audiovizualnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija ljudsko dostojanstvo i temeljna prava biti poštovana, te će se ohrabrivati slobodno oblikovanje mišljenja. Njime se jamči da pružatelji medijskih usluga neće prikazivati sadržaj koji uključuje bilo kakav oblik diskriminacije ili predrasude na osnovi spola, rase, etničke pripadnosti, nacionalnosti, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, posebnih potreba, dobi, seksualne orijentacije,

socijalnog podrijetla, kao i bilo koji drugi sadržaj koji ima za svrhu ili posljedicu da onemogući ili ugrožava priznavanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi bilo kojeg individualnog prava i slobode. Ipak, rodni identitet i spolne karakteristike nisu uključene u listu zaštićenih osnova. Također, Vijeće za štampu u BiH, neovisno, nevladino, samoregulacijsko medijsko tijelo za tiskane i online medije, u svom Kodeksu za tisk u članku 4 navodi: "Novinari moraju izbjegići prejudicirane i uvrijedljive aluzije na nečiju etničku skupinu, nacionalnost, rasu, religiju, spol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje. Aluzije na nečiju etničku skupinu, nacionalnost, rasu, religiju, spol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje će biti napravljene samo onda kada su u direktnoj vezi sa slučajem o kojem se izvješćuje", te u članku 4a nalaže da će: "Novinari [će] izbjegavati izravne ili neizravne komentare kojima osobe stavlja u neravnopravan položaj ili ih diskriminiraju po osnovi njihovog spola, roda, spolnog identiteta, rodnoga identiteta, rodnoga izražavanja i/ili seksualne orientacije."

18. Da li je vaša zemlja preduzela bilo koju akciju u posljednjih pet godina koja je naročito bila orijentisna na tretiranje nasilja nad specifičnim grupama žena koje se suočavaju sa višestrukim oblicima diskriminacije?

DA/NE

Ako jeste, molim vas da ih navedete i to do tri konkretna primjera preduzetih mjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjera, ciljanu populaciju, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Kroz implementaciju Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici podržani su projekti prevencije nasilja nad Romkinjama koje su višestruko diskriminisane.

U cilju inkriminisanja zločina iz mržnje prema pripadnicima/pripadnicama različitih vulnerabilnih grupa građana/gradanki u 2016. godini usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine⁷¹. Ovim zakonom je propisana definicija krivičnog djela iz mržnje, kao svakog krivičnog djela učinjenog zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjerskog uvjerenja, nacionalnog ili etničkog podrijetla, jezika, invaliditeta, spola, seksualne orientacije ili rodnog identiteta druge osobe. Propisano je da će se takvo postupanje uzeti kao otežavajuća okolnost, ako ovim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje za kvalificirani oblik kaznenog djela učinjenog iz mržnje.

Također, preduzete su aktivnosti s ciljem integrisanja programskih aktivnosti u strateške dokumente, odnosno povezivanja aktivnosti predviđenih Strategijom za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine i Strategijom za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Centar za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine je za nosioce pravosudnih funkcija osigurao sistemsku i obaveznu obuku o Zakonu o ravnopravnosti spolova u BiH i Zakonu o zabrani diskriminacije, te UN Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i njezinom Opcijskom protokolu, Općim preporukama i stavovima UN CEDAW Komiteta. Također, u izještajnom razdoblju navedeni međunarodni akti i jurisdikcija koja iz njih proizilazi su, u mjeri u kojoj je potrebno, predmet analize na seminarima „Jednakost spolova i zaštita od nasilja u porodici“, „Zakon o zabrani diskriminacije i međunarodni standardi koji se odnose na diskriminaciju“ u saradnji sa OSCE Misijom u BiH. Također, od 2014. godine organizuju se obuke s Heinrich Böll fondacijom i Sarajevskim otvorenim centrom, o temi zabrane diskriminacije manjinskih skupina, posebno LGBTI osoba.⁷²

⁷¹ „Službene novine Federacije BiH“, br. 46/16

⁷² Podatci Centra za edukaciju sudaca i tužitelja Federacije Bosne i Hercegovine dostavljeni u 2017. godini, u svrhu pripreme Šestog periodičnog izvješća po UN Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)

Učešće, odgovornost i rodno-odgovorne institucije

Kritična oblast interesovanja

- G. Žena na pozicijama i donošenje odluka**
- H. Institucionalni mehanizmi za unapređenje žena**
- I. Ljudska prava žena**
- J. Žena i mediji**
- L. Djekočica**

19. Koje akcije i mjere su vaše zemlje preduzele u posljednjih pet godina da promovišu učešće žena u javnom životu i donošenju odluka?

- Reformisan je ustav, zakon i propisi koji regulišu žensko učešće u politici, pogotovo na nivou donošenja odluka, uključujući i reformu izbornog sistema, usvajanje privremenih održenih mera, kao što su kvote, rezervisana mesta, benčmarkovi i ciljevi
- Implementirana je izgradnja kapacitet, razvoj vještina i drugih mera
- Ohrabreno je učešće manjina i mladih žena, uključujući i kroz programe senzibilizacije i mentorstva
- Obezbijedene su prilike za mentorstvo, treninge u liderstvu, odlučivanju, javnom govoru, samoostvarenju, političkoj kampanji
- Preduzete su mjeru za sprečavanje, istraživanje, krivično gonjenje, i kažnjavanje nasilja nad ženama u politici
- Sakupljeni su i analizirani podaci o učešću žena u politici, uključujući i zauzete i izabrane pozicije
- Ostalo

Navedite i do tri konkretna primjera preduzetih mera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mera, ciljanu populaciju, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju. 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Reformisan je ustav, zakon i propisi koji regulišu žensko učešće u politici, pogotovo na nivou donošenja odluka, uključujući i reformu izbornog sistema, usvajanje privremenih održenih mera, kao što su kvote, rezervisana mesta, benčmarkovi i ciljevi

Bosna i Hercegovina je 1998. godine uvela kvotu za manje zastupljeni spol kao mjeru za osiguravanje jednakog učešća žena i muškaraca u zakonodavnim tijelima na svim nivoima vlasti. Izbornim zakonom BiH⁷³ utvrđena je kvota od najmanje 40% pripadnika/ca manje zastupljenog spola na listama kandidata/kinja. Ova odredba Izbornog zakona se može smatrati posebnom mjerom u skladu sa članom 8. ZoRS BiH⁷⁴ i članom 4. st. 1 UN CEDAW. Članom 4.19 Izbornog zakona BiH utvrđena je kvota procenat i redoslijed kandidata/kinja manje zastupljenog spola na listi. Ukoliko neka stranka dostavi listu kandidata koja nije sastavljena u skladu sa članom 4.19, Centralna izborna komisija BiH neće potvrditi kandidatsku listu. Na taj način je utvrđena i sankcija za nepoštivanje, stoga se ova kvota može smatrati dobrim primjerom kako se osigurava zastupljenost oba spola na listi kandidata

⁷³ ("Službeni glasnik BiH", broj 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 32/10, 18/13 i 7/14)

⁷⁴ ("Službeni glasnik BiH", br. 16/03, 102/09, prečišćeni tekst 32/10)

uključujući i ona pravila koja mogu osigurati odabir. Poseban pomak predstavljaju i amandmani kojima se uvode afirmativne mjere u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, u Zakon o finansiranju političkih partija⁷⁵. Ovim zakonom je predviđeno da se prilikom raspoređivanja sredstava parlamentarnih stranaka (u Parlamentarnoj skupštini BiH) dodatno raspoređuje 10% od ukupnog iznosa, parlamentarnim grupama srazmjerno broju poslaničkih, odnosno delegatskih mjeseta koja pripadaju manje zastupljenom spolu.

Izborni zakon BiH je izmijenjen i dopunjjen 2016. godine⁷⁶ i, između ostalog, obuhvata i pravila o načinu raspodjele mandata nakon izbora (članovi 9.8 i 13.15). Prema tom pravilu, mandati se prvo raspoređuju kandidatima sa liste kandidata koji su dobili najmanje dvadeset procenata (20.00%) od ukupnog broja važećih glasova koje je ta lista dobila. Za kandidate koji su dobili manje od 20.00%, raspodjela mandata se vrši prema njihovom redoslijedu na listi. Na ovaj način, liste kandidata su postale poluzavorene ili poluotvorene.

Kao što je već prethodno naglašeno, dizajn izbornog sistema ima direktni uticaj na uspjeh kvote za manje zastupljeni spol definirane članom 4.19. Pored otvorenosti liste, na uspjeh kvote utiče i veličina izbornih jedinica, kao i broj mandata koji se dodjeljuju iz svake izborne jedinice.

Na ovom nivou, izborne jedinice su sami kantoni, te na uticaj kvote iz člana 4.19 utiče otvorenost liste i broj političkih subjekata. Procijenjeno prosječno povećanje iznosi čak 16.00% na prosjeku 10 kantonalnih skupština, odnosno prosječna zastupljenost zastupnica bi iznosila 34.00%.

Obezbijedene su prilike za mentorstvo, treninge u liderstvu, odlučivanju, javnom govoru, samoostvarenju, političkoj kampanji

GC FBiH kao stručna služba Vlade Federacije BiH, odnosno kao organ uprave ne radi direktno sa političkim partijama, međutim u saradnji sa međunarodnim organizacijama kao što su OSCE, VE, UN te nevladinim organizacijama, provode se kontinuirano brojene aktivnosti, radionice, konferencije s ciljem jačanja uloge žena, predstavljanja, javnog nastupa, te edukacije o načinu otklanjanja neravnopostavnosti i diskriminacije.

Također, GC FBiH usko sarađuje sa Komisijom za ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma Parlamenta Federacije BiH, kroz redovno zajedničko planiranje i implementaciju različitih aktivnosti (izrada zakona, strategija, provođenje obuka ili organizovanje zajedničkih tematskih sjednica, javnih rasprava i promotivnih aktivnosti). Ova saradnja ostavlja se i sa ostalim komisijama na kantonalmu i lokalnom nivou vlasti.

Nakon raspisivanja izbora, GC FBiH redovno informiše političke stranke o odredbama ZoRS BiH i samostalno ili u saradnji sa drugim organizacijama redovno priprema promotivne materijale koji uključuju i radio i televizijske spotove s ciljem većeg učešća žena u izbornom procesu. Centralna izborna komisija je donijela Pravilnik o medijskom predstavljanju političkih subjekata koji sadrži i odredbu kojom je zabranjeno vođenje izborne kampanje koja je stereotipnog i uvredljivog sadržaja u odnosu na muškarce i/ili žene ili koja podstične stereotipno i uvredljivo ponašanje po osnovi spola ili ponižavajući odnos prema pripadnicima različitih spolova. Tijekom izbornog procesa, Gender Centar Federacije samostalno ili u suradnji s drugim organizacijama redovito priprema promotivne materijale koji uključuju i radio i televizijske spotove. Ovi promotivni materijali se prikazuju od strane radio i televizijskih servisa. Također, radio i televizijski servisi daju prostor kandidatima tijekom predizbornog procesa.

Sakupljeni su i analizirani podaci o učešću žena u politici, uključujući i zauzete i izabrane pozicije

GC FBiH također redovno prati položaj žena na mjestima odlučivanja, kako u političkom, tako i u javnom životu. S tim u vezi, kada je u pitanju zakonodavna vlast nakon Općih izbora 2014. godine, u Zastupničkom domu Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine izabrano je 77,6% (76) muškaraca i 22,4% (22) žena. Kada je u pitanju izvršna vlast, premijeri/predsjednici vlada svi su muškarci, a kada su u pitanju ministarske pozicije, nakon Općih izbora 2014. godine je imenovano 25% žena ministrica i 75% muškaraca ministara u Vladi Federacije BiH. Na kantonalmu nivou u pojedinim kantonima uopšte nema žena ministrica (Zeničko-dobojski kanton i Zapadnohercegovački kanton), dok je u postotcima najviše žena ministrica u Vladi Posavskog kantona i to 22%, te Tuzlanskog kantona i Kantona Sarajevo sa po 17% žena

⁷⁵ („Službeni glasnik BiH“ broj 95/12)

⁷⁶ («Službeni glasnik BiH», broj 31/16)

ministrica. Prema objedinjenim rezultatima Lokalnih izbora održanih 2016. godine 135 mandata ili (96%) su pripali muškarcima, a 6 ili (4%) ženama. Žene su izabrane za načelnice u općinama: Istočni Drvar, Jezero, Kalinovik, Novo Goražde, Mrkonjić Grad i Visoko. U općinska/gradska vijeća i skupštine općina/gradova na Lokalnim izborima 2016. godine je izabранo 3.136 nosilaca mandata od čega 2.556 (81,50 %) muškaraca i 580 žena (18,50 %). Od ukupnog broja nosilaca mandata predstavnika nacionalnih i etničkih manjina je 26, od čega 23 muškarca i 3 žene. Starosna struktura nosilaca mandata je sljedeća: 476 nosilaca mandata su mlađi od 30 godina, od čega je 315 muškaraca i 161 žena, dok 2.660 nosilaca mandata su starosti 30 i više godina, od čega je 2.241 muškarac i 419 žena.

Nakon Općih izbora 2018. godine, a u odnosu na prethodni saziv Doma naroda Parlamenta FBiH, procenat delegatkinja u novom sazivu je povećan za skoro 100% (sa 13% na 24.5%) što prati ukupno povecanje zastupnica u kantonalnim skupstina (povecanje sa 18 na 30%).

Ovo je znacajan napredak iako ostaje nejasno zasto iz nekih kantona nije delegirana niti jedna žena iako je u tim kantonima izabran znacajan broj zastupnica (ZDK sa 40%, USK 23%, PK 19% i BPK 16%) kao i zasto je procenat delegatkinja manji za 5.5% od broja zastupnica. Ohrabruje da je iz kantona sa najviše izabranih zastupnica (HNK 47%) delegirano procentualno najviše delegatkinja cak 57%.

U Zastupničkom domu Parlamenta FBiH OD ukupno 98 mandata, ženama je pripalo 24, što je za 4 mandata manje nego u periodu 2014-2018. godine.

Slika na nivou pojedinačnih kantona je različita što se može vidjeti iz detaljnije analize. U jednom kantonu je čak došlo do smanjenja učešća žena za 5%, u ostalih 9 kantona je dođlo do povećanja, u prosjeku za 31%, a pojedinačno se kretalo od 13% do 47% (vidjeti tabelu u Aneksu)

Kada je u pitanju ravnopravno učešće žena i muškaraca sa invaliditetom u javnom i političkom životu, GC FBiH je u izbornoj 2018. godini uputio Centralnoj izbornoj komisiji BiH i političkim strankama u Federaciji BiH obavještenje o Zaključnim razmatranjima UN Komiteta za prava osoba sa invaliditetom o inicijalnom izvještaju Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom i aktivnostima planiranim Strategijom za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine (2016-2021) u dijelu koji se tiče učešća osoba s invaliditetom u javnom životu.

Osim političkog života, Gender Centar Federacije BiH redovno prati i ravnopravno učešće pripadnika oba spola i u oblasti pravosuđa, državne službe, sigurnosti, obrazovanja i sl. S tim u vezi, se analizira kako ukupno učešće žena, tako i analiza zastupljenosti po pojedinim pozicijama (mjesta odlučivanja).

Ostalo

U toku predizborne kampanje za Lokalne i Opće izbore 2018. godine GC FbiH pozvao je sve političke subjekte, da:

- Predstave programe u kojima će biti jasno definisani ciljevi u oblasti ravnopravnosti spolova i sprečavanju diskriminacije žena i muškaraca;
- Predstave kandidatkinje, promoviraju programe, mjere i aktivnosti za ostvarivanje ravnopravnosti spolova;
- Osiguraju i snažno podstiču kandidatkinje, jasno osude sve oblike diskriminacije žena i muškaraca, a posebno nasilje nad ženama i nasilje u porodici;
- Osiguraju podjednako učešće kandidata i kandidatkinja u promociji programskih opredjeljenja za ravnopravnost spolova;
- Osiguraju da kandidatkinje imaju jednaku vidljivosti u svim predizbornim aktivnostima a posebno prilikom medijskih nastupa;
- Uzdrže se od korištenja stereotipnog predstavljanja žena i muškaraca u toku svih predizbornih aktivnosti;

20. Koje akcije je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina da poveća pristup žena izražavanju i učešću u donošenju odluka u medijima, uključujući i informacione i komunikacione tehnologije (ICT)?

- Ojačano je pružanja formalnog i tehničkog stručnog obrazovanja i obuka (TVET) u medijima i u informaciono komunikacionim tehnologijama (ICT), uključujući oblast upravljanja i liderstva
- Preduzete su mjere za poboljšanje pristupa korišćenju informaciono komunikacionih tehnologija za žene i djevojke, koje se mogu priuštiti (npr. besplatni Wi-Fi centri, centri za tehnologiju u zajednici)
- Uvedeni su propisi za unapređenje jednakih zarada, zadržavanja i unapređenja karijera žena u oblasti medija i informacionih tehnologija
- Ostvarena je saradnja sa poslodavcima u oblasti medija i informacionih tehnologija radi poboljšanja internih politika i zapošljavanja na dobrovoljnoj osnovi
- Obezbeđena je podrška ženskim medijskim mrežama i organizacijama
- **Ostalo**

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjeru, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjeru, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju. 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Studija o rodnoj ravnopravnosti IT sektoru u Bosni i Hercegovini nastala je na inicijativu MarketMakers projekta koji podržava Švicarska Vlada posredstvom Švicarske ambasade u BiH i Švicarske agencije za razvoj i saradnju (SDC)⁷⁷. Izrada studije o rodnoj ravnopravnosti motivisana je naporima da se omogući kvalitetna empirijska osnova za provođenje politika i mjera povećanja broja žena u IT sektoru, u skladu sa odgovarajućim strategijama za unapređivanje rodne ravnopravnosti. Rezultati ove Studije, između ostalog, su sljedeći:

-U 2015. godini ukupno 25% radne snage u IT poslovima u činile žene. S obzirom na značaj tehničkih područja u modernoj ekonomiji i brzo širenje mogućnosti za zapošljavanje u tehničkim zanimanjima, manjak žena u ovim područjima je zagonetno iz istraživačke perspektive. Jedan od faktora koji može uticati na povećanje broja žena u IT sektoru su i karakteristike poslovanja IT kompanija, odnosno njihovi stavovi prema zapošljavanju, te trenutne politike i prakse u zapošljavanju žena. Iz razloga što je teško pronaći kvalitetnu radnu snagu, IT kompanije se trude da zaposlenike nagrade različitim pogodnostima, pa samo 5% ispitanih kompanija nema dodatne beneficije za svoje zaposlenike. Pogodnosti koje se nude su rad od kuće i fleksibilno radno vrijeme (75%), česta vikend druženja u organizaciji kompanije (65%), besplatno piće na poslu (60%), te bolovanje (50%) i dodatni dani godišnjeg odmora (45%). 25% kompanija je navelo i druge inovativne i stimulativne mjere poput naknade za sportske aktivnosti, soba za igru, naknadu za parking, besplatno voće i hrana na poslu, plaćen prekovremeni rad, plaćene edukacije (interne i eksterne), dnevnice i potpuno pokriveni putni troškovi, plaćanje osiguranja od povreda na radnom mjestu i van njega, povremena druženja i ekskurzije u organizaciji kompanije, bonusi za određene zaposlenike koji se svojim radom kvalificiraju za to, besplatni kuhanji obrok, teretana kompanije i prostorije za odmor, kao i česta organizacija team building aktivnosti.

-90% ispitanih kompanija smatra da njeguje kulturu rodne ravnopravnosti, dok 5% kompanija ostaje neutralno, a 5% izjavljuje da to u njihovoj kompaniji nije slučaj. U 50% kompanija, muškarci zauzimaju najveće pozicije, u 40% muškarci i žene u podjednakom broju zauzimaju najviše pozicije u kompaniji, a u 10% kompanija žene preovladavaju na najvišim pozicijama. Kompanije smatraju (95%) da bi žene mogle preuzeti najvišu poziciju u kompaniji, dok je 5% njih izjavilo da je žena već na najvišoj poziciji. Samo 5% kompanija smatra da žena ne bi mogla u toj kompaniji preuzeti najveću poziciju.

⁷⁷ "Rodna ravnopravnost u IT sektoru u BiH", MarketMakers, 2016.g.

-Većina ispitanika je zaposlena na ugovor o radu na neodređeno vrijeme, podjednako za žene i muškarce (ž: 85%, m: 88,45%). Zaposlenici/ce posjeduju različito radno iskustvo. Interesantno je da je više žena (10%), u odnosu na muškarce (0%) zaposleno sa radnim iskustvom manjim od 1 godinu, dok je 50% muškaraca (a samo 10% žena) zaposleno sa preko 10 godina radnog iskustva. Stanje je posljedica toga što žene ulaze u kasnijim godinama u IT sektor, dok muškarci ulaze ranije na tržiste rada. Više muškaraca nego žena radi na poslovima software developer nego žena.

-Muškarci se većinom zapošljavaju prema preporuci prijatelja (60%), znatno više od svih drugih načina, a najmanje preko Agencije za zapošljavanje. Žene se također najčešće zapošljavaju po preporuci, a zatim preko oglasa. Interesantno je da niti jedna žena nije zaposlena preko Agencije za zapošljavanje. Većina zaposlenika/ca je dobila posao odmah nakon završenog obrazovanja, odnosno kada krene u potragu za poslom (45,45%). najduži period traženja posla je od 1 do 6 mjeseci (40,91%), a muškarci (63,33%) izjavljuju više nego žene (36,67%) da su odmah dobili posao.

- Uкупno 70,97% žena je izjavilo da obavezno pohađa edukacije iako su zaposlene, u poređenju sa 88,57% muškaraca. Više žena se usavršava samo u toku posla (70,97%), u odnosu na muškarce (5,71%). Zaposlenici/ce većinom nisu pohađali dodatne edukacije prije dobijanja posla u IT kompaniji. 16,13% žena je pohađalo dodatnu edukaciju prije zapošljavanja, a 28,57% muškaraca je izjavilo isto. Većina IT zaposlenika se ne bavi povremenim poslovima, čak 69,70% se izjasnilo da ne obavlja IT poslove pored svog redovnog posla. Manje žena (22,58%) nego muškaraca (37,14%) obavlja ove poslove.

- najveći stepen se izjašnjava da je nedostatak rada u IT sektoru stresno radno okruženje (43,94%), a potom čest prekovremeni rad (28,79%). Potreba za fleksibilnim radnim vremenom je veća kod žena nego kod muškaraca, te je 58,06% žena izjavilo da bi voljele da imaju fleksibilno radno vrijeme, dok je samo 35,29% muškaraca izjavilo isto. Uкупno 28,81% žena je tražilo fleksibilno radno vrijeme, u poređenju sa 17,65% muškaraca.

- broj upisanih na IT fakultete se povećava, te se u školskoj godini 2014./2015. prvi put značajno povećao i broj žena, što znači da se žene sve više odlučuju za karijeru u IT sektoru. Buduća radna snaga se o IT sektoru informiše putem društvenih mreža (80,65%), te putem medija (70,97%). U školskoj god. 2017/2018, od ukupno upisanih na IT fakultete, žene su činile 21%. U Tuzlanskom kantonu je u 2018.g. po prvi puta uveden novi tip gimnazije-gimnazija informacionih tehnologija.

- Uкупno 90.48% studenata/ica se izjasnilo da rodbina i okolina nisu nikada pokušali sprječiti njihov odabir IT sektora. Uкупno 12.90% žena se izjašnjava da ih je okolina ili rodbina pokušala sprječiti u odabiru ovog sektora, a samo 6.25% muškaraca se izjašnjava isto.

Na osnovu istraživanja, kao i rezultata istraživanja, uvidjeli smo sljedeće prepreke za povećanje broja žena u IT sektoru:

- a) Kompanije nisu spremne proaktivno djelovati da povećaju broj mladih ljudi, osobito žena, u IT sektoru (63% kompanija nisu bile zainteresirane za učešće u istraživanju);
- b) IT kompanije nisu kreativne u pronalasku novih zaposlenika/ca (90% kompanija traži zaposlenike/ce preko preporuka drugih zaposlenih);
- c) Zaposlenici/ce IT kompanija ne koriste pogodnosti koje su im dostupne (niti jedna žena iz istraživanja ne koristi fleksibilno radno vrijeme);
- d) Prekovremeno radno vrijeme je sastavni dio rada u IT sektoru te se percipira da negativno utiče na balans privatnog života i posla;
- e) IT kompanije nemaju jasnu komunikacijsku politiku prilikom potrage za novim zaposlenicima/cama (90% kompanija ne ohrabruje žene da se prijave; 80% kompanija nemaju kampanje za privlačenje i zadržavanje zaposlenica);
- f) Unutarnji procesi kompanija nisu rodno-osjetljivi (samo 55% kompanija je reklo da im je bitno da zapošljavaju osobe iz različitih sredina i sa različitim iskustvima, što su primjetili i zaposlenici/ce);
- g) Alarmantno je visok postotak doživljavanja i svjedočenja diskriminacije (22% žena su dobole uvređljive komentare na osnovu spola; 3% žena su bile spolno uznenimiravane; 19% žena je svjedočilo spolnom uznenimiravanju);
- h) Žene kasnije ulaze na tržiste rada, tek poslije studija, dok muškarci već nakon srednje škole;
- i) Generalna percepcija žena u javnosti je da one nisu „IT materijal“.

21. Da li pratite procenat nacionalnog budžeta koji se ulaže u promociju rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena (gender-responsive budgeting ili rodno odgovorno budžetiranje)?

DA/ NE

Ako je odgovor DA, koji je približni dio nacionalnog budžeta koji je uložen u promociju rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena?

Molimo navedite informacije o specifičnim oblastima u kojima su ta sredstva uložena kao i razmišljanja o dostignućima i izazovima koji su postojali tokom kreiranja ovih budžeta.

FMF je nadogradilo postojeći softver Informacionog sistema upravljanja budžetom (BMIS) s komponentom za rodno odgovorno budžetiranje, uz pomoć projekta FRJU „Rodno odgovorno budžetiranje - proširenje informacionog sistema za upravljanje budžetom - BMIS softverskom komponentom za rodno odgovorno budžetiranje (ROB)“. Nakon izvršenog testiranja nadogradnje softvera kao i obuka budžetskih potrošača, stekli su se uvjeti za njegovo korištenje u procesu popunjavanja programske tablice. Nadogradnja softvera omogućuje, na osnovu vrijednosti atributa programa ROB, dodjeljivanje vrijednosti ili ograničavanje skupa vrijednosti za podređene elemente po principu:

-budžetski korisnik može za program i podređene mjere učinka i budžetske linije odabrati jedan od ponuđenih atributa iz skupa M, Ž ili /M/Ž, N (ukoliko su korisnici budžetnog programa samo muškarci (M), samo žene (Ž) ili se radi o programu koji nije rodno odgovoran/rodno je neutralan (N), ukoliko su korisnici/e programa i žene i muškarci (M/Ž)

- uveden je i atribut „djelimično rodno odgovoran“, za slučaj programa u kojem pojedinačne mjere učinka i budžetske linije mogu imati različite vrijednosti rodnih atributa

Sa integracijom ROB komponente u BMIS dobila se automatizacija i standardizacija procesa pripreme budžeta koja obuhvata rodno odgovorno budžetiranje, kako u domenu pripreme srednjoročnog okvira finansiranja, tako i u okviru faze prikupljanja budžetskih zahtjeva korisnika budžeta. Na ovaj način je omogućeno da FMF ima informaciju o rodno odgovornoj ocjeni cijelokupnog budžeta, u fazi njegove pripreme.

Implementacijom Akcijskog plana za razvoj poduzetništva žena u Federaciji Bosne i Hercegovine (2018-2020), kroz unapređenje analitičkih osnova za praćenje i poticanje poduzetništva žena, uvedene preferencije/preferencijalno bodovanje, s ciljem većeg procenta žena poduzetnica među korisnicima sredstava podrške, trenutno se prati uticaj ove posebne mjeri na razvoj poduzetništva žena. U procesu je uvođenje prakse izrade i publiciranja jedinstvenog godišnjeg izvještaja o korištenju programa podrške od strane poduzetnica, sa procjenom efekata.

Kod Izrade programa utroška sredstava sa kriterijima raspodjele, preferencije se definiraju na sljedeći način:

- za poticajana sredstva u oblasti razvoja malog i srednjeg poduzetništva i obrta, definirane su ciljne skupine koje dobivaju dodatnih 10 bodova (žene, mlađi, invalidi, povratnici). Postotak od ukupnih sredstava koje su koristile žene je u 2017.g. 28,06%, a u 2018.g. 32,01%

- za poticajna sredstva u oblasti poljoprivrede, definiran je kriterij po kojem dodatnih 5% bodova dobivaju žene nositeljice poljoprivrednih gazdinstava i mlađe osobe do 40.g. starosti. Postotak od ukupnih sredstava koje su koristile žene kao nositeljice poljoprivrednog gazdinstva je u 2017.g. 24,6%, a u 2018.g. 25,4%

- za poticajna sredstva u oblasti razvoja turizma, definiran je podkriterij -broj zaposlenih (mladi, žene), koji je preduvjet za ostvarivanje dodatnih bodova. Postotak od ukupnog broja potpisanih ugovora od strane žena za poticajna sredstva iz Ministarstva je u 2017.g. 41,4%, a u 2018.g. 27,5%.

22. Kao zemlja donator, da li vaša zemlja prati procenat zvanične razvojne pomoći (ODA) koja je uložena u promovisanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena (rodno odgovorno budžetiranje)?

DA/ NE

Nije primjenljivo

Ako je odgovor DA, molimo da date dodatne informacije o metodologiji, obimu praćenja, prošlim trendovima i trenutnom učešću investicija.

23. Da li vaša zemlja ima važeću nacionalnu strategiju ili akcioni plan za rodnu ravnopravnost?

DA/ NE

Ako je odgovor DA, navedite naziv plana i period koji pokriva, njegove prioritete, finansiranje i usklađivanje sa Agendom o održivom razvoju 2030, uključujući ciljeve iz SDG 5 (Ciljevi održivog razvoja5).

Kako bi se osigurala dosljedna implementacija ZoRS BiH 2006. godine usvojen je prvi GAP BiH za period 2006 -2011, kao prvi strateški dokument za uvođenje principa ravnopravnosti spolova u sve oblasti javnog i privatnog života . Drugi GAP BiH usvojen je 2013. godine za period 2013 -2017. Treća generacija GAP BIH za period 2018 -2022, usvojena u novembru 2018. godine i ovaj strateški dokument sadrži strateške ciljeve, koji definišu prioritetne oblasti djelovanja, te programe i mјere za ostvarivanje tih ciljeva.

Cilj GAP BiH je da usmjeri resorna ministarstva i druge institucije u radu na uključivanju principa ravnopravnosti spolova u skladu sa članom 24. ZoRS BiH, koji propisuje obaveze nadležnih institucija na svim nivoima vlasti u BiH. Na osnovu GAP BiH, institucije BIH donose godišnje operativne planove koji omogućavaju sistemsko i koordinirano djelovanje u procesu gender mainstreaming-a u institucijama.

U januaru 2016. godine Vijeće ministara BiH je donijelo Odluku o uspostavljanju Upravnog odbora za koordinaciju i praćenje provođenja GAP BiH⁷⁸ Upravni odbor, kojeg čine direktorice ARS BiH, GC FbiH i GC RS zadužen je za usvajanje smjernica za izradu godišnjih operativnih planova, odobravanje istih, kao i za izvještavanje o napretku u provedbi GAP BiH, prema Vijeću ministara BiH i Parlamentarnoj skupštini BiH.

Vlada FBiH je Rješenjem o imenovanju Koordinacionog odbora za praćenje provedbe GAP BiH u Federaciji BiH imenovala radno tijelo čiji su osnovni zadaci: izrada i usvajanje godišnjih operativnih planova i praćenje provedbe operativnih planova i sačinjavanje redovnih izvještaja.

Koordinacioni odbor Federacije BiH čine predstavnici/e 13 ministarstava i institucija Federacije BiH, a njime predsjedava direktorica GC FBiH. U razdoblju 2013-2017 održana su četiri pripremna sastanka za izradu godišnjih operativnih planova i pet radionica za jačanje kapaciteta članova i članica Koordinacionog odbora kako bi mogli preuzeti implementaciju aktivnosti definisanih u operativnim planovima.

Objedinjeni operativni plan ministarstava i institucija Federacije BiH za 2016. godinu zaključkom je usvojila Vlada FBiH u aprilu 2016. godine.

Finansijski mehanizam za implementaciju Gender akcionog plana - FIGAP je Program za finansiranje provedbe GAP BiH koji je, sa produžecima, implementiran u periodu od 2010. do 2016. godine. Nastao je kao rezultat jasno izražene potrebe institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova u BiH da izgrade, kako vlastite, tako i kapacitete institucija na svim nivoima i nevladinih organizacija za provođenje GAP BiH i rodno odgovornih politika.

Tri međunarodna donatora (švedska SIDA, austrijska ADA i švicarski SDC) su za FIGAP program dodijelili finansijska sredstva u ukupnom iznosu od BAM 5,5 miliona. Sredstva su

⁷⁸ V. broj: 929/2015 od 16. 07. 2015. Godine, „Službeni glasnik BiH“, broj 40/16

korištena u skladu sa Sporazumom o zajedničkom finansiranju FIGAP Programa i FIGAP programskim dokumentom. Sporazum o zajedničkom finansiranju je izrađen u skladu sa načelima Pariške deklaracije o efektivnosti međunarodne pomoći.

FIGAP program bio je usmjeren na postizanje četiri očekivana rezultata:

- 1)Ojačani materijalni i ljudski resursi gender institucionalnih mehanizama potrebni za provođenje mandata i zakonskih nadležnosti;
- 2)Institucije vlasti su ojačane za provedbu aktivnosti prioritetnih oblasti GAP-a u okviru svojih nadležnosti (dodjela sredstava nadležnim institucijama);
- 3)Osnaženo partnerstvo između vaninstitucionalnih i institucionalnih partnera za provedbu standarda za ravnopravnost spolova, sa fokusom na krajnje korisnike (dodjela grantova nevladinim organizacijama);
- 4)Unaprijedeni mehanizmi za praćenje napretka u postizanju ravnopravnosti spolova u BiH prema međunarodnim i domaćim obavezama.

Iz sredstava FIGAP Programa podržano je preko 60 projekata koje implementiraju institucija i oko 80 projekta NVO-a na cijeloj teritoriji BiH. Neovisna završna evaluacija je potvrdila da su ovi projekti imali presudnu ulogu u sistemskom uvođenju principa ravnopravnosti spolova u djelokrug rada nadležnih institucija, te jačanje saradnje između NVO-a i institucija u provođenju zajedničkih aktivnosti na promoviranju ravnopravnosti spolova i osnaživanju žena, posebno u lokalnim zajednicama. FIGAP je inovativan mehanizam finasiranja, u kojem su institucije preuzele punu odgovornost za rukovođenje i administriranje fonda. Budući da je Završni izvještaj o evaluaciji FIGAP programa ukazao na njegovu učinkovitost i efikasnost utrošenih sredstava, pojedini donatori izazili su spremnost za nastavak podrške. U 2018. godini potpisana

Potpisana je i posebni sporazum između Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, kojeg zastupa MLJPRI, i Švedske, koju zastupa švedska Međunarodna razvojna agencija za saradnju, nazvan Program FIGAP II. (2018. – 2021.), u svrhu podrške provedbi GAP BiH 2018-2022. Cilj Programa je da javne odluke (politike, budžeti i pružanje usluga) unaprijede društveno – ekonomske uslove i jednake mogućnosti za muškarce i žene, djevojčice i dječake, u skladu s Prijedlogom programa finansijskog mehanizma za provođenje GAP BiH. Program provode ARS BiH, MLJPI, GC FbiH i GC RS.

Ako je odgovor DA, da li je nacionalni akcioni plan koštao i da li je dovoljno sredstava namijenjeno njegovom ostvarivanju u tekućem budžetu?

Pitanje relevantno za državni nivo- ARS BiH pri MLJPRI

24. Da li vaša zemlja ima akcioni plan i vremenski rok za sprovođenje preporuka Komiteta za ukidanje svih oblika eliminaciju diskriminacije žena (ako je država članica), ili preporuke Univerzalnog periodičnog pregleda ili drugih mehanizama za ljudska prava Ujedinjenih nacija koji rješavaju rodne nejednakosti/diskriminacije žena?

DA/ NE

Ako je odgovor DA, molimo Vas da navedete neke od najvažnijih akcionalih planova i vremenskih rokova za implementaciju.

Pitanje relevantno za državni nivo- ARS BiH pri MLJPRI

25. Da li u vašoj zemlji postoji nacionalna institucija za ljudska prava?

DA/ NE

Ako je odgovor DA, da li postoji poseban mandat za fokus na rodnu ravnopravnost ili diskriminaciju zasnovanu na polu/rodu?

Institucija ombudsmena za ljudska prava je nezavisna institucija koja se bavi zaštitom prava fizičkih i pravnih lica, a u skladu sa Ustavom BiH i međunarodnim sporazumima koji se nalaze u dodatku Ustava. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH razmatra predmete koji se odnose na slabo funkcioniranje ili na povredu ljudskih prava počinjenu od strane bilo kojeg organa Bosne i Hercegovine, njenih Entiteta i Brčko Distrikta. Predmeti se formiraju na osnovu

pojedinačnih žalbi pravnih ili fizičkih lica ili ex officio. Odjel za eliminaciju svih oblika diskriminacije institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine prima žalbe i ex officio pokreće istrage u slučajevima kada utvrdi kršenje i probleme u ostvarivanju prava proisteklih iz Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Međunarodne konvencije o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije, UN CEDAW, Okvirne Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, a posebno u slučajevima kada utvrdi bilo kakav oblik diskriminacije zasnovan na rasi, boji, spolu, jeziku, političkom ili kakvom drugom mišljenju, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, imovinskom stanju;

Ako je odgovor DA, navedite do tri primjera kako je nacionalna institucija za ljudska prava promovisala rodnu ravnopravnost. (Maksimalno 2 stranice)

Pitanje relevantno za državni nivo.

Mirna i inkluzivna društva

Ključne oblasti zabrinutosti:

- E. Žene i oružani sukob*
- I. Ljudska prava žena*
- L. Djevojčica*

26. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina za izgradnju i održavanje mira, promovisanje miroljubivih i inkluzivnih društava za održivi razvoj i sprovođenje agende - žene, mir i bezbjednosti?

- **Usvojen i / ili implementiran Nacionalni akcioni plan za žene, mir i bezbjednost**
- **Integrисane obaveze žena, mira i bezbjednosti u ključne nacionalne i međuministarske politike, planiranje i monitoring okvira**
- **Upotrijebljene komunikacione strategije, uključujući društvene medije, kako bi se povećala svijest o agendi –žene, mir i bezbjednost**
- **Povećana budžetska izdvajanja za sprovođenje agende - žene, mir i bezbjednost**
- Preduzeti koraci za smanjenje prekomjernih vojnih troškova i / ili kontrolu dostupnosti naoružanja
- Preusmjerena sredstva od vojne potrošnje na socijalni i ekonomski razvoj, uključujući rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena
- Podržana inkluzivna i rodno osjetljiva analiza sukoba, mehanizmi ranog upozoravanja i prevencije
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjera, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Usvojen i / ili implementiran Nacionalni akcioni plan za žene, mir i bezbjednost

Vijeće ministara BiH je na 104. sjednici, održanoj 08.07.2014. godine donijelo Odluku o usvajanju drugog Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za period 2014–2017. godine (AP UNSCR 1325)⁷⁹.

Akcioni plan je izrađen u punoj saradnji nadležnih institucija predstavljenih u Koordinacionom odboru za nadzor nad provođenjem AP UNSCR 1325, te uz konsultacije sa nevladinim organizacijama. Vlada Federacije BiH imenovala je predstavnike/ce u rad ovog tijela, a to su GC FBiH i Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova, te zadužila direktoricu GC FBiH za koordinaciju procesa AP na nivou institucija Federacije BiH. Isti sadrži tri strateška cilja i 8 srednjoročnih ciljeva. Za svaki srednjoročni cilj definisani su očekivani rezultati i aktivnosti koje je potrebno realizovati da bi se postigli očekivani rezultati.

Učešće žena u policijskim snagama Federalne uprave policije (FUP) pokazuje procenat učešće žena od 7,8% te se isti ne mijenja još od 2010. godine. Zastupljenost žena 10 kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova od 7,3% nešto je povećana (za oko 1%) u odnosu na 2013.godinu.

Na Policijskoj akademiji FMUP-a obučavaju se kandidatkinje koje su se prijavile na oglase kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova. Tako je u 2015. godini osnovnu policijsku obuku za čin „mladi inspektor“ završilo 5 polaznica, a u 2016. godini ovu vrstu obuke je završilo 8 polaznica. Osnovnu policijsku obuku za čin „policajac“ u 2015. godini je završilo 35 polaznica, a u 2016. godini ovu vrstu obuke su završile 24 polaznice.

Navedeni podaci pokazuju neznatano povećanje učešća žena u policijskim snagama na svim nivoima u BiH koje, u izvještajnom periodu, iznosi u prosjeku oko 1,25%. Žene su, također, podzastupljene na najvišim rukovodećim pozicijama sa višim činovima (oko 1,2%). Razlog tome je nemogućnost kontinuiranog stručnog usavršavanja žena, kao i sam proces sticanja neposredno višeg čina, koji zahtijeva tačno određeno vrijeme provedeno u prethodnom činu, te dostavljanje ocjene u posljednje tri godine, što za posljedicu može imati otežano napredovanje zbog korištenja porodiljskog odsustva. Ovi podaci pokazuju, ne samo nedovoljnu zastupljenost žena u policiji, nego upozoravaju na činjenicu da će samo mali broj policijskih službenica u dogledno vrijeme imati uslove za napredovanje u viši čin. Imajući u vidu da se manji broj žena nalazi na početnim i srednjim pozicijama, odnosno činovima, teško je očekivati za kratko vrijeme realno povećanje broja žena na rukovodećim pozicijama i višim činovima.

GC FBiH je tokom 2016. godine dostavila FMUP mišljenje o usklađenosti Prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o policijskim službenicima FBiH sa ZoRS BiH. Predložene su izmjene i dopune kako bi se pri postupku ocjenjivanja rada policijskih službenika/ca i postupku napredovanja spriječila mogućnost otežanog napredovanja zbog korištenja porodiljskog/roditeljskog odsustva, te na taj način spriječila indirektna diskriminacija na osnovu spola. Ovaj zakon još uvijek nije usvojen.

Budući da je jačanje kapaciteta žena od ključne važnosti za povećanje njihove zastupljenosti, pogotovo u oblastima u kojima dominiraju muškarci, kao što je sigurnost, pojedine institucije su, u većoj ili manjoj mjeri, nastojale osigurati uslove za stručno usavršavanje žena. Žene su učestvovali u različitim obukama i kursevima, ali je i dalje omjer muškaraca na stručno - specijalističkim obukama namijenjenim profesionalnom usavršavanju u policijskim i vojnim snagama, mnogo veći. Podaci Federalnog MUP-u pokazuju da je taj procenat iznosi oko 6%.

Ovim planim predviđeno je i umrežavanje žena u sektoru sigurnosti na nivou Federacije BiH koje će doprinijeti lakšem, zajedničkom djelovanju u promociji rodne ravnopravnosti i zaštiti prava žena u nadležnim institucijama i agencijama. Takva mreža postoji u okviru policijskih struktura pod nazivom „Mreža žena policajaca BiH/FBiH“ koja uključuje predstavnice svih policijskih agencija u BiH, FMUP-a, FUP-a i kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova. Ove mreže organiziraju žene u policijskim snagama i osiguravaju platformu za osnaživanje i uzajamnu podršku. One provode projekte i aktivnosti usmjerene na promovisanje i primjenu načela rodne ravnopravnosti pri prijemu žena u policiju, kao i na pitanja obrazovanja, obuka, razvoja karijere i promocije rezultata pripadnica mreža.

Udruženje „Mreža žena policajaca BiH/FBiH“ je iniciralo ili bilo uključeno u različite aktivnosti i projekte. Npr. u okviru projekta „Primjena propisa iz oblasti nasilja u porodici“ u saradnji sa Gender centrom FBiH i uz podršku OSCE-a, Mreža je provela edukaciju policijskih službenika o korištenju baze podataka o slučajevima nasilja u porodici na Policijskoj akademiji FMUP-a.

⁷⁹ „Službeni glasnik BiH“ broj 89/14 od 17.11. 2014. godine

Nakon toga je još 350 policijskih službenika/ca i socijalnih radnika/ca obučeno za korištenje baze. Nadalje, mreža kontinuirano provodi zagovaračke aktivnosti; npr. lobiranje za upućivanje policijskih službenica i službenika MUP-a Tuzlanskog kantona u mirovne misije UN-a. Međutim, i dalje ostaje problem nedovoljnih finansijskih sredstava za rad Mreže.

Iz sredstava FIGAP programa podržani je projektimreža žena policajaca „Ravnopravnost u sigurnosti – Budi policajka“, Mreže žena policajaca BiH/FBiH, Sarajevo;

Tokom provedbe AP UNSCR 1325, GC FBiH nadležne institucije, nevladine i međunarodne organizacije promovirale su teme vezane za UNSCR 1325 „Žene, mir i sigurnost“ ili kroz ciljane promotivne aktivnosti, događaje i materijale, ili kroz uključivanje ovih tema u druge promotivne akcije. Kampanje su bile fokusirane na afirmaciju i promociju sudjelovanja žena u policiji, vojsci i mirovnim misijama, te uloge i uticaja žena u političkom i javnom odlučivanju, pogotovo u kontekstu opštih i lokalnih izbora koji su održani u izvještajnom periodu. Među najvažnijim promotivnim aktivnostima su:

- U realizaciji promotivnih aktivnosti i događaja važno je istaći aktivno učešće i podršku ministra F MUP poslova te opredijeljenost rukovodećeg kadra za promoviranje važnosti učešća u sektoru sigurnosti, uključujući i učešće u donošenju odluka.
- Kontinuirana promocija i značaj UNSCR 1325 „Žene, mir i sigurnost“ npr. tokom redovnog godišnjeg obilježavanja Sedmice ravnopravnosti spolova i drugih promotivnih aktivnosti i događaja. U izvještajnom periodu važno je istaći aktivnosti i kampanje koje su prethodile Opštlim i Lokalnim izborima.
- NVO-e su, također, provodile promotivne aktivnosti, posebno u lokalnim zajednicama. U određenim slučajevima bilo je moguće procijeniti njihov konkretan učinak na ciljanu populaciju. Promotivno-edukativne aktivnosti koje je U.G. Vive Žene, realizovalo na području opština Bratunac i Tuzla, bile su usmjerene na stvaranje preduslova koji doprinose unaprjeđenju sigurnosti žena i djevojčica u lokalnim zajednicama. Žene su se povezale, udružile, razmijenile znanja i iskustva, stekle bolje razumijevanje o načinima aktivnog učešća u lokalnoj samoupravi, te dobile jasniju sliku o tome kako i na koji način koristiti resurse lokalne zajednice.

Povećana budžetska izdvajanja za sprovođenje agende - žene, mir i bezbjednost

Nedostatak sredstava iz redovnih budžeta nadležnih institucija predstavlja izazov za provedbu AP UNSCR 1325. Pored sredstava FIGAP programa namijenjenih za podršku implementaciji AP, važno je naglasiti i spremnost međunarodnih organizacija, kao što su UN agencije, OSCE i dr. da podrže određene aktivnosti u skladu sa iskazanim potrebama institucija.

Iako je napredak evidentan, uz brojne primjere dobrih praksi, izazovi u provedbi AP UNSCR 1325 u BiH i dalje postoje. Već pomenuti nedostatak finansijskih i ljudskih resursa predstavlja prepreku za kontinuiranu primjenu principa ravnopravnosti spolova u nadležnim institucijama. I dalje je neujednačen nivo opredijeljenosti, razumijevanja i provedbe principa rodne ravnopravnosti unutar nadležnih institucija. To u velikoj mjeri zavisi od podrške rukovodstva, ali i nivoa doprinosu i te kontakt osoba za rodna pitanja.

27. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina da poveća liderstvo, zastupljenost i učešće žena u prevenciji sukoba, rješavanju, izgradnji mira, humanitarnim akcijama i odgovorima na krizu, na nivou odlučivanja u situacijama oružanih i drugih sukoba, i u krhkim ili kriznim postavkama?

- **Promovisano je i podržano značajno učešće žena u mirovnim procesima i implementaciji mirovnih sporazuma**
- **Promovisano je ravnopravno učešće žena u aktivnostima humanitarnog i kriznog odziva na svim nivoima, posebno na nivou odlučivanja**
- Integrirana je rodna perspektiva u sprečavanju i rješavanju naoružanih ili drugih konflikata
- **Integrirana je rodna perspektiva u humanitarnoj akciji i odgovoru na krizu**
- Zaštićeni su prostori civilnog društva i branitelji ljudskih prava žena

- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjera, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i devojaka, kao što su one navedene u pitanju 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Promovisano je ravnopravno učešće žena u aktivnostima humanitarnog i krznog odziva na svim nivoima, posebno na nivou odlučivanja

Provodenjem sveobuhvatnih strateških mjera AP UNSCR 1325 kreirano je povoljnije okruženja za povećanje učešća žena u vojnim i policijskim snagama, iako je to povećanje i dalje najuočljivije na nižim pozicijama i činovima.

U Federalnoj upravi policije (FUP) procenat učešće žena od 7,8% se ne mijenja još od 2010. godine. Zastupljenost žena u 10 kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova od 7,3% nešto je povećana (za oko 1%) u odnosu na 2013.godinu.

Žene su, također, podzastupljene na najvišim rukovodećim pozicijama sa višim činovima (oko 1,2%). Posljednjih godina je često naglašavano da je korištenje porodiljskog odsustva razlog za otežano napredovanje u policijskoj karijeri. Naime, kriteriji za sticanje neposredno višeg čina, koji se formalno ne razlikuju za žene i muškarce, zahtijevaju tačno određeno vrijeme provedeno u prethodnom činu, te dostavljanje ocjene u posljednje tri godine. Ukoliko je policijska službenica jednu godinu provela na porodiljskom odsustvu nije u mogućnosti dostaviti tražene ocjene, niti se prijaviti na konkurs. Nacrtom Zakona o policijskim službenicima FBiH, čl. 5 regulirana je spolna zastupljenost i čl. 87. kriteriji i uvjeti za unapređenje, što će znatno unaprijediti trenutno stanje, međutim zakon je još uvijek u parlementarnoj proceduri.

28. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina kako bi poboljšala sudsku i ne-sudsku odgovornost za kršenja međunarodnog humanitarnog prava i kršenja ljudskih prava žena i djevojaka u situacijama oružanih i drugih sukoba ili humanitarnih akcija i krznog odgovora?

- **Realizovana je zakonska i politička reforma za obeštećenje i sprečavanje kršenje prava žena i djevojaka**
- **Osnaženi su institucionalni kapaciteti, uključujući pravosudni sistem i mehanizme tranzicijske pravde, gdje je primjenljivo, tokom sukoba i odgovora na krizu**
- **Osnaženi su kapaciteti institucija sektora bezbjednosti o ljudskim pravima i sprečavanja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja i seksualne eksploracije i zlostavljanja**
- Povećan je pristup uslugama prevencije i zaštita od nasilja za žene pogodjene konfliktima, izbjeglicama ili raseljenim licima
- Preduzete su mjere za borbu protiv ilegalne trgovine oružjem
- Preduzete su mjere za borbu protiv proizvodnje, upotrebe i prometa nedozvoljenih droga
- **Preduzete su mjere za borbu protiv trgovine ženama i djecom**
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mjera, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i devojaka, kao što su one navedene u pitanju 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Realizovana je zakonska i politička reforma za obeštećenje i sprečavanje kršenje prava žena i djevojaka

U izvještajnom periodu doneseni su: Zakon o dopuni Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine⁸⁰, Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine⁸¹ i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom⁸². Zakonom o dopuni Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine iz 2014. godine, u članu 163., pod nazivom „Izazivanje narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“, dodan je novi stav (5) koji glasi: „Ko kazneno djelo iz stava (1) ovoga članka učini javnim poricanjem ili opravdavanjem genocida, zločina protiv čovječnosti ili počinjenih ratnih zločina utvrđenih pravomoćnom odlukom Međunarodnog suda pravde, Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju ili domaćeg suda kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.“

Izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine iz 2016. godine propisana je definicija kaznenog djela iz mržnje, kao svakog kaznenog djela učinjenog zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjerskog uvjerenja, nacionalnog ili etničkog podrijetla, jezika, invaliditeta, spola, seksualne orientacije ili rodnog identiteta druge osobe. Propisano je da će se takvo postupanje uzeti kao otežavajuća okolnost, ako ovim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje za kvalificirani oblik kaznenog djela učinjenog iz mržnje.

Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom iz 2016. godine, radi utvrđivanja statusa civilnih žrtava rata predviđeno je formiranje posebne komisije kao neovisnog stručnog tijela koje će davati stručno mišljenje je li podnositelj zahtjeva žrtva seksualnog zlostavljanja i silovanja.

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom Federacije BiH⁸³ priznaje status posebne kategorije civilne žrtve rata žrtvama silovanja i seksualnog zlostavljanja. U skladu sa ovim zakonom civilne žrtve rata, žrtve silovanja i seksualnog zlostavljanja ostvaruju pravo na mjesечно osobno novčano primanje u jedinstvenom novčanom iznosu od 586,15 KM od 1.10.2006 godine i u tom pogledu nema diskriminacije po teritorijalnoj, nacionalnoj, spolnoj ili dobroj osnovi na području Federacije BiH.⁸⁴

Mjesečno lično novčano primanje iznosi 70% mjesечnog iznosa lične invalidnine ratnog vojnog invalida prve grupe, odnosno, jednak je iznosu koji pripada civilnoj žrtvi rata prve grupe. Za ostvarivanje ovog prava nije potrebno da se provodi sudski postupak ili da postoji presuda, već se ostvarivanje prava dokazuje činjenicom da se ratno silovanje dogodilo. Finansiranje odšteta je participativno, tako da Federacija BiH obezbjeđuje 70%, a kantoni 30% potrebnih sredstava, čime je osigurana redovna i jednakata zaštita i podrška žrtvama u svim dijelovima Federacije BiH.

Kantoni mogu utvrditi i druga prava i proširiti opseg prava utvrđenih ovim zakonom, sukladno svojim mogućnostima i potrebama civilnih žrtava rata.

Prema podacima Federalnog ministarstva rada i socijalne politike broj korisnika mjesecnog ličnog novčanog primanja za preživjele seksualnog zlostavljanja i silovanja u ratu, posmatrano po spolu za razdoblje 2014.-2018., bio je sljedeći: 2014. godina M-105/Ž-700, 2015.godina M-107/Ž-739, 2016. godina M-112/Ž-772; 2017. godina M-115/Ž-781 i 2018. godina M-117/Ž-800.⁸⁵

Ipak treba napomenuti da najveći broj žrtava još nije spremna zatražiti korištenje ovog prava niti drugu vrstu pomoći, zbog moguće stigmatizacije u još uvijek tradicionalnoj sredini. Osim toga veliki broj žrtava je napustio Bosnu i Hercegovinu, a postojećim zakonom je onemogućeno korištenje ovog prava napuštanjem BiH duže od tri mjeseca.⁸⁶

UN agencije u BiH su u 2014. godini izradile Zajednički program pod nazivom „Traženje zaštite, podrške i pravde za preživjele žrtve seksualnog nasilja tokom sukoba u BiH“. Cilj ovog programa je na sveobuhvatan način odgovoriti na nerješene probleme s kojim se suočavaju preživjeli, kroz aktivnosti koje obuhvataju istraživanje i analizu potreba i postojećih kapaciteta, proširenje i poboljšanje kvalitete usluga u sektorima zdravstva, psihosocijalne podrške, pristupa pravdi i ekonomskom osnaživanju, smanjenje stigme i senzibiliziranje osoba koje su u kontaktu sa preživjelima. Kada je riječ o osnaživanju institucionalnih kapaciteta Federalno ministarstvo zdravstva je u suradnji s UNFPA (Ured u Sarajevu) 2015. godine izradilo Resursni paket za potporu žrtvama

⁸⁰ „Službene novine Federacije BiH“, br. 76/14

⁸¹ „Službene novine Federacije BiH“, br. 46/16

⁸² „Službene novine Federacije BiH“, br. 45/16

⁸³ „Službene novine Federacije BiH“, broj: 36/99, 54/04, 39/06, 14/09 i 45/16

⁸⁴ Podaci Federalnog ministarstva rada i socijalne politike dostavljeni u 2015. godini u svrhu sastanka s eksperticom za izradu Globalne studije o implementaciji Rezolucije 1325

⁸⁵ Odgovor Federalnog ministarstva rada i socijalne politike na dio Upitnika UN CSW za 2018. godinu

⁸⁶ Podaci Federalnog ministarstva rada i socijalne politike dostavljeni u 2015. godini u svrhu sastanka s eksperticom za izradu Globalne studije o implementaciji Rezolucije 1325

rodno utemeljenog nasilja u zdravstvenom sektoru u Federaciji BiH. Resursni paket uključuje i postupanje sa žrtvama koje su preživjele seksualno zlostavljanje i silovanje tijekom rata. Dokument je usklađen s Resursnim paketom koji su razvili UNFPA i organizacija WAVE, koji je usmjeren samo na sektor zdravstva. Resursni paket razvijen za Federaciju BiH služi i kao temelj za dodatne edukacije zdravstvenih profesionalaca u vezi s rodno utemeljenim nasiljem.

Povodom 19. juna, Međunarodnog dana borbe protiv seksualnog nasilja u ratu, donesena je Deklaracija Međureligijskog vijeća o suzbijanju stigmatizacije osoba koje su preživjele seksualno nasilje u ratu u BiH, koju su potpisali predstavnici svih vjerskih zajednica u BiH, te na taj način iskazali svoju opredijeljenost i posvećenost ovim pitanjima, pozivajući sve građane, lokalne zajednice i javne ustanove da ne diskriminiraju, ne odbacuju, ne sputavaju niti stigmatiziraju osobe koje su preživjele seksualno nasilje u ratu.

Nevladine organizacije u BiH kao što su „Vive Žene“ Tuzla, „Medica“ Zenica i druge nevladine organizacije pružaju psihološku i pravnu podršku žrtvama ratnog silovanja, seksualnog zlostavljanja i torture. Program podrške obuhvata psihoterapijski tretman, socijalno - pravno savjetovanje, te davanje nalaza i mišljenja za ostvarivanje prava na status civilne žrtve rata. „Fondacija lokalne demokratije“ pruža pravnu pomoć žrtvama i svjedocima prije, tokom i nakon suđenja kao i prilikom regulisanja statusnih pitanja. Psihološka podrška postoji i u okviru Centara za mentalno zdravlje (CMZ), ali kapaciteti CMZ-a su nedovoljni i dostupnost njihovih usluga je ograničena na veće gradove. Izvještaji NVO-a potvrđuju da su potrebe na terenu znatno veće i složenije, ali da postoji niz prepreka za pružanje adekvatne pomoći i podrške.

Osnaženi su kapaciteti institucija sektora bezbjednosti o ljudskim pravima i sprečavanja seksualnog i rodno zasnovanog nasilja i seksualne eksploracije i zlostavljanja

Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina iz decembra 2008. godine otvorila je svake godine obaveznu edukaciju sudaca i tužitelja u Federaciji Bosne i Hercegovine o nizu pitanja, uključujući i pitanje obuke u postupanju u predmetima zločina seksualnog zlostavljanja i silovanja u ratu.

Centar za edukaciju sudaca i tužitelja Federacije Bosne i Hercegovine provodi rodno osjetljive obuke za sudije i tužitelje o postupanju u predmetima ratnih zločina silovanja i seksualnog zlostavljanja, koje se rade u saradnji sa OSCE Misijom u Bosni i Hercegovini, u okviru projekta „Sveobuhvatno jačanje kapaciteta za učinkovito procesuiranje predmeta ratnih zločina u Bosni i Hercegovini“, projekta rada na predmetima ratnih zločina, gdje je ugrađen i edukativni materijal, priručnik o temi „Ratno seksualno nasilje“. Od 2014. godine Centar za edukaciju sudaca i tužitelja Federacije Bosne i Hercegovine ima kontinuirano zastupljenu navedenu temu gdje se obrađuje „Uvod za seksualno nasilje“ (mijenjanje stavova; razmjeri u BiH; najvažniji izazovi; potreba za multidisciplinskim pristupom), „Međunarodno pravo: pravni instrumenti, sudska praksa i dostignuća – optužnice za zločin protiv čovječnosti, ratni zločin, genocid, definicija silovanja, seksualno nasilje, pristanak i prisila i kako primijeniti na slučajevе u BiH“, „BiH zakon i procedure“, „Psihosocijalni aspekti: prvi dio (žrtva i zakon, sigurnost tijela, utjecaj traume, žrtve i počinitelj)“, „Definiranje zločina prema zakonima BiH i međunarodnom pravu (Definiranje ratnog zločina silovanja, Pitanja silovanja i prisila, Primjena sudske prakse iz BiH i MKSJ-a)“, „Vježba: psihosocijalni – pamćenje“, „Mjere zaštite svjedoka i potpora svjedoku“, „Psihosocijalni dio II: Evolutivne reakcije, Neurobiologija traume, Trauma i pamćenje, Sekundarna viktimizacija, Stopa opadanja predmeta s elementima seksualnog napada“, „Praksa i procedure: Savjeti iz najbolje prakse“, „Vježba: Primjena specijalnih pravila“, „Vježba: Provodenje istrage kad je traumatizacija identificirana“.⁸⁷

Centar za edukaciju sudaca i tužitelja u Federaciji Bosne i Hercegovine priprema realizaciju Programa početne obuke i programa stručnog usavršavanja sudaca i tužitelja, u prethodnim godinama prati i realizira aktivnosti vezane uz zaštitu svjedoka u cilju sagledavanja procesnog položaja oštećenih kroz fazu istrage, postupka optuživanja, glavnog pretresa i prava na žalbu. Posebice je važno pitanje zaštite oštećenog od sekundarne viktimizacije žrtve kaznenog djela, te osiguranje naknade štete iz državnih fondova ukoliko to nije moguće od učinitelja kaznenog djela⁸⁸. U Federaciji BiH odjeli za podršku svjedocima⁸⁹ uspostavljeni su kroz memorandume o razumijevanju u okviru realizacije projekta UNDP-a, Visokog sudskeg i tužiteljskog vijeća BiH, Federalnog

⁸⁷Podaci Centra za edukaciju sudaca i tužitelja Federacije Bosne i Hercegovine dostavljeni u 2017. godini u svrhu pripreme Šestog periodičnog izvješća po UN Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) u 2017. godini

⁸⁸Podaci Centra za edukaciju sudaca i tužitelja Federacije Bosne i Hercegovine dostavljeni u 2017. godini u svrhu pripreme Šestog periodičnog izvješća po UN Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)

⁸⁹ Odjeli za podršku svjedocima uspostavljeni su u sljedećim institucijama: Sud Bosne i Hercegovine, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Kantonalni sud u Sarajevu (uključuje i Općinski sud), Kantonalno tužilaštvo u Sarajevu, Kantonalni sud u Novom

ministarstva pravde, kantonalnih sudova i kantonalnih tužiteljstava, te kantonalnih ministarstava pravosuđa i uprave, vlada kantona i drugih. Cilj ovoga projekta je uspostava sistema podrške žrtvama i svjedocima kroz realizaciju konkretnih preporuka iz Izvještaja "Procjena stanja i potreba kantonalnih tužiteljstava i sudova na polju podrške i zaštite svjedoka/žrtava u predmetima ratnih zločina u BiH".⁹⁰ U odjelima za podršku svjedocima zaposleni su stručni saradnici za podršku svjedocima – psiholozi koji pružaju psihosocijalnu, informativnu i organizacijsku podršku i pomoć svjedocima prije, tijekom i nakon sudskih postupaka (uključujući žrtve ratnih zločina, nasilja u porodici i dr.).

U devet kantona u Federaciji BiH potpisani su protokoli o međusobnoj saradnji nadležnih ministarstava, institucija i nevladinih organizacija u pružanju podrške žrtvama svjedocima u slučajevima ratnih zločina, seksualnog nasilja i drugih oblika kaznenih dijela. Ovim je protokolima uspostavljena Mreža podrške žrtvama svjedocima u slučajevima ratnih zločina, seksualnog nasilja i drugih oblika krivičnih djela. Osnovni cilj stvaranja Mreže podrške je povezivanje subjekata koji rade na spomenutim pitanjima kao i upoznavanje svjedoka/žrtava s koracima i procedurama, da znaju gdje, kada i kome se obratiti i koju vrstu podrške mogu dobiti od potpisnika Protokola, kako bi se omogućilo da svjedocima/žrtvama bude pružena cijelovita, sveobuhvatna i učinkovita podrška, zbrinjavanje i jednak tretman (prije svjedočenja, tijekom i poslije svjedočenja).

Pravo na besplatnu pravnu pomoć moguće je ostvariti u skladu sa kantonalnim zakonima o besplatnoj pravnoj pomoći. U devet kantona u Federaciji BiH su osnovani kantonalni zavodi za besplatnu pravnu pomoć koji pružaju pravne savjete, sačinjavaju podneske, zastupaju pred sudom i upravnim organizacijama, i dr.

Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH⁹¹ propisuje mogućnost obeštećenja žrtve u okviru krivičnog postupka na temelju podnošenja imovinskopopravnog zahtjeva. Ukoliko sud u okviru postupka ne odluči po zahtjevu žrtve, oštećeni se upućuje na pokretanje parničnog postupka, a visinu naknade štete utvrđuje sud u svakom konkretnom slučaju u skladu sa odredbama Zakona o obligacionim odnosima⁹². Međutim, u najvećem broju slučajeva žrtve se upućuju da svoje imovinskopopravne zahtjeve ostvaruju u parničnom postupku, što predstavlja dodatno opterećenje za same žrtve.

Preduzete su mjere za borbu protiv trgovine ženama i djecom

BiH je i dalje polazišna, odredišna i tranzitna zemlja za žene, djecu i muškarce žrtve trgovine osobama. Ono što pogoduje izvršenju krivičnih djela koja se odnose na trgovinu ljudima je loša ekonomsko - socijalna situacija. Osnovni instrumenti za borbu protiv trgovine ljudima, kada je riječ o njenom suzbijanju putem kažnjavanja učinitelja, je Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine⁹³(u daljem tekstu: KZ FBiH). Ovaj zakon propisuje krivično djelo trgovine ljudima.

Izmjenama i dopunama krivičnog zakona u potpunosti se ispunjavaju međunarodne obaveze BiH, te se riješio problem sukoba nadležnosti, na način da Tužilaštvo BiH i Sud BiH zadržavaju nadležnost samo u slučajevima gdje se trgovina ljudima vrši u međunarodnom prometu. Svi ostali slučajevi se procesuiraju na entitetskom i nivou Distrikta Brčko.

Također, u domaći pravni okvir za suprotstavljanje trgovini ljudima ulaze i posebni zakoni posvećeni oduzimanju imovinske koristi pribavljeni krivičnim djelom. U Federaciji Bosne i Hercegovine to je Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom⁹⁴.

U FBiH je donesen i poseban Zakon o suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala u Federaciji Bosne i Hercegovine⁹⁵. Zakonom je uređeno osnivanje Posebnog odjela Federalnog tužiteljstva i Posebnog odjela Vrhovnog suda FBiH, koji je, između ostalog, nadležan za krivičnadjela Udrživanje radi činjenja krivičnih djela iz člana 340. KZ FBiH i Organizirani kriminal iz člana 342. KZ FBiH, uključujući time sva krivična djela koja je učinila grupa za organizirani kriminal. Zakon je značajan ne samo zbog odredaba o stvarnoj i mjesnoj nadležnosti za pojedina krivična djela iz KZ FBiH nego i zbog toga što sadrži neke procesne odredbe koje mogu biti značajne za procesuiranje krivičnog djela Organizirani kriminal u vezi sa krivičnim djelom trgovine ljudima.

Travniku, Kantonalno tužilaštvo SBK, Kantonalni sud u Bihaću, Kantonalno tužilaštvo u Bihaću, Kantonalno tužilaštvo HNK, Mostar (uključuje i Sud), Kantonalni sud u Zenici, Kantonalno tužilaštvo ZDK, Kantonalno tužilaštvo Tuzlanskog kantona.

⁹⁰ Podaci kantonalnih ministarstava pravde i kantonalnih sudova dostavljeni u 2015. godini u svrhu pripreme Informacije o poduzetim mjerama za provođenje Preporuka sadržanih u Zaključnim zapažanjima UN CEDAW Komiteta na Kombinirani četvrti i peti periodični CEDAW izvještaj Bosne i Hercegovine

⁹¹ „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ broj: 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13 i 59/14

⁹² „Službeni list RBiH“ br. 2/92, 13/93 i 13/94 i „Službene novine Federacije BiH“ br. 29/03 i 42/11

⁹³ Službene novine FBiH, broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/17, 76/14, 46/16 i 75/17.

⁹⁴ 14 Službene novine FBiH, broj 71/14.

⁹⁵ 21 Službene novine FBiH, broj 59/14

29. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina radi eliminisanja diskriminacije i kršenja prava djeteta?

- **Preduzete su mjere za borbu protiv negativnih socijalnih normi i praksi i povećana je svijest o potrebama i potencijalima djevojčica**
- **Poboljšan je pristup djevojčica kvalitetnom obrazovanju, razvoju vještina i osposobljavanju**
- Riješeni su nedostaci zdravstvenih ishoda zbog neuhranjenosti, rane trudnoće (npr. anemije) i izloženosti HIV / AIDS-u i drugim polno prenosivim bolestima
- **Sprovedene su politike i programi za smanjenje i iskorjenjivanje ranih i prisilnih brakova djece**
- **Sprovedene su politike i programi za eliminaciju nasilja nad djevojkama, uključujući fizičko i seksualno nasilje i štetne prakse**
- Implementirane su politike i programi za iskorjenjavanje dječijeg rada i prekomjernog nivoa neplaćene njege i rada u kući koje je preduzela djevojčica
- Promovisana je svjesnost i učešće djevojaka u društvenom, ekonomskom i političkom životu
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preuzetih mjera, uključujući ciljeve i opseg preuzetih mjera, ciljne populacije, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju. 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Aktivnosti na promjenama negativnih normi i provodile su se kako direktno kroz ciljane medijske kampanje, tako i indirektno putem edukacija i radionica, te uključivanje predstavnika medija u rad Stručnog tima na federalnim nivou, ali i predstavnika lokalnih medija u rad kantonalnih koordinacionih tijela i općinskih multisektorskih timova. S ciljem razmjene iskustava, praćenja trendova i definiranja politika kontinuirano su organizirane konferencije, radionice i druge vrste edukacije koje ne spadaju u oficijelne programe obuka nadležnih institucija. U ovom segmentu, posebno veliki broj edukacija, uličnih akcija, radionica i drugih vidova rada s ciljem povećanja društvene svijesti provele su nevladine organizacije u okviru rada Sigurne mreže. Poseban segment od važnosti za promoviranje nenasilnih oblika ponašanja, kao i definiranja osnovnih standarda za medijsko izvještavanje na temu nasilja predstavljaju mediji. U periodu realizacije strategije posebno su bili važni koraci ka većem uključivanju medija u strateške aktivnosti, te provođenje istraživanja o medijskom izvještavanju, ali i tematske emisije na temu nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

U 2014. godini usvojen je Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku⁹⁶. Ovim zakonom utvrđuju se posebna pravila postupanja prema djeti koja su u sukobu sa zakonom, mlađim punoljetnim osobama i djeci koja su žrtve ili svjedoci prema kojima su dužni postupati sudovi, tužiteljstva, uključujući ovlaštene službene osobe, organe starateljstva, porodice, škole, institucije na svim nivoima društvene zajednice, kao i druge učesnike uključene u krivičnu proceduru na način kojim se bez diskriminacije unapređuje osjećaj dostojanstva i lične vrijednosti djeteta, uzima u obzir uzrast djeteta, najbolji interes djeteta, njegovo pravo na život, opstanak i razvoj, te omogućava da dijete u skladu sa uzrastom i zrelošću izrazi svoje mišljenje o svim pitanjima koja se na njega odnose, pri čemu sva zalaganja trebaju voditi rehabilitaciji i njegovom preuzimanju konstruktivne uloge u društvu.

---

⁹⁶ „Službene novine Federacije BiH“, broj 7/14

U 2014. godini je također usvojen i Zakon o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine⁹⁷, kojim je propisano da prije pokretanja postupka za razvod braka bračni partner ili oba bračna partnera koji imaju djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje, kao i za vrijeme trudnoće žene, su dužni podnijeti zahtjev za posredovanje fizičkom i pravnom licu ovlaštenom za posredovanje.

Također su urađene Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, dokument koji bi trebao pomoći u procesu ranog prepoznavanja, ali i prijavljivanja slučajeva nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini. One su svojevrstan priručnik za prosvjetne radnike u kojem su kroz hodograme opisani svi postupci u slučaju primjećenog nasilja nad djecom, vrste nasilja, kao i načini na koje prepoznati da je dijete zlostavljano u porodici, čime je uspostavljen strukovni standard za faze ranog prepoznavanja – otkrivanja, prijavljivanja, razjašnjavanja, procesuiranja, zbrinjavanja i evidentiranja slučajeva nasilja nad djecom.

Konzervacija životne sredine, zaštita i rehabilitacija

Kritične oblasti od interesa:

- I. Ljudska prava žena**
- K. Žene i životna sredina**
- L. Djevojčica**

30. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela u posljednjih pet godina da integriše rodne perspektive i interes u politike životne sredine?

- Podržano je učešće žena i liderstvo u upravljanju životnom sredinom i prirodnim resursima**
- Pojačani su dokazi i/ili je povećana svijest o opasnostima po životnu sredinu i zdravlje specifičnim za rodove (npr. potrošački proizvodi, tehnologije, industrijsko zagađenje)
- Povećan je pristup žena i kontrola nad zemljištem, vodom, energijom i drugim prirodnim resursima**
- Promovisano je obrazovanje žena i djevojaka u nauci, inženjeringu, tehnologiji i drugim disciplinama koje se odnose na prirodno okruženje
- Poboljšan je pristup žena infrastrukturi koja štedi vrijeme i radnu snagu (npr. pristup čistoj vodi i energiji) i poljoprivrednoj tehnologiji prilagođenoj klimi
- Preduzete su mјere za zaštitu i očuvanje znanja i prakse žena u autohtonim i lokalnim zajednicama vezanim za tradicionalne ljekove, tehnike biodiverziteta i konzervacije
- Preduzeti su koraci koji treba da osiguraju da žene imaju jednaku korist od pristojnih radnih mjesta u zelenoj ekonomiji**
- Oni su pratili i procijenili uticaj politike životne sredine i održive infrastrukturne projekte na žene i devojčice
- Ostalo

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mјera, uključujući ciljeve i obim preduzetih mјera, ciljnu populaciju, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, pružite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju 3. Kada je to relevantno i moguće, molimo da date informacije koje podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Jačanje učešće žena i liderstva u upravljanju životnom sredinom i prirodnim resursima

⁹⁷ „Službene novine Federacije BiH“, broj 31/14

U procesu evropskih integracija, redovno se analizira stanje zaštite okoliša s gender aspekta i daju preporuke za usklađivanje sa međunarodnim i domaćim standardima za ravnopravnost spolova, naročito kroz povezanost sa drugim sektorskim oblastima.

U ovakvim uslovima, sve je veći broj međunarodnih i domaćih nevladinih organizacija koje projektnim aktivnostima pokrivaju specifične segmete zaštite okoliša, posebno sa aspekta uključivanja žena i djevočica u procese od značaja za zaštitu okoliša, klimatske promjene, kao i mogućnosti unapređivanja kvaliteta života društvene zajednice u cijelosti.

Federalno ministarstvo okoliša i turizma je kroz različite programe koji su se odnosili na: razvoj sportsko rekreativnog i avanturističkog turizma, unapređenje izrade i plasmana turističkih suvenira, podršku turističkim agencijama, unapređenje turističke i ugostiteljske infrastrukture, stručnog usavršavanja zaposlenog osoblja turističko-ugostiteljskog sektora, u 2017. godini pružilo finansijsku podršku 60 žena ili 41, 4 % i 87 muškaraca ili 58%, a u 2018. godini za 11 žena ili 27, 5% i 29 muškaraca ili 72 %.⁹⁸

GC FBiH, proveo je aktivnosti koje su se odnosile usklađivanje pravnog i strateškog okvira sa standardima za ravnopravnost spolova, analizu novčanih transfera u različitim sektorskim oblastima, kao napr. poljoprivredu, šumarstvo, turizam i okoliš, radi uvođenja rodno odgovornog budžetiranja, a podržane su i projektne aktivnosti udrženja žena koje su se odnosile na podizanje svijesti o različitim aspektima zaštite okoliša, rizičnih ponašanja sa aspekta očuvanja okoliša, implikacija na ljudski faktor i reciklažu otpadnih materijala kroz FIGAP program.

Brojne međunarodne i regionalne organizacije pružile su finansijsku i tehničku podršku različitim nevladnim organizacijama za zaštitu okoliša, kroz koje je posvećena pažnja jačanju učešća žena i unapređivanju liderskih vještina kod žena u segmentu zaštite okoliša.

Povećan je pristup žena i kontrola nad zemljištem, vodom, energijom i drugim prirodnim resursima

U Federaciji BiH, 60% stanovništva je pokriveno javnim vodovodnim sistemima u kojima se voda kontinuirano kontrolišena zdravstvenu ispravnost, dok se ostatak stanovništva snabdijeva putem ruralnih sistema za koje se ne prati kvaliteta vode u skladu sa EU Direktivom o vodi za piće.

Na području Federacije Bosne i Hercegovine, javnozdravstvena kontrola vode za piće nije u potpunosti zadovoljavajuća. Budući da ne postoji jedinstven registar lokalnih vodovoda, onemogućen je potpuni uvid u sistem vodosnabdijevanja, a samim tim i donošenje mjera u cilju njegovog unapređenja. Lokalni vodovodi koji su pod kontrolom komunalnih preduzeća i zavoda za javno zdravstvo uglavnom imaju definisanu samo prvu zonu sanitarne zaštite u njima se vrši redovna kontrola i hlorisanje vode za piće. U većini individualnih lokalnih objekata vodosnabdijevanja (bunari, nekaptirani izvori, cisterne, čatrnje), voda za piće se ne kontroliše na zdravstvenu ispravnost, hloriranje se uglavnom ne vrši, a zone sanitarne zaštite nisu definisane.

Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva je, zbog implementacije EU Direktive o vodi za piće, pristupilo uspostavi Centralnog informacionog sistema koji će imati dio-vodovod i sanitacija i u kojem će, pored općinskih/ gradskih sistema biti uspostavljen registar svih ruralnih vodovodnih sistema kapaciteta 0,1 l/s.

U Federaciji BiH, još uvijek je izražen ekološki problem upravljanja otpadnim vodama, bez vidnog poboljšanja stanja. Najviše otpadnih voda potiče iz domaćinstava (76,3%), zatim iz industrije i građevinarstva (9,2%), poljoprivrede, lova i šumarstva (0,2%), te iz ostalih djelatnosti 14,4%, dok se ispuštaju najviše u vodotoke (96,0% neprečišćenih i 99,0% prečišćenih otpadnih voda) (FZS, 2017).

Otpad se prikuplja neselektivno, pa se često u ovom otpadu nalaze i pojedine kategorije industrijskog, medicinskog i drugih vrsta otpada. Neadekvatno zbrinjavanje otpada povećava rizik od zagađenja podzemnih voda koje se koriste za piće, jer se značajne količine čvrstog komunalnog otpada odlažu na nedozvoljenim mjestima (pored puteva, na seoskim smetljivima, rječnim koritima ili u napuštenim rudnicima), dok se tečni otpad često ispušta u vodotoke bez prethodnog prečišćavanja.

U Federaciji BiH, posljednjih godina, sve je izražajniji problem velike zagađenosti zraka. Postojeći uslovi u Federaciji BiH ne omogućavaju redovan monitoring svih navedenih parametara, a pojedini parametri se uopšte ne mijere. Koncentracije većine vrsta čestica koje se mijere, tokom 2017. godine, uglavnom su dostizale ili značajno premašivale dozvoljene vrijednosti (Federalni hidrometeorološki zavod, 2017). Nije zabilježen značajniji napredak u sistemu praćenja zagađenja zraka. Postojeći mehanizam dostave, provjere i obrade podataka

⁹⁸ Podaci Federalnog ministarstva okoliša i turizma iz Odgovora na upitnik

o emisijama zagađujućih materija u zrak još uvijek neadekvatan za izradu izvještaja na nivou na kojem to rade pojedine zemlje u Evropi i regionu.

U 2017. godini, zabilježen je i napredak u oblasti energetske efikasnosti. Usvojen je Zakon o energijskoj efikasnosti u Federaciji BiH, na osnovu kojeg je Vlada Federacije BiH donijela Odluku o utvrđivanju „Privremenih smjernica politike za provođenje energijske efikasnosti u Federaciji BiH“ s ciljem definisanja pravaca i aktivnosti za realizaciju dugoročnih ciljeva u oblasti energijske efikasnosti u Federaciji BiH, te usvojila Akcioni plan energetske efikasnosti Federacije BiH (EEAPF) na period od tri godine, koji je sastavni dio Nacionalnog akcionog plana za energetsku efikasnost Bosne i Hercegovine (NEEAP).

31. Koje aktivnosti je vaša zemlja preduzela tokom proteklih pet godina da integrise rodne perspektive u politike i programe za smanjenje rizika od katastrofa, otpornost na klimatske uslove i ublažavanje posljedica?

- Podržano je učešće žena i liderstvo, uključujući i one pogodene nesrećama, u smanjenju rizika od katastrofa, u politici otpornosti i ublažavanja klimatskih promjena, programima i projektima
- Pojačana je baza dokaza i podignuta svijest o nesrazmernoj ranjivosti žena i djevojaka na uticaj degradacije životne sredine i katastrofa
- Promovisan je pristup žena službama za pomoć u slučaju katastrofe, kao što su isplate pomoći, osiguranje od katastrofe i kompenzacija
- **Uvedeno je ili pojačano sprovođenje rodno odgovornih zakona i politika vezanih za smanjenje rizika od katastrofa, otpornost na klimatske uslove i ublažavanje (npr. zakoni o katastrofama koji se odnose na ranjivost žena u katastrofi)**

Navedite detalje o do tri konkretna primjera preduzetih mjera, uključujući ciljeve i obim preduzetih mera, ciljnu populaciju, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, pružite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju 3. Kada je to relevantno i moguće, molimo da date informacije koje podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Uvedeno je ili pojačano sprovođenje rodno odgovornih zakona i politika vezanih za smanjenje rizika od katastrofa, otpornost na klimatske uslove i ublažavanje (npr. zakoni o katastrofama koji se odnose na ranjivost žena u katastrofi)

U maju 2014. godine sjeverni i srednji region Bosne i Hercegovine je doživio najveću prirodnu katastrofu u svojoj novijoj historiji kada su se izlile rijeke Sava i Bosna i njihove pritoke i potpuno potopile dva grada, Doboj i Maglaj, a pogoden je i čitav niz općina u kojima su uništena ili teško oštećena čitava naselja zbog pokretanja tla. Poplave i klizišta su odnijeli i ljudske živote (stradalo 25 osoba), a ukupna ekomska šteta od nepogoda procijenjena je na 2,04 milijarde eura u BiH, od čega 1,04 milijarde eura otpada na Federaciju BiH.

U općinama Žepče i Maglaj smrtno su stradale tri starije žene, jedna prilikom evakuacije iz Željeznog Polja, a tijela dvije starije žene su nađena nakon povlačenja vode u Maglaju.

Statistike za BiH pokazuju da je među njima gotovo dvostruko više žena nego muškaraca.

U kolektivnim smještajima bile su uglavnom starije osobe, žene i djeca, dok su muškarci ostali da pokušaju spašavati imovinu ili kasnije radili na raščišćavanju ruševina.

U Žepcu se Centru za socijalni rad obratilo 350 domaćinstava (83 žene direktno), koja ukupno imaju oko 1000 osoba.

Iz svega ovoga može se zaključiti da su poplavama i klizištima posebno bile pogodene socio-ekonomski ranjive grupe stanovništva, za koje će oporavak biti nemoguć bez pomoći trećih osoba.

GC FBiH je izradio Smjernice za interventno djelovanje Vlade FBiH u uslovima prirodnih katastrofa, kako bi osigurao da interventna reakcija u najvećoj mogućoj mjeri bude rodno senzitivna. U periodu oktobar – decembar 2014. godine, uz podršku Misije OSCE-a u BiH,

provedena je rodno - osjetljiva analiza stanja nakon poplava u tri od sedam najugroženijih općina FBiH: Žepču, Maglaju i Orašju. Preporuke Analize su ukazale na važnost senzibiliziranja osoblja uključenog u programe rekonstrukcije i oporavka prema ranjivim grupama, kao što su žene na selu, osobe s invaliditetom, starije žene, samohrane majke, Romkinje.

Također, GC FBiH u saradnji sa NVO Viva Žene iz Tuzle, pokrenuo inicijativu za otvaranje „Škole odgovornog roditeljstva“ u Kolektivnim centrima poplavljnih područja u okviru koje bi se obrađivale teme kako biti bolji roditelj, zaštita djece od ovisnosti, jačanje samopoštovanja, rješavanje sukoba i dr.

Poglavlje 3: Nacionalne institucije i procesi

32. Koja je trenutna nacionalna mašinerija vaše zemlje za rodnu ravноправност i osnaživanje žena? Molimo vas da je imenujete i opišete njenu lokaciju unutar Vlade.

Mreža institucionalnih mehanizama za gender pitanja u BiH obuhvata sve nivoe zakonodavne i izvršne vlasti. U okviru zakonodavne vlasti na svim nivoima su uspostavljene komisije/odbori za ravноправnost spolova. Na državnom nivou djeluje Komisija za ostvarivanje ravноправnosti spolova Parlamentarne skupštine BiH, a na entitetskom nivou Komisija za jednakopravnost spolova Doma naroda i Komisija za ravноправnost spolova Zastupničkog doma Parlementa Federacije BiH, te Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske. Osnovane su i komisije za ravноправnost spolova kantonalnih skupština u Federaciji BiH. Na lokalnom nivou djeluju komisije u okviru općinskih vijeća/skupština opština u skoro svim općinama u BiH. Pojedine komisije na kantonalnom i opštinskom nivou nisu funkcionalne, te je neophodno ojačati njihove kapacitete kako bi mogle provoditi aktivnosti iz svojih mandata.

U izvršnoj vlasti, u okviru u Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, djeluje Agencija za ravноправnost spolova Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 12/04), a na entitetskom nivou djeluju ranije uspostavljeni: Gender Centar Federacije BiH ("Službene novine Federacije BiH", br.53/00, 64/05) i Gender centar – Centar za jednakost i ravноправnost polova Vlade Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 31/02, 63/05 i 33/09).

U okviru izvršne vlasti, na kantonalnom nivou u Federaciji BiH uspostavljeni su kantonalni odbori za ravноправnost spolova. Pri kabinetima načelnika općina su, također, osnovane komisije za ravноправnost spolova. Međutim, djelovanje ovih odbora/komisija na nižim nivoima vlasti nije ujednačeno; mnoge ne rade adekvatno i u kontinuitetu.

Svi institucionalni mehanizmi imaju precizno definiran mandat. Mandat Agencije za ravноправnost spolova BiH i entitetskih gender centrara definisan je Zakonom o ravноправnosti spolova u BiH, odnosno odlukama o osnivanju Agencije za ravноправnost spolova BiH, Gender centara Vlade Federacije BiH i Gender centara Vlade Republike Srpske, što ukazuje na opredijeljenost vlasti ka postizanju ravноправnosti spolova i uključivanju gender pitanja u sve oblasti društvenog života. Agencija i entitetski gender centri su ključni pokretači inicijativa, kreatori politika i predлагаči mjera za uvođenje i primjenu principa ravноправnosti spolova, uključujući i nadzor nad tim procesima.

Institucionalni mehanizmi za ravноправnost spolova uživaju garancije nezavisnosti u skladu sa institucionalnim oblikom uspostavljanja. Agencija za ravноправnost spolova BiH, Gender Centar Federacije BiH i Gender centar – Centar za jednakost i ravноправnost polova Vlade Republike Srpske su organi uprave koji imaju funkcionalne garancije nazavisnosti organa uprave. Donošenjem zakona o državnoj službi/upravi uspostavljene su prepostavke za razvoj profesionalne i nepristrasne javne uprave.

33. Da li je li šef nacionalne mašinerije član institucionalnog procesa implementacije SDG-a (npr. Među-ministarska koordinacijska služba, komisija ili komiteti)?

DA/ NE

Ne postoji nacionalni proces za implementaciju SDG-a
Ako je odgovor Da, navedite dodatne informacije

Pitanje relevantno za državni nivo. Veza odgovor na pitanje broj 38.

34. Postoje li formalni mehanizmi za različite zainteresovane strane da učestvuju u implementaciji i praćenju Pekinške deklaracije i platforme za akciju i Agende održivog razvoja 2030?

DA/ NE

Ako je odgovor Da, navedite dodatne informacije

Pitanje relevantno za državni nivo. Veza odgovor na pitanje broj 38.

a) Koja od sljedećih zainteresovanih strana formalno učestvuje u nacionalnim koordinacionim mehanizmima ustanovljenim da doprinesu implementaciji Pekinške deklaracije i platforme za akciju i Agende održivog razvoja 2030?

Pekinška deklaracija i PfA	Agenda održivog razvoja 2030
○ Organizacije civilnog društva ○ Organizacije za prava žena ○ Akademska zajednica i „think tanks“ ○ Vjerske organizacije ○ Parlament/parlamentarni komiteti ○ Privredni sektor ○ Sistem UN-a ○ Ostali akteri, molimo navedite ○	○ Nevladine organizacije ○ Organizacije za ženska prava ○ Akademska zajednica i „think tanks“ ○ Vjerske organizacije ○ Parlament/parlamentarni komiteti ○ Privredni sektor ○ Sistem UN-a ○ Ostali akteri, molimo navedite ○ .....

b) Imate li mehanizme za osiguravanje da žene i devojke iz marginalizovanih grupa mogu učestvovati i da se njihova pitanja reflektuju u ovim procesima?

DA/ NE

Molimo navedite dodatne detalje o korišćenim mehanizmima. (Maksimalno 2 stranice)

Pitanje relevantno za državni nivo. Veza odgovor na pitanje broj 38.

c) Molimo da opišete kako su zainteresovane strane doprinijele pripremi sadašnjeg nacionalnog izvještaja.

Pitanje relevantno za državni nivo, u skladu sa Uputstvom za izvještavanje o provedbi Pekinške deklaracije sa upitnikom- UNW/2018/17

35. Da li je rodna ravnopravnost i osnaživanje svih žena i djevojaka uključeno kao ključni prioritet u nacionalnom planu/strategiji za implementaciju SDG?

- Da
  - Ne
  - Ne postoji nacionalni plan / strategija za implementaciju SDG
- Molimo Vas da objasnite.

Pitanje relevantno za državni nivo. Veza odgovor na pitanje broj 38.

Poglavlje 4: Podaci i statistika

36. Koje su tri glavne oblasti u kojima je vaša zemlja postigla najveći napredak tokom proteklih pet godina kada je u pitanju rodna statistika na nacionalnom nivou?

- Objavljeni su zakoni, propisi ili statistički program/strategija kojima se utvrđuje razvoj rodne statistike
- Uspostavljen je međuagencijski koordinacioni mehanizam za rodnu statistiku (npr. tehnička radna grupa, međuregionalni odbor)
- Upotrijebljeno je više rodno osetljivih podataka u formulisanju politike i implementaciji programa i projekata
- Ponovo su obrađeni postojeći podaci (npr. popisi i ankete) kako bi se proizvela još razgrađenija i / ili nova rodna statistika
- Sprovedena su nova istraživanja za izradu nacionalnih osnovnih informacija o specijalizovanim temama (npr. upotreba vremena, rodno zasnovano nasilje, vlasništvo nad sredstvima, siromaštvo, invalidnost)
- Poboljšani administrativni ili alternativni izvori podataka kako bi se riješile praznine u podacima
- Izrađeni su proizvodi znanja o rodnoj statistici (npr. izvještaji o korisniku, izvještaji o politici, istraživački radovi)
- Izrađena je centralizovana veb baza podataka i/ili kontrolna tabla o rodnoj statistici
- Pokrenuta je izgradnja kapaciteta za jačanje upotrebe rodne statistike (npr. obuke, seminari za procjenu statistike)
- Ostalo

Molimo navedite detalje o do tri konkretnе primjere preduzetih mјera, uključujući ciljeve i opseg preduzetih mјera, budžet, procjene uticaja, naučene lekcije i veze sa daljim informacijama. Takođe, navedite informacije o akcijama za određene grupe žena i djevojaka, kao što su one navedene u pitanju. 3. Kada je relevantno i moguće, molimo vas da date podatke koji podržavaju vaše odgovore. (Maksimalno 2 stranice)

Mjere koje donose i provode nadležne institucije na svim nivoima organizacije vlasti u BiH, definišu se u skladu sa članom 24. Zakona o ravnopravnosti spolova BiH, koji propisuje obaveze nadležnih institucija. Prikupljanje i vođenje statističke evidencije razvrstane po spolu: na osnovu dostupnih podataka, Federalni zavod za statistiku izdaje godišnji bilten „Žene i muškarci u Federaciji BiH“, koji sadrži statističke podatke neophodne za analizu stanja, te kreiranje politika i programa u prioritetskim oblastima.

Regionalna konferencija na temu „Izrada Indeksa rodne ravnopravnosti“ za zemlje zapadnog Balkana i Tursku, održana je u Baru, Crna Gora (2016.g.). Na radionici su bili prisutni predstavnici iz Bosne i Hercegovine (iz Agencije za statistiku BiH, Federalnog zavoda za statistiku i Zavoda za statistiku RS). Radionicu su vodili predstavnici Europske agencije za ravnopravnost spolova (EIGE). Predstavnici EIGE su objasnili način izračunavanja varijabli i na osnovu dostavljenih podatka zaključeno je da BiH i Kosovo raspolaže sa samo 3,8 % i 3,0 % podataka koji su potrebni za izradu indikatora, što znači da BiH nije u mogućnosti dobiti većinu potrebnih indikatora.

Izvori podataka za izradu ovih indikatora su:

- Anketa o radnoj snazi (LFS)
- Anketa o korištenju vremena (TUS) ili Anketa o uslovima na radnom mjestu (EWCS) koju svake godine provodi Eurofond u zemljama EU i predpristupnim zemljama. BiH je jedina zemlja u regionu u kojoj ovo istraživanje nije provedeno dosad.
- Structure Earnings Survey (SES)
- EU-SILC (postoji određeni broj indikatora iz Ankete o potrošnji domaćinstava (HBS), kao zamjena za podatke iz SILC-a)
- Obrazovne statistike (podaci o tercijarnom obrazovanju)
- Administrativni podaci o ženama i muškarcima kao donosiocima odluka u ministarstvima i drugim zakonodavnim i izvršnim tijelima, te kompanijama na berzi
- Podaci iz popisa o broju stanovnika

Predstavnici EIGE ostvaruju saradnju sa gender institucionalnim mehanizmom u BiH - Agencijom za ravnopravnost spolova BiH. Pokrenute su aktivnosti za izračunavanje indeksa ravnopravnosti spolova od strane Agencije za ravnopravnost spolova BiH i Agencije za statistiku BiH, u cilju formiranja radne grupe na nivou BiH za izradu raspoloživih indikatora u statističkim oblastima u kojima je to moguće u budućem periodu. S obzirom da BiH nema dovoljno raspoloživih podataka za izračunavanje svih indikatora, BiH može raditi na izradi indikatora u oblastima: rad, obrazovanje, moć i zdravlje. Biće potreban duži vremenski period da bi se uveo sistem izračunavanja ovih indikatora u BiH, i aktivno učešće svih gender institucionalnih mehanizama i statističkih institucija u BiH.⁹⁹

U skladu sa obavezama iz ZORS BiH, Federalni zavod za statistiku u svim statističkim istraživanjima gdje je relevantno, prikuplja, obrađuje i publikuje statističke podatke po spolu, te je u tom segmentu ostvaren najveći napredak u izvještajnom periodu. Publikacijom „Muškarci i žene u FBiH“, koju Federalni zavod za statistiku objavljuje u višegodišnjoj periodici i koja se provodi Planom statističkih istraživanja od interesa za Federaciju BiH od 2001.g., obuhvaćene su oblasti: Stanovništvo, Zdravstvo, Obrazovanje, Zaposlenost i nezaposlenost, Socijalna zaštita, Pravosuđe i Izbori, a dostupna je i na web stranici Federalnog zavoda za statistiku. Federalni zavod za statistiku je jasno iskazao opredjeljenje za puno učešće i pružanje stručne podrške gender institucionalnim mehanizmima koji su zaduženi za kreiranje politika, donošenje propisa, formiranje interresornih radnih grupa sa ciljem postizanja rodne ravnopravnosti kroz učešće u radu radnih grupa i pružanje adekvatnih statističkih podataka.¹⁰⁰

U suradnji GC FBiH sa nadležnim federalnim ministarstvima, unaprijeđeni su sektorskim propisima utemeljeni registri, na način da omogućavaju praćenje rodnih indikatora, koji omogućuju kreiranje rodno-osjetljivih sektorskih politika, programa i projekata, kao i razvoj rodno osjetljivih budžetnih indikatora, npr.:

⁹⁹ FZS, izvještaj sa Regionalne konferencije (maj 2016.g.)

¹⁰⁰ FZS, Odgovor na upit GCFBiH za potrebe izrade Izvještaja po Pekinškoj deklaraciji +25 (mart 2019.g.)

- Na osnovu smjernica iz Strategije razvoja malih i srednjih preduzeća u F BiH izrađen je glavni projekat ISR MSP. Svrha izgradnje registra je, osim vođenja evidencija osnovnih podataka o malim i srednjim poduzećima, i formiranje centralnog registra i evidencije parametara po europskom standardu za tu oblast, kao mogućnost planiranja i izvještavanja. Na temelju pokazatelja iz ovog registra, Ministarstvo kreira indikatore za ocjenu uspješnosti rada i razvoja MSP-a, prate se početni pokazatelji razdvojeni po spolu i na temelju istih se kreiraju budžetni projekti. Izvršena je nadogradnja ISR MSP-a sa Registrom ženskog poduzetništva koji osigurava praćenje agregiranih ekonomsko-financijskih indikatora pravnih lica ove skupine, pa je moguće vršiti praćenje po granama djelatnosti i teritorijalnom prikazu;
- ISOR - Informacijski sustav obrtnog registra, sa podatcima o obrtnicima/obrtu, sa pripadajućim podatcima o posjedovanju odobrenja za rad, detaljnim podatcima o stanju obrta i sl. Tehnički gledano, Registar podržava razvoj indikatora iz ove oblasti razdvojene po spolu, u svrhu analize, planiranja i izvještavanja, poticanja i razvoja obrta, uključujući i rodno odgovorno budžetiranje
- Baza podataka o korisnicima i visini naknada raznih vidova socijalnih davanja vodi se u Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike pomoću softvera Business Inteligent. U potpunosti je operativna i u svakom trenutku omogućava kreiranje izvještajaa po željenim atributima, uključujući i rodno razdvojene pokazatelje
- Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva je uspostavilo Registar klijenata i Registar poljoprivrednih gazdinstava, u okviru kojeg se vodi Centralni registar za Federaciju BiH. Softver omogućava kreiranje izvještaja po željenim atributima, uključujući rodno razdvojene pokazatelje, što omogućava izradu rodne analize, planiranja i izvještavanja, sa svim preduvjetima za uvođenje rodno odgovornog budžetiranja;
- U okviru mjerodavnosti FZZZ-a, u skladu sa obavezama iz ZoRS BiH, sve evidencije su u potpunosti kreirane na način da se iz njih mogu kreirati željene rodne analize, po svim parametrima relevantnim za praćenje zaposlenosti, nezaposlenosti i aktivnosti FZZZ-a, te realizacije svih mjera u procesu posredovanja u zapošljavanju.¹⁰¹

U izvještajnom periodu, provedene su i aktivnosti na izradi pravilnika kojima se u FBiH uređuju medicinski dokumenti, individualni obrasci, kao i izvještajni obrasci u vezi sa evidencijama u oblasti zdravstva. Pravilnici se donose na osnovu Zakona o evidencijama u oblasti zdravstva koji je usaglašen sa odredbama ZORS BiH, te je time osigurano evidencija i vođenje podataka razvrstanih po spolu. Njihova primjena ima za cilj unaprijeđivanje ukupnu zdravstvenu statistiku u FBiH i izrade različitih vrsta analiza u zdravstvu i donošenje rodno odgovornih zdravstvenih politika.

37. Koja su tri glavna tri prioriteta vaše zemlje za jačanje nacionalne statistike rodne ravnopravnosti u narednih pet godina, od sljedećih navedenih stavki?

- Izrada zakona, propisa ili statističkog programa/strategije koja promoviše razvoj rodne statistike
- Uspostavljanje međuresornog mehanizma koordinacije u oblasti rodne statistike (npr. tehnička radna grupa, međuregionalni odbor)
- **Upotreba više rodno osjetljivih podataka u formulisanju politike i implementaciji programa i projekata**
- Ponovna obrada postojećih podataka (npr. popisi i ankete) kako bi se proizvela još razgrađenija i/ili nova rodna statistika
- Sprovođenje nove ankete za izradu nacionalnih osnovnih informacija o specijalizovanim temama (npr. upotreba vremena, rodno zasnovano nasilje, vlasništvo nad sredstvima, siromaštvo, invalidnost)
- **Veće korišćenje i / ili poboljšanje administrativnih ili alternativnih izvora podataka kako bi se riješile praznine u polju podataka**

---

¹⁰¹ GCFBiH, Završni izvještaj o provedbi SP GOB F BiH (2016.g.)

- Producija produkta znanja o rodnoj statistici (npr. lako upotrebljivi izvještaji, kratka dokumenta, istraživački radovi)
- **Razvoj centralizovane veb baze podataka i / ili kontrolne table o rodnoj statistici**
- Institucionalizacija mehanizama dijaloga između korisnika i proizvođača
- Izgradnja statističkih kapaciteta korisnika za povećanje statističke procjene i korišćenja rodne statistike (npr. obuke, seminari za procjenu statistike)
- Ostalo

Molimo Vas da kratko objasnite i navedete i primjere vaših planova (maksimalno 2 stranice).

U skladu sa odredbama ZRUPR¹⁰², Vlada Federacije Bosne i Hercegovine donijela je Odluku o izradi Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027.¹⁰³ Prema navedenom Zakonu, Strategija razvoja Federacije Bosne i Hercegovine je integrirani, multisektorski strateški dokument Federacije Bosne i Hercegovine, koji definira javne politike i usmjerava razvoj teritorije Federacije i osnov je za izradu Programa rada Vlade Federacije za mandatni period, Dokumenta okvirnog budžeta (DOB), godišnjeg budžeta, programa javnih investicija (PJI), te trogodišnjih i godišnjih planova rada federalnih organa uprave i godišnjeg programa rada Vlade Federacije. Strategija razvoja Federacije je podloga i za usklađivanje i izradu strategija razvoja kantona i jedinica lokalne samouprave, sektorskih strategija i drugih strateških kao i implementacionih dokumenata, kao osnovna platforma socioekonomskog razvoja Federacije. Pored koordinacije i usaglašavanja razvojnih prioriteta i politika u Federaciji, Strategija razvoja Federacije će istovremeno odražavati prioritete Bosne i Hercegovine utvrđene u procesu evropskih integracija, kao i globalno prihvачene ciljeve održivog razvoja.¹⁰⁴

U procesu izrade Strategije razvoja Federacije će se osigurati dosljedna primjena principa planiranja utvrđenih Zakonom koji trebaju biti ugrađeni u sve faze predstojećeg procesa razvojnog planiranja i jasno vidljivi u svim elementima ovog strateškog dokumenta, a naročito:

- otvoreni metod koordinacije između svih nivoa vlasti u Federaciji (OMK);
- vertikalna i horizontalna koordinacija među nadležnim institucijama u procesima razvojnog planiranja i upravljanja razvojem u Federaciji i usklađenost razvojnih prioriteta;
- **ravnopravnost spolova i jednake mogućnosti za sve građane Federacije;**
- partnerstvo, javnost i transparentnost u procesu razvojnog planiranja, kao i drugih principa propisanih Zakonom i podzakonskim aktima.

Proces izrade Strategije razvoja Federacije koordinira Federalni zavod za programiranje razvoja, dok se kroz radna tijela i druge koordinacione i participatorne mehanizme osigurava učešće institucija sa nivoa Bosne i Hercegovine i Federacije, kantona, jedinica lokalne samouprave, poslovne zajednice, nevladinog sektora, te ostalih socio-ekonomskih aktera i zainteresiranih strana. Gender Centar Federacije BiH je ravnopravni član radnih i savjetodavnih tijela za izradu Strategije (Koordinacionog odbora, četiri tematske grupe i 12 tematskih podgrupa), ima ulogu da sa ostalim akterima osigura primjenu principa ravnopravnosti spolova i jednakih mogućnosti u procesu definiranja strateških ciljeva, prioriteta i mjera sa indikatorima, strateških projekata i i indikativnih finansijskih okvira.¹⁰⁵ Sa usvajanjem Strategije, od 2021.g. će se stvoriti preduvjeti ali i obaveza da svi nivoi vlasti u Federaciji BiH koriste rodno osjetljive podatke u formulisanju politika i implementaciji programa i projekata.

GAP BiH za period od 2018. do 2022. je okvirni strateški dokumenat kojim se daju smjernice za izradu operativnih planova institucija na svim nivoima organizacije vlasti u BiH. Ovim strateškim dokumentom obuhvaćene su sve oblasti društvenog života, ali su utvrđene prioritetne i transverzalne (engl. cross-cutting) oblasti, kao i one koje se odnose na jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova, te jačanje saradnje i partnerstva. Jasnije su definirane obaveze institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, te obaveze i odgovornosti resornih ministarstva u svakoj prioritetnoj

¹⁰² "Službene novine Federacije BiH" 32/17.

¹⁰³ "Službene novine Federacije BiH" 74/18.

¹⁰⁴ Strategija razvoja FBiH će biti usaglašena sa Okvirom za implementaciju ciljeva održivog razvoja u BiH koji je trenutno u procesu izrade. Okvir za implementaciju ciljeva održivog razvoja je strateški dokument koji se izrađuje na participatoran način i koji će postaviti šire razvojne pravce za BiH te služiti kao platforma za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja.

¹⁰⁵ FZZPR, Ključni koraci u izradi Strategije razvoja FBiH (februar 2019)

oblasti, što uključuje i razvoj i upotrebu rodno osjetljivih pokazatelja. Operativni planovi Federacije BiH, kroz provedbu utvrđenih mjera, će planirati aktivnosti redovnog prikupljanja, analize i objavljivanje podatka razvrstanih po spolu o :

- učešću žena i muškaraca na tržištu rada i ekonomskom životu, uključujući učešće na mjestima odlučivanja, napredovanje u karijeri, prihod, nadnice, rad na neodređeno/određeno vrijeme, uslovi poslovnog ugovora, pristup kreditima itd.;
- učešću žena i muškaraca u javnom životu i donošenju odluka, na bazi redovnog vođenja i objavljinja statističke evidencije razvrstane po spolu o zastupljenosti na izbornim kandidatskim listama, rezultatima izbora na svim nivoima vlasti, te zastupljenosti žena i muškaraca u izvršnoj vlasti, javnoj upravi, sudstvu i diplomatiji;
- tipovima i obimu nasilja na osnovu spola, uključujući nasilje u porodici, kao i o trgovini ljudima;
- pristupu i učešću žena i muškaraca na svim nivoima u obrazovnom sistemu, nauci, kulturi i sportu;
- učešću, pristpu i korištenju zdravstvenih usluga;
- učešću, pristpu i korištenju socijalne zaštite;
- stanju ravnopravnosti spolova u sektorima odbrane i sigurnosti.

Navedeni pokazatelji će biti upotrebljeni pri izradi godišnjih izvještaja o provedbi GAP BiH u Federaciji BiH, izvještajima o stanju ravnopravnosti spolova u Federaciji BiH, kao i drugim relevantnim sektorskim izvještajima. Svi pokazatelji će biti dostupni javnosti preko web stranice Gender Centra Federacije BiH.

U saradnji sa Federalnim zavodom za statistiku, u narednom razdoblju će Gender Centar Federacije BiH raditi na potrebnim analizama u svrhu unapređenja statističke publikacije "Muškarci i žene u Federaciji BiH" i proširenja pokazatelja u skladu sa zahtjevima praćenja rodne ravnopravnosti u svim segmentima društvenog života i rada. Cilj je postići relevantan nivo/broj rodnih pokazatelja, koji će odgovoriti potrebama za adekvatno planiranje, praćenje i izvještavanje o postignutim rezultatima razvoja, ispunjavanja obaveza BiH po međunarodnim dokumentima i u procesu EU integracija.

38. Da li ste definisali nacionalni set indikatora za praćenje napretka u SDG-u?

- Da
- Ne

Ako je odgovor DA, koliko je indikatora uključeno i koliko je njih rodno specifično¹⁰⁶?

Ako je odgovor DA, koliko su indikatori, koji su specifično-rodni, ujedno i indikatori zemlje (tj. nisu dio globalnog SDG monitoringa i indikatora)?

Navedite indikatore u aneksu

Ako je odgovor NE, koliko je globalnih rodno-specifičnih SDG indikatora (lista data u Aneksu 1) dostupno u vašoj zemlji?

Molimo, Vas da navedete indikatore u aneksu

---

¹⁰⁶ Izraz "rodno specifični indikatori" se odnosi na indikatore koji eksplicitno pozivaju na razdvajanje po polu i/ ili se odnose na ravnopravnost polova kao osnovni cilj. Na primjer, SDG indikator 5.c.1 obuhvata procenat zemalja sa sistemima za praćenje javnih izdvajanja koja su usmjerena na politike i programe koji promovišu rodnu ravnopravnost - osnovni cilj je promovisanje rodne ravnopravnosti. Termin se koristi i za indikatore u kojima su žene i djevojke navedene unutar indikatora kao ciljane populacije (vidjeti UN Žene 2018. *Pretvaranje obećanja u akciju: Rodna ravnopravnost u Programu održivog razvoja 2030.* u Njujorku).

Pitanje relevantno za državni nivo vlasti- Agencija za ravnopravnost spolova BiH u konsultacijama sa relevantnim akterima.

Obrazloženje

Aktivnosti se realiziraju na državnom nivou. Prema dostupnim podacima sa web stranice DEP BiH, između ostalog, na raspolaganju se sljedeće informacije:

„Formiranjem radne grupe za planiranje provođenja ciljeva, u okviru projekta „Potpora pripremi za implementaciju Ciljeva održivog razvoja (COR) i angažman privatnog sektora“, započet je proces koji u sebi sadrži sve aktivnosti na usklađivanju i planiranju ciljeva održivog razvoja za BiH, izgradnji partnerstva i uvođenja novih institucionalnih aranžmana s poslovnom zajednicom, akademijom i civilnim društvom te monitoringa i izvješćivanja uključujući i definiranje modela finansiranja.

Članovi radne grupe su predstavnici relevantnih institucija svih razina vlasti i to: Ministarstvo vanjskih poslova BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, Agencija za statistiku BiH, Federalni zavod za programiranje razvoja, Federalni zavod za statistiku, Ured Premijera Federacije, Ministarstvo za ekonomske odnose i regionalnu saradnju RS-a, Republički zavod za statistiku, Jedinica za strateško planiranje pri Generalnom sekretarijatu Vlade RS-a te predstavnici Brčko distrikta i Ujedinjeni narodi u BiH. Radna grupa se redovno sastaje i tokom 2018 održala je 4 radna sastanka za utvrđivanje Mape puta za planiranje provedbe ciljeva održivog razvoja u BiH u sljedećem 15-o godišnjem periodu. Pored radne grupe formirane su i tri radne podgrupe s ciljem pripreme materijala vezanih za SDG okvir u Bosni i Hercegovini, dobrovoljnog nacionalnog izvještaja te jačanja statističkih institucija za prikupljanje nepodnophodnih podataka.

U martu 2018. godine u Parlamentu BiH je organizirana konferencija pod nazivom "Promoviranje Ciljeva održivog razvoja u BiH." Konferencija je bila namenjena BiH institucijama s ciljem upoznavanja institucija s Agendom 2030 i planiranim aktivnostima za postizanje ciljeva.

S ciljem procjene razine spremnosti za provođenje ciljeva održivog razvoja, u periodu februar—aprili 2018., urađena je analiza "Brza integrirana procjena ključnih strateških dokumenata (RIA)": 69 strategija je bilo predmet skrininga (BiH, RS, FBiH, kantonalne razvojne strategije, UNDAF, IPA II program, Program Svjetske banke za BiH, Strategija Jugoistocna Europa 2020).

Procjena je utvrdila najznačajnije odstupanje strateških dokumenata, u pogledu definiranih ciljeva, u oblasti Planeta, odnosno zastite okoliša. Jedan od ključnih zaključaka analize je da prilikom izrade strategija u BiH ne postoji jedinstvena metodologija izrade strateških dokumenata koja poštuje opće prihvaćene metodološke principe kao što su: jasno definirani cilj, početnu i ciljanu vrijednost, akcione planove, financijske planove, plan monitoringa i evaluacije. Ovo ujedno predstavlja izazov za ključne institucije u BiH, koje se bave strateškim planiranjem, da usuglase proces planiranja. horizontalno i vertikalno te osiguraju transparentnost i participativnost.

Ubrzanje održivog razvoja u Bosni i Hercegovini zahtijeva identificiranje akceleratora ili konkretnih oblasti u kojima će se ostvariti veća razina razvoja ukoliko im se posveti veća pažnja. Izrađena je matrice podataka (SDG Dashboard) i indikatora koja je kombinacija „zvaničnih“ međunarodnih indikatora i domaćih indikatora preuzetih iz nekoliko baza podataka.¹⁰⁷

„Eurostat upravlja procesom razvoja okvira referentnih pokazatelja za praćenje ciljeva održivog razvoja u EU kontekstu. Popis pokazatelja EU SDG dobio je povoljan stav Europskog statističkog sustava u maju 2017. godine. Popis sadrži 100 indikatora, strukturiranih duž 17 SDG i pokriva društvene, ekonomske, ekološke i institucionalne dimenzije održivosti kao što predstavlja Agenda 2030. Svaki SDG prikazan je kroz pet do šest pokazatelja koji odražavaju njegov opći cilj. Projekat „Potpora pripremi za implementaciju Ciljeva održivog razvoja (SDG) i angažman privatnog sektora“ predviđa izradu skupine nacionalnih indikatora, kako bi se pratio napredak po SDG agendi. Ovi pokazatelji će se nadograditi na postojeće metode monitoringa koje koriste statistički zavodi, u cilju usklađivanja sa setom globalnih pokazatljiva. Za popunu praznina u pokazateljima predviđeno je korištenje i dodatnih istraživanja i anketa. Tako je planirano da se iz MICS istraživanja generira 32 SDG. indikatora.“¹⁰⁸

¹⁰⁷ DEP BiH, Bilten 04 (2018.g.)

¹⁰⁸ DEP BiH, Bilten 03 (2017.g.)

Radna grupa je posvetila dužnu pažnju i pitanjima rodne ravnopravnosti, naglašena je važnost smanjenja rodne diskriminacije, prepoznavanjem vrijednosti neplaćenog rada i ekonomije brige i poboljšanjem seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Međutim, tim MAPS-a vjeruje da pitanje roda zaslužuje da bude razmatrano kao sveobuhvatno pitanje u svim temama, a posebno u odnosu na jednake mogućnosti za ekonomske resurse i pristup tržištu rada.

39. Da li je započeto prikupljanje i kompilacija podataka o SDG5 indikatorima i o rodnim specifičnostima u okviru drugih SDG?

- Da
- Ne

Ako je odgovor DA, opišite koji su pokazatelji prioriteta.

Ako je odgovor NE, objasnite glavne izazove prikupljanja i kompilacije podataka o ovim indikatorima

Pitanje relevantno za državni nivo. Veza odgovor na pitanje 38.

40. Koje od sljedećih dezagregacija¹⁰⁹ se rutinski obezbjeđuju glavnim istraživanjima u vašoj zemlji?

- Geografska lokacija**
- Prihod**
- Pol**
- Godine**
- Obrazovanje**
- Bračno stanje**
- Rasa / etnička pripadnost**
- Migratorski status**
- Invaliditet**
- Druge karakteristike relevantne u nacionalnom kontekstu**

Odgovor dat boldiranjem ponuđenih opcija.

---

¹⁰⁹ Kao što je navedeno u A / RES / 70/1, sa dodatkom obrazovanja i bračnog statusa.

Izvori informacija

Aneksi